

CATALOGUE RAISONNE

ARCIMBOLDO Giuseppe

1527 Milaan - 1593 Milaan

Arcimboldo werkte vanaf 1560-1562 aan het hof van de Habsburgse keizers, die in Praag resideerden. Eerst onder Maximilian II, de zoon van keizer Ferdinand I en daarna onder Maximilian's opvolger Rudolf II. Hij verbleef aan het keizerlijk hof tot 1587, waarna hij naar Milaan terugkeerde.

Het is goed mogelijk, dat Frederik en Elizabeth voor het eerst in aanraking zijn gekomen met schilderijen van Arcimboldo, toen zij in 1619 Habsburgse paleis in Praag betrokken.

Blijkbaar waren zij voldoende ingenomen met Arcimboldo's werk, om na hun verbanning naar de Nederlanden enige schilderijen van zijn hand in hun paleis in Rhenen te hangen. De Beer beschrijft in zijn inventaris van de goederen in het keurvorstelijk paleis "Vier stueck von den 4. Jahrzeiten in form eines angesicht von allerhand fruechten" (R 16).

Ongetwijfeld zijn deze schilderijen dezelfde als welke in de Combe Abbey inventaris uit 1769 (p.28) "four Burlesque heads representing the 4 seasons" genoemd worden. Hoewel de naam van de schilder van deze "fruit-gezichten" in de inventarissen niet vermeld wordt, weten we uit Legrand en Sluys' monografie over Arcimboldo (n.l), dat Cornelia Countess of Craven vier tegels in haar bezit had, welke door Arcimboldo voorzien waren van voor het merendeel uit velerlei soorten natuurprodukten opgebouwde gezichten, welke "lente, zomer, herfst en winter" uitbeeldden.

afb.1
afb.2
afb.3
afb.4

Deze vier seizoenen werden op 11 juli 1973 bij Sotheby in Londen geveild (lot 42) als eigendom van "the Hon. Colin Tennant".

Het gezicht, dat "zomer" voorstelt is gemerkt "G. Arcimboldo 1573" en de serie is ontstaan in de periode dat de Milanese schilder voor Maximilian II werkte. Men kan derhalve veronderstellen, dat de vier schilderijen van Arcimboldo die in het Palazzo Renese hingen door Frederik en Elizabeth in 1620 meegenomen zijn uit het Hradschin - het voormalige paleis van de Habsburgse keizers in Praag - toen zij naar de Nederlanden vluchtten.

Cat.Rais.nr. 1,2,3,4

De vier jaargetijden, uitgebeeld door vier gezichten, welke merendeels zijn opgebouwd uit allerlei soorten natuurprodukten; "lente" uit bloemen en bladeren; "zomer" uit groente, fruit en graan; "herfst" uit groente, fruit en duigen van een wijnvat en "winter" uit een boomstronk, paddestoelen en klimop.

afb.1
afb.2
afb.3
afb.4

sch :G.Arcimboldo

gem :(op zomer -2-) G.Arcimboldo 1573

d+m :(elk) tegel 72,5 x 59 cm

coll:-

herk:1573-1576 Praag , keizer Maximiliaan II

1576-1612 Praag , keizer Rudolf II

1612-1619 Praag , keizer Matthias
1619-1620 Praag , Frederik V
1621-1633 Den Haag, Frederik V
1633-1661 Rhenen , Elizabeth (R 16 a,b,c,d)
1661-1662 Londen , Elizabeth
1662-1682 Londen , Rupert
1682-ca 1965 Combe , Abbey Earls of Craven (CA 1769 p.28)
-?- -1973 Colin Tennant
1973 Londen , Sotheby 11 juni (42)

1989, Agnew, London.

AVERCAMP Hendrik

1585 Amsterdam - 1634 Kampen

Het is niet bekend of Hendrik Avercamp ooit voor de koning en koningin van Bohemen heeft gewerkt.

Hij is hier opgenomen om nog eens met de oude veronderstelling af te rekenen, dat de figuren rechts op de voorgrond van het schilderij, dat op 14 mei 1958 (lot 141) bij Sotheby in Londen geveild werd, Frederik en Elizabeth en enkele van hun zonen zouden voorstellen (n.la).

afb.5

De identificatie van deze groep figuren is niet juist: de fysiologische gelijkenis is zeker niet sprekend, noch geven kledij, juwelen of andere details aanleiding tot de vereenzelviging van de groep met leden van het gezin van de winterkoning.

De figuren-groep komt bovendien herhaaldelijk in het werk van Avercamp voor, hetgeen erop wijst, dat men de figuren niet zozeer als specifieke portretten moet zien maar als typen van elegante en sociaal hooggeplaatste personen.

BADENS Jan

1576 Antwerpen - 1603 in de Nederlanden

In 1633 vermeldt de Beer in zijn inventaris van de goederen in Rhenen "1. stueck so ein Bancket von Godin, von Jan van Baden (Heid)" (R 18). Waarschijnlijk is met deze schilder Jan Badens bedoeld. Van Mander vermeldt in zijn "Schilderboeck" (n.2), dat Frans Badens een broer, Jan, had, die in Duitsland en Italie zeer succesvol was.

Badens' schilderij, dat een feestmaal van goden en/of godinnen voorstelde (n.3) is in 1649 naar Karl Ludwig's paleis in Heidelberg overgebracht, aldus getuige de Beer's aantekening (Heid) in de kantlijn voor zijn beschrijving van het schilderij. Het is niet duidelijk welk schilderij in de Heidelbergse inventaris uit 1685 met "ein Bancket von Godin" overeenstemt; het anonieme "Ein gross Stueckh von allerhand Goettinen" (HB XXIV,9) komt het dichtst in de buurt van de beschrijving van Badens' werk in Rhenen.

Het feit dat de gerehabiliteerde keurvorst dit stuk in 1649 als erfdeel van zijn moeder opeiste kan erop wijzen, dat dit schilderij zich al in de paltsgrafelijke verzameling bevond, voordat Frederik en zijn gemalin in 1619 het keurvorstelijke paleis in Heidelberg verlieten. En inderdaad is het zeer goed mogelijk dat Jan Badens tijdens zijn verblijf in Duitsland dit schilderij aan de voorouders van Frederik heeft verkocht.

Cat.Rais.nr. 5

Een feestmaal van goden en/of godinnen.

sch :J.Badens

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:-?- -1622 Heidelberg, keurvorsten van de Palts (?)

1622-1633 Den Haag, Frederik en Elizabeth (?)

1633-1649 Rhenen, Elizabeth (R 18)

1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB XXIV,9 ?)

BALEN Hendrik van

1575 Antwerpen - 1632 Antwerpen

In het Koningshuis te Rhenen hingen twee schilderijen van Hendrik van Balen. Het enige wat we van deze stukken weten, is dat ze vrij forse afmetingen gehad moeten hebben, daar ze tegen een schouw of op een schoorsteenmantel geplaatst konden worden. De Beer beschrijft ze namelijk als "Zweij stueck von heinrich von Balen in Camin zu setzen" (R 38 a,b).

Wat deze schilderijen voorstelden, hoe ze in de Boheemse verzameling terecht zijn gekomen, of wat er mee na het uiteenvallen van de collectie gebeurd is, is volkomen onduidelijk.

Cat.Rais.nr.6

Een schilderij.

sch :H. van Balen

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 38 a)

Cat.Rais.nr.7

Een schilderij.

sch :H. van Balen

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R38 b)

BASSEN Bartholomeus van

ca 1590 Antwerpen ? - 1652 Den Haag

Bartholomeus van Bassen heeft zowel in zijn hoedanigheid als bouwmeester, als ook in die van schilder voor de koning en koningin van Bohemen gewerkt.

H.E. van Gelder wees er in 1911 al op (n.4) dat van Bassen betrokken is geweest bij de bouw van het Koningshuis te Rhenen. Hij noemt een notariële acte welke op 4 juni 1629 voor notaris Lambert Rietraet werd verleden, waarin voor de "verbouw van het oude klooster" de uitvoering van het metselwerk wordt uitbesteed aan Jacop Roelofz. van Varick, mr. metselaar te Rhenen. Als vertegenwoordiger van Frederik V treedt in deze acte Bartholomeus van Bassen op.

Van Gelder meent, dat van Bassen een geheel nieuw ontwerp voor het jachtslot heeft geleverd en dat hij het Palazzo Renese hiernaar van de grond af heeft laten optrekken. Slothouwer meent echter (n.5), dat van Bassen's ontwerp voor het Koningshuis eerder een verbouwing van het oude Agnieten klooster behelsde, dan een geheel nieuw ontwerp. Van Gelder citeert zelf de woorden uit de notariële acte, die Slothouwer tot zijn mening brachten (i.c.: "verbouw van het oude klooster")(zie citaat boven). Volgens Slothouwer is de facade van het klooster blijven staan en de rest aangebouwd.

Het is geen vreemde beslissing om een gebouw, dat in opdracht van de Staten van Utrecht op 7 mei 1629 getaxeerd werd op fl. 10.000 te verbouwen in plaats van tot de grond toe af te breken. Het bedrag van de taxatie diende als koopsom van het in onbruik geraakte klooster en het omliggende land, welke Frederik of zijn erven pas bij eventuele verkoop ervan de Utrechtse Saten zouden moeten betalen. Frederik zelf verwachtte fl. 16- tot 20.000 aan de verbouw te besteden. In het voorjaar van 1631 werd de bouw van het Koningshuis voltooid (n.6).

Of de vermaarde Haagse bouwmeester (hij werd in 1639 als stadsarchitect aangesteld) door zijn kwaliteiten als architect in contact met de koning van Bohemen is gekomen of dat Frederik en Elizabeth eerst voor zijn schilderijen waardering toonden, is moeilijk uit te maken.

In ieder geval hingen er in 1633, twee jaar na de voltooiing van het Koningshuis, drie schilderijen van Van Bassen in het paleis te Rhenen; twee architectuurstukken - een interieur van een grote zaal (R 98) en waarschijnlijk een kerkinterieur (R 10) - en een tamelijk groot schilderij, waarover geen nadere gegevens bekend zijn (R 33a).

In de inventaris uit 1866 van Combe Abbey komen twee architectuurstukken voor, die aan de hand van de catalogus van Christie's veiling uit 1923 aan van Bassen toe te schrijven zijn. Waarschijnlijk is van Bassen's "A Palace interior, with cavaliers and ladies music-making and conversing" (C 72 - CA 414) het zelfde als "Ein Perspectif von einem Saal, von Basse" (R 89) en "The Interior of a Cathedral, with clergy and numerous figures"(C 73 - CA 221) identiek aan "Ein Perspectif von Bassen" (R 10), aangezien de inventaris van Combe Abbey de enige met de

afb.6 (vb)

afb.7 (vb)

schilderijen verzameling in Rhenen in verband te brengen bron is, die schilderijen van Van Bassen vermeldt.

Het derde schilderij van Haagse architectuur schilder dat in Rhenen hing, i.c.: "..stueck so gross in Camin zu setzen, von Bassen.." (R 33a) wordt zo summier beschreven dat het ondoenlijk lijkt nadere informatie omtrent dit schilderij te vergaren.

Van Gelder was van mening (n.7), dat het schilderij dat zich in 1911 nog in een particuliere verzameling in Kopenhagen bevond, "de Cunerakerk en het (niet uitgevoerde) ontwerp van het Koningshuis te Rhenen" voorstelde.

afb.8

Indien het jaartal waarmee het stuk gemerkt is inderdaad 1639 is, geloof ik dat we niet meer van een "ontwerp" kunnen spreken. Inderdaad is de toren op het schilderij die van de Cunerakerk in Rhenen en komt het E-vormige bouwplan van het renaissance paleis in grote lijnen overeen met dat van het rond 1630 gebouwde Koningshuis. Toch zijn er details die erop wijzen, dat van Bassen's schilderij geen poging is om op een plat vlak een driedimensionale indruk te wekken van een nauwkeurig ontworpen bouwplan: zo is de locatie van de toren t.o.v. het paleis op het schilderij niet correct en lijken de overige gebouwen op het paneel imaginair.

Ik ben veeleer de mening toegedaan, dat het schilderij uit 1639 een idealiserende blik van Van Bassen op de kerk en het Koningshuis te Rhenen is, waarbij hij zijn fantasie de vrije loop laat. Wellicht heeft van Bassen alleen maar een decoratief architectuurstuk in "italiaanse stijl" willen afleveren waarin als saillant detail de referentie aan het Palazzo Renese was opgenomen. Het is mogelijk dat het schilderij in Elizabeth's huis in Den Haag heeft gehangen, met de subtiële bedoeling de koningin en haar gasten het jachtslot aan de Rijn in gedachten te brengen, maar enig bewijs, dat het schilderij in het Wassenaer Hof in Den Haag hing, ontbreekt vooralsnog.

Het is net zo min te bewijzen, dat Elizabeth in Den Haag een versie had van het stuk "de koning en koningin van Bohemen in het openbaar dinerend". Het verbeeldt Frederik en Elizabeth, die als pas gekozen koning en koningin in Praag hun eerste diner gaven en waarbij een Boheemse bediende door een van Elizabeth's aapjes werd lastig gevallen. Een versie van dit schilderij, dat op 27 maart 1973 (lot 119) bij Sotheby in Londen geveild werd, is gedateerd 1634, het andere, dat in Hampton Court hangt en eigendom is van de koningin van Engeland, zal rond dezelfde tijd ontstaan zijn (n.8).

afb.9

Ik geloof dat we op grond van de specifieke voorstelling van het schilderij moeten aannemen - ook al ontbreekt het bewijs hiervoor in de vorm van de Haagse inventaris -, dat Elizabeth van Bassen opdracht gegeven heeft in ieder geval een schilderij te vervaardigen dat deze gebeurtenis moest weergeven.

Het is verleidelijk te suggereren, dat de andere versie (die in de verzameling van de Engelse koningin) in de collectie van Charles I was onder gebracht, aangezien Houckgeest voor de koning van Engeland het zelfde onderwerp schilderde met Charles I en Henrietta Maria in de hoofdrol (thans eveneens in de verzameling van de koningin van Engeland) en dit op van Bassen's schilderij baseerde. De suggestie is echter niet te handhaven, aangezien het schilderij van Bartholomeus van Bassen pas in 1729

in de Engelse koninklijke verzameling terecht kwam en het niet in de inventarissen van de schilderijenverzameling van Charles I vermeld wordt (n.9).

Cat.Rais.nr.8

Een kerkinterieur met vele figuren, waaronder leden van de geestelijkheid.

afb.7 (vb)

sch :B. van Bassen

gem :1620 (CA 221)

d+m :doek 122 x 175 cm.

coll:-

herk:1620-1633 ?

1633-1661 Rhenen, Elizabeth (R 10)

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662-1682 Londen, Rupert

1682-1923 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 221)

1923 Londen, Christie (C 73)

Cat.Rais.nr.9

Een schilderij.

sch :B. van Bassen

gem :-

d+m :groot genoeg om tegen een schouw of op een schoorsteenmantel te plaatsen

coll:-

herk:1633 Rhenen (R 33a)

Cat.Rais.nr.10

Een interieur van een grote zaal met een musicerend en geanimeerd gezelschap.

afb.6 (vb)

sch :B. van Bassen

gem :-

d+m :doek 122 x 195 cm

coll:-

herk:1633-1661 Rhenen, Elizabeth (R 98)

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662-1682 Londen, Rupert

1682-1929 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 414)

1929 Londen, Christie (C 72)

Cat.Rais.nr.11

Een interieur van een paleiszaal met Frederik en Elizabeth, Koning en Koningin van Bohemen in het openbaar dinerend.

afb.9

Tenminste een van de volgende twee versies:

(1)

sch :B. van Bassen

gem :naam en 1634

d+m :paneel 55 x 90 cm

coll:-

herk:-?- -1938 Earl of Denbigh

1938 Londen, Christie 1 juli (lot 27)

1947 Londen, Christie 14 maart (lot 22)

1968 Londen, Sotheby 22 mei (lot 35)

1974 Londen, Sotheby 27 maart (lot 119)

(2)

sch :B. van Bassen

gem :B. van Bassen

d+m :paneel 55,2 x 86,4 cm

coll:Hampton Court, koningin van Engeland

herk:-?- -1729 Countess of Pomfret

1729- nu koninklijke familie van Engeland

BAUDRINGIEN David

1581 ? - 1650 Amsterdam

Er is ons een goedgeijkend portret van Frederik Henry, Prins van de Palts, bekend , dat David Baudringien waarschijnlijk nog tijdens het leven van de jong gestorven prins schilderde. Het bevond zich in 1960 in de verzameling van G.H. Anson in Catton Hall en is gemonogrammeerd "D.B."

afb.10

Van der Doort vermeldt in zijn catalogus van schilderijen in het bezit van Charles I (n.10), dat er in de "Beare Gallorie" in Whitehall een schilderij hing van "the Eldest Brother of the Princ Elector Pallatine done to the Shouldrs..uppon a board..Done at Amsterdam by Bowdingham" (n.11).

Het is goed mogelijk, dat het gesigeneerde schilderij uit de Anson collectie identiek is aan dat uit Charles I's verzameling: het is van hoge kwaliteit en het enige portret, zover we weten, dat Baudringien van een lid van het gezin van de winterkoning heeft gemaakt.

Het is mogelijk, dat Frederik en Elizabeth het portret naar Charles I gezonden hebben en - mocht dit zo zijn - opmerkelijk, dat zij voor het vervaardigen van dit geschenk niet hun favoriete schilder Miererveld in de arm genomen hebben. De mogelijkheid blijft echter bestaan, dat niet het keurvorstelijk paar maar derden de opdrachtgevers zijn geweest (n.12); het schilderij is derhalve niet in de catalogus onder een nummer opgenomen.

BLES Herri met de

ca. 1485-90 Bouvignes - ca. 1550 Ferrara

Herri met de Bles was al zo'n 80 jaar dood, toen Anthoni Alberts de Beer zijn inventaris opmaakte. Vandaar dat hij in 1633 een schilderij van deze meester omschrijft als "Ein alt stueck so ein Landschaft von Heinrich Blesch" (R 8).

afb.11 (vb)

In geen enkele latere bron, die op de Rheense collectie teruggaat, komen we de naam "Bles", "Civetta" noch die van een in een verwante trant schilderende meester als "Patenir" tegen. En de Beer's beschrijving is zo algemeen, dat het niet mogelijk is een anoniem landschap in de inventarissen van Heidelberg en Combe Abbey met dit schilderij te vereenzelvigen.

Cat.Rais.nr.12

Een landschap.

sch :H. met de Bles

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633 Rhenen, Elizabeth (R 8)

BLOEMAERT Abraham

1564 Gorinchem - 1651 Utrecht

Op 15/25 oktober 1626 schrijft Dudley Carleton aan zijn gelijknamige oom Viscount Dorchester te Londen (de gewezen Engelse Ambassadeur in de Nederlanden): "The Queen of Bohemia coming unto Utrecht and visiting the house of Blomaert a famous painter, shee there found a true originall picture of her dog Babler, wch shee hath bought & intends to send it you by the first that you may give your opinion" (n.13).

Blijkbaar heeft Elizabeth dit schilderij gekocht omdat het zo op een van haar hondjes leek.

Het enige andere schilderij van Bloemaert dat we met Frederik en Elizabeth in verband kunnen brengen, is een figuurstuk van een vrouw met een of ander attribuut, dat in het paleis te Rhenen hing.

De Beer's Nederlands-Duits taalgebruik is hier zeer verwarrend: hij schrijft: "Ein frau mit einer Lntzern von Blummert von Utrecht" (R 13). Bedoelt de Beer met "Lntzern" het Duitse woord "Laterne" dat "lantaarn" betekent, of bedoelt hij "Lantze" (in de oud Duitse vorm: "Lanze"), hetgeen te vertalen is met "lans" of "speer"?

Een lantaarn zou een algemene beschrijving kunnen zijn van een lichtgevend voorwerp, b.v. van een kaars of een toorts; het schilderij zou dan een schemerachtig portret zijn op de manier van Honthorst.

Wanneer het stuk een vrouw met een "lans" voorstelde, zou met deze "lans" zou een staf bedoeld kunnen zijn; dan krijgt de vrouw het aanzien van een herderin en het schilderij dat van een pastoraal portret. Elizabeth was zeer met de pastorale schilderkunst ingenomen (n.14) en Bloemaert's "herderin" zou goed passen bij de pastorale schilderijen, die Elizabeth in haar verzameling in Den Haag en Rhenen van schilders als Bijlert, Moreelse en Honthorst had.

Andere bronnen geven geen aanwijzingen of het schilderij "een herderin" of "een vrouw met de lantaarn" voorstelde.

Het is niet duidelijk, hoe het schilderij in de Boheemse verzameling terecht is gekomen. Indien ze het in 1626 samen met het "hondje" van Moreelse had gekocht, zou Carleton daar toch wel in een adem melding van gemaakt hebben.

afb.12 (vb)

Cat.Rais.nr.13

Een vrouw met een "Lntzern".

sch :A.Bloemaert

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633 Rhenen, Elizabeth (R 13)

Cat.Rais.nr.14

Een hondje, dat op de koningin van Bohemen's hond "Babler"
leek.
sch :A.Bloemaert
gem :- (te dateren voor 1626)
d+m :-
coll:-
herk:voor 1626 Amsterdam, Bloemaert
in 1626 Den Haag, Elizabeth
na 1626 Londen, Dudley Carleton, Viscount Dorchester

BROECKHUYSEN Hendrik van

? - 1623 Utrecht

In 1633 hing er in het Koningshuis te Rhenen een schilderij, dat groot genoeg was om tegen een schouw of op een schoorsteenmantel geplaatst te worden en dat geschilderd was door "Henrich von Bruckh" (R 33c).

Dit schilderij, dat niet nader omschreven is, vinden we in 1685 terug in Heidelberg, waar het in de inventaris beschreven wordt als: "Ein alt Manns Contrefaict in einem gelben Habit hinden mit de Buchstaben H.V.B." (HB XXIV, 16). Het stuk is vermoedelijk na 1649, na de eerste zending van goederen, van Rhenen naar Heidelberg overgebracht, aangezien de aantekening "Heid" in de kantlijn voor de beschrijving van de Beer ontbreekt.

Dat in 1685 en in 1633 het zelfde schilderij beschreven werd, lijkt mij duidelijk. In 1685 had de opsteller van de inventaris van de schilderijen in het Heidelbergse slot geen ander idee van de identiteit van de schilder van de manspersoon, dan dat zijn naam afgekort kon worden met de hoofdletters "H.V.B." en men kan hieruit afleiden, dat de schilder geen beroemde Duitse meester of internationaal befaamde schilder geweest is, die de schrijver kende. Dit maakt het aannemelijk, dat het stuk uit den vreemde afkomstig was, en b.v. vanuit Elizabeth's verzameling in Rhenen in die van haar zoon terecht gekomen was. De vereenzelviging van de twee schilderijen wordt echter beslist door de overeenkomst van het monogram op het schilderij in Heidelberg en de naam van de schilder van het stuk, die de Beer in 1633 noemt; het is immers zeer vanzelfsprekend, dat, indien "Henrich von Bruckh" zijn schilderij in monogram wilde signeren, hij dit deed met de letters "H.V.B."

De concordantie van deze twee schilderijen is van groot belang, niet alleen omdat men hierdoor meer informatie over de voorstelling van het schilderij verkrijgt, maar vooral ook omdat mede hierdoor de identiteit van de kunstenaar bepaald kan worden.

Indien de Beer als enige het schilderij beschreven had, dan zou men de mening kunnen rechtvaardigen, dat de naam "Henrich von Bruckh" een Nederlands-Duits talige verbastering van de concierge was van die van de Utrechtse schilder Hendrik ter Brugghen. Zo is immers "Abraham Wilges" (R 2) zijn spelwijze voor "Abraham Willaerts", "Blummert" (R 13) die voor "Bloemaert" en "Pauly Marelisen" (R 20) de manier waarop hij "Paulus Moreelse" schrijft.

De beschrijving in Heidelberg spreekt echter deze gedachtegang tegen. Het schilderij dat met de drie hoofdletters "H.V.B." gemonogrammerd was, kan nooit door ter Brugghen geschilderd zijn, aangezien hij geen enkel schilderij in monogram gesigneerd heeft met drie los achter elkaar staande hoofdletters en nimmer gebruik maakte van de kapitale beginletter "V".

In hun pas verschenen artikel over Hendrik ter Brugghen tonen Bok en Kobayashi aan (n.15), dat Hendrik ter Brugghen een nauwe relatie onderhield met de schilder Hendrick van Broeckhuysen en dat ter Brugghen niet alleen waarschijnlijk voor hem gewerkt heeft, maar ook naar alle waarschijnlijkheid bij hem

heeft ingewoond gedurende de jaren na zijn terugkeer uit Rome tot aan zijn toelating tot meester in het Utrechtse St.Lucas Gilde in 1616.

Er zijn geen schilderijen van Van Broeckhuysen uit de literatuur bekend, noch kunnen we thans enig werk aan hem toeschrijven. Wel weten we uit bronnen, dat hij bij de oprichting van het St.Lucas Gilde in Utrecht betrokken is geweest en van Muller vernemen we (n.16), dat zijn naam op de lijst van oprichters is gespeld als: "Hendrick van Broeckh(uysen)".

Het blijkt dus dat Hendrik van Broeckhuysen in de 17de eeuw ook wel bekend stond als "Hendrick van Broeckh". Het lijkt m.i. geen twijfel, dat dit de schilder is, die de Beer "Henrich von Bruckh" noemt.

Hoe zag het schilderij van Hendrik van Broeckhuysen, dat in het Palazzo Renese hing eruit ?

Uit de inventaris in Rhenen weten we dat het forse afmetingen gehad moet hebben ("so gross in Camin zu setzen") en uit de latere Duitse beschrijving komt naar voren, dat van Broeckhuysen's schilderij een figuurstuk was van een man in een geel "Habit". "Habit" kan men vertalen met "kloostergewaad" of algemener met "vreemde uitdossing"; hoe het ook zij, de man op het schilderij had geen gewone gele kleren aan. Dat het schilderij in 1685 "oud" genoemd werd (n.17), terwijl het toch niet veel ouder dan 50 jaar kon zijn, zou door de slechte conditie waarin het verkeerde te verklaren zijn (n.18)

Cat.Rais.nr.15

Een man in een geel "gewaad" (waarschijnlijk het opperkleed van een kloosterling, maar mogelijk een buitensporige andere dracht).

sch :H. van Broeckhuysen

gem :H.V.B.

d+m :groot genoeg om tegen een schouw of op een schoorsteenmantel te plaatsen

coll:-

herk:1633-na 1649 Rhenen, Elizabeth (R 33c)

na 1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB XXIV,16)

BURGMAIR Hans II

ca.1500 Augsburg ? - 1599 ?

Hans Burgkmair II was de zoon van de bekendere Hans Burgkmair de oudere (1473-1531) en werkte onder andere voor de Habsburgse keizer Maximilian I en diens opvolger Ferdinand I. Het is waarschijnlijk Hans Burgkmair junior geweest, die het portret van Paltsgraaf Georg von Simmern (1518-1569), dat in 1633 in het Koningshuis te Rhenen hing, heeft geschilderd.

In de kantlijn voor de beschrijving "l. Georg Pfaltzgraff bei Rhein" (R 101) zijn in de Rhenense inventaris de letters "Heid" geplaatst. In 1685 vinden we het in Heidelberg terug als: "Georg. Com. Palat: Rheni auf Holtz, gemahlt von Hans Burckmeyern" (HB IX,22).

Mocht de oudere Burgkmair Georg geportretteerd hebben, dan kan de Paltsgraaf niet ouder dan 13 jaar geweest zijn, daar vader Hans in 1531 stierf. Jeugdportretten worden in de inventaris van 1685 specifiek vermeld en we kunnen derhalve de schilder "Hans Burckmeyern" (HB IX,22) identificeren als Hans Burgkmair de jongere.

Dit oude familieportret is ongetwijfeld van uit het keurvorstelijk slot in Heidelberg naar de Nederlanden overgebracht, bijvoorbeeld in 1622, toen Frederik enige tijd in zijn voorvaderlijk kasteel doorbracht.

Karl Ludwig nam het na de teruggave van de Palts mee naar Heidelberg, om het daar weer in zijn oorspronkelijke omgeving op te hangen.

Cat.Rais.nr.16

Een portret van Georg, Paltsgraaf van Simmern.

sch :H.Burgmair II

gem :-

d+m :paneel

coll:-

herk: tot 1622 Heidelberg, keurvorsten van de Palts

1622-1633 Den Haag, Frederik

1633-1649 Rhenen, Elizabeth (R 101)

1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB IX,22)

BIJLERT Jan van

1597 Utrecht - 1671 Utrecht

Hoewel de Beer de drie schilderijen van Jan van Bijlert die in Rhenen hingen voor zijn doen uitgebreid beschrijft, is er geen enkel spoor van de schilderijen voor en - in twee gevallen na - 1633.

Gemakkelijk kunnen we ons een beeld vormen van "Ein Bancket von Vielen Persohnen von Bilart von Utrecht" (R 3) en van "Ein stueck, so ein Schaefferin von Bylartt" (R 24), maar moeilijker is het ons een voorstelling te maken van "Ein Stueck von Schiff, von Bilart den fluit (Ist Verbrand)" (R 15).

afb.13 (vb)

Als Jan van Bijlert inderdaad marines schilderde, werpt dat een nieuw licht op de veelvuldig deken van het Utrechtse St. Lucas Gilde. Het schilderij zelf is volgens de Beer in de 17e eeuw al verbrand en zijn beschrijving vormt de enige referentie die we aan Bijlert als "marineschilder" hebben. Het is denkbaar dat de niet altijd even conscientieuze concierge zich vergist heeft (Elizabeth beklaagt zich later in haar brieven aan Karl Ludwig over het gedrag van dit "drunken beast"), maar de mogelijkheid blijft bestaan dat er in het Koningshuis te Rhenen een "marine" van Bijlert gehangen heeft.

Hoewel de voorwerpen "Schiff" en "den fluit", wanneer we deze vertalen met "schip" en "fluit" (blaasinstrument) of met "schip" en "fluitglas" (een soort drinkglas) moeilijk in de voorstelling van een schilderij te combineren zijn, komt ons een schilderij van een "Schiff, von Bilart den fluit" minder vreemd voor, indien we "fluit" uitleggen als "fluitschip". Dit is een bijzonder soort vrachtschip met drie masten, dat gewoonlijk 300 lasten meet (=600 m³). In het Nederlands wordt in plaats van "fluitschip" ook wel het woord "fluit" gebezigd en in het Duits heet een dergelijk vaartuig ook wel "Flueth". De omschrijving van het schilderij in Rhenen (R 15) kan men dan interpreteren als: "een schilderij met een fluitschip, door Jan van Bijlert".

Een andere mogelijkheid is dat "de fluit" op Jan van Bijlert zelf slaat en bedoeld is als een bijnaam: "Bijlert de fluit".

Cat.Rais.nr.17

Een groot gezelschap aan een overvloedig diner.

sch :J. van Bijlert

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633 Rhenen, Elizabeth (R 3)

Cat.Rais.nr.18

Een schip, mogelijk een ~~fluitschip~~.

sch :J.van Bijlert

gem :-

d+m :-
coll:-
herk:1633 Rhenen, Elizabeth (R 15)

Cat.Rais.nr.19

Een herderin.
sch :J.van Bijlert
gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1633 Rhenen, Elizabeth

afb.13 (vb)

(R 24)

CALVAERT Denis

1550 Antwerpen - 1619 Bologna

In Rhenen hing in 1633 "Ein stueck St. Jean in den Olij" (R 42). Het stelde de episode voor uit de middeleeuwse legende van Johannes de Evangelist, volgens welke hij, toen hij weigerde heidense goden offers te brengen, op bevel van keizer Domitianus in een ketel kokende olie geworpen werd.

Dit schilderij op koper werd in 1923 bij Christie in Londen geveild (C 77a) onder de naam van Denis Calvaert. Hieronder stond het ook bij de Earls of Craven bekend (CA 200) (n.19), die het via Rupert van de koningin van Bohemen geerfd zullen hebben. Aangezien de huidige verblijfplaats van het schilderij niet bekend is, valt de toeschrijving aan Calvaert niet op juistheid te controleren.

De geschiedenis van het schilderij, voordat het in de Boheemse verzameling kwam, is onbekend; het enige wat men kan zeggen, is dat Frederik en Elizabeth het stuk niet zelf aangeschaft zullen hebben, aangezien deze zeer katholieke voorstelling niet bij hun protestantse smaak paste.

Cat.Rais.nr.20

Het martelaarschap van Johannes de Evangelist; Johannes in de ketel met kokende olie.

sch :D. Calvaert

gem :-

d+m :koper

coll:-

herk:1633-1661 Rhenen, Elizabeth (R 42)

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662-1682 Londen, Rupert

1682-1923 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 200)

1923 Londen, Christie (C 77a)

CLERCK Hendrik de

1570 Brussel - 1629 Brussel

"Ein Triumph der Goden, von dem von dr Clerck" (R 23), zo beschreef de Beer in Rhenen dit mythologische schilderij van de hofschilder van het aartshertogelijk paar Albert en Isabella.

afb.14 (vb)

De in Brussel hof houdende aartsvijanden van het protestantisme, hadden Elizabeth, toen zij in 1613 vanuit de Nederlanden naar Heidelberg reisde, uitgenodigd om enige tijd door te brengen in hun kasteel Rheinbeck. De uitnodiging werd tactvol afgewezen.

Pas veel later, na de dood van Frederik, zou Elizabeth samen met de prinses van Zollern op een uitstapje naar de Zuidelijke Nederlanden het hof van de Spaanse gouverneur van de Nederlanden bezoeken en zijn schilderijen en paleis bezichtigen.

Dat het bovengenoemde schilderij in Rhenen een geschenk van Albert en Isabella geweest zou zijn, is dus niet aannemelijk.

De Clerck's "triomf der goden", die er niet heel veel anders uitgezien zal hebben dan zijn vaak geschilderde "Parnassus" (b.v. in het Museum in Antwerpen), zal met name Elizabeth zeer behaagd hebben: dit voorbeeld van mythologische schilderkunst staat dicht bij de pastorale voorstellingen, die zij zo waardeerde.

Het schilderij is niet met zekerheid met een schilderij in latere bronnen te concorderen; het zou overeen kunnen komen met "Ein gross Stueck von allerhand Goettinen" (HB XXIV,9) in Karl Ludwig's collectie, maar dit doelt eerder op Baden's schilderij "een feestmaal van goden en/of godinnen" (R 18), aangezien dat zeker naar Heidelberg is overgebracht en de Clerck's stuk, voor zover de Beer dat aangeeft in Rhenen is gebleven.

Cat.Rais.nr.21

De triomf van de goden.

afb.14 (vb)

sch :H. de Clerck

gem :-

d+m :_

coll:-

herk:1633-1661 Rhenen, Elizabeth

COOPER Alexander

1605 ? Londen - 1660 ? Stockholm

Alexander was de broer van de vermaarde miniaturist Samuel Cooper (1609-1672). In haar monografie over Samuel Cooper stelt Daphne Foskett (n.20) dat Alexander enige tijd voor 1631 vanuit Engeland naar het vasteland vertrok, alwaar hij "already skilled in miniature painting soon found patronage at the courts of Holland, Denmark and Sweden".

Een serie miniatuurportretjes van de leden van het gezin van de winterkoning, (verblijfplaats onbekend) zou getekend zijn met "AC 1632". De toeschrijving van deze serie aan Alexander Cooper vormen echter de enige aanwijzing, dat de miniaturist ca. 1632 in Den Haag gewerkt heeft.

afb.15

Deze hele kleine goed geschilderde en op een na goed te identificeren portretjes waren bedoeld om in een medaillon-ketting te vatten. De ketting heeft 12 compartimenten, waarvan de uiterst rechtse aan de achterzijde voorzien is van Elizabeth's spiegelmonogram in emaille (n.21).

Carola Oman meende (n.22), dat Elizabeth deze miniatuurtjes liet schilderen als een draagbare portretgalerij voor haar echtgenoot, die op veldtocht was. Ze haalt Bromley aan (n.23), die schrijft: "The likenesses of his eldest son and daughter by Mr. Alexander Cooper, reached Frederick in camp near Nuernberg".

Uit Bromley's relaas kan men opmaken, dat Cooper de portretjes stuk voor stuk maakte en dat Elizabeth, zodra hij er een paar af had, deze naar Frederik opstuurde. Dit zou verklaren, waarom er drie miniatuurtjes in de ketting ontbreken: Frederik stierf voordat Alexander de gehele serie af had (n.23).

De twaalf miniatuurtjes zullen bestaan hebben uit de afzonderlijke portretten van alle in 1632 nog in leven zijnde leden van het gezin van de winterkoning (Frederik Henry, Ludwig en Charlotte waren resp. in 1629, 1623 en 1631 overleden). De drie ontbrekende portretjes zijn derhalve, die van Philip, Sophie en Gustaaf geweest.

Het vierde miniatuurtje van links is wel geïdentificeerd als de beeltenis van Elizabeth zelf. Deze interpretatie is niet juist: de afgebeelde persoon lijkt geheel niet op de koningin van Bohemen, die we uit de talrijke portretten van haar uit die tijd kennen. Dit is destemeer opmerkelijk, daar de andere personen zeer waarheidsgetrouw geschilderd zijn - men vergelijk Rupert en Karl Ludwig maar eens met van Dijcks portretten van de twee broers in Wenen -. Bovendien past de zogenaamde "Elizabeth" stilistisch niet in de serie en komt het mij voor als een latere toevoeging. Helaas is het originele portret van Elizabeth, dat hiervoor in de plaats hoorde, verloren gegaan, maar mogelijk is het in de 17de eeuw al in een ring gevat en als "Noch dieselbe (Elizabeth) auf einem guelden Ring gemahlt" (HB I,11) opgenomen in de Heidelberg inventaris van 1685 (n.25).

Cooper's miniatuurtje van Elizabeth in het Rijksmuseum in Amsterdam is zeker niet het originele ovaaltje, dat in de ketting thuis hoorde. Hoewel het gevat is in een zelfde geëmailleerde houder met het spiegelmonogram lijkt het portret niet op enige

andere afbeelding van haar uit ca. 1632. Het vertoont wel opvallend veel gelijkenis met Honthorst's portret van haar uit 1642 (b.v. in de National Gallery in Londen). Is het wellicht het "Contrefaict en Miniature", dat in de Heidelberg inventaris beschreven wordt als "Frederici Vi Elector Palatin: Gemahlin Koenigin in Boehmen gemahlt" (HB I,10) ?

Alexander Cooper zou volgens een fiche in het Iconografisch Bureau (IB 76868) ook twee de profielportretten van Frederik en Elizabeth door Honthorst uit ca. 1632 hebben nageschilderd. Deze twee miniatuurtjes bevonden zich in de Craven verzameling, maar zijn nooit geïnventariseerd.

Door Bromley weten we, dat de keten met de twaalf portretjes eigendom van Frederik en Elizabeth is geweest. Van de andere miniatuurtjes kan men dat niet met zekerheid zeggen; deze zijn dan ook niet hieronder opgenomen.

Cat.Rais.nr.22

Twaalf portretten van de in 1632 nog in leven zijnde leden van het gezin van Frederik V, Koning van Bohemen. In een ketting zijn van links naar rechts de beeltenissen, in hoofd en schouder, gevat van resp.:

afb.15

- (1) -
- (2) Rupert, Prins van de Palts (aet.13), 3/4 naar links gekeerd de beschouwer aanziend
- (3) Henrietta Maria, Prinses van de Palts (aet.6), 3/4 naar links gekeerd de beschouwer aanziend
- (4) Edward, Prins van de Palts (aet.7), 3/4 naar rechts gekeerd de beschouwer aanziend
- (5) onbekende vrouw (foutief genoemd Elizabeth, Koningin van Bohemen), 3/4 naar links gekeerd de beschouwer aanziend
- (6) Karl Ludwig, Prins van de Palts (aet.15), 3/4 naar links gekeerd de beschouwer aanziend
- (7) Frederik V, Koning van Bohemen (aet.36), 3/4 naar rechts gekeerd de beschouwer aanziend
- (8) Elizabeth (II), Prinses van de Palts (aet.14), 3/4 naar rechts gekeerd, de beschouwer aanziend
- (9) Maurice, Prins van de Palts (aet.11), 3/4 naar links gekeerd de beschouwer aanziend
- (10) Louise Hollandine, Prinses van de Palts (aet.10), 3/4 naar links gekeerd de beschouwer aanziend

(11) -

(12) -

sch :A.Cooper

gem :drie gemonogrammeerd, alle (?) gedateerd 1632

d+m :perkament

coll:-

herk:1631-1632 Den Haag, Elizabeth

1632 Nuerenberg, Frederik

le helpt 20e eeuw Berlijn, Kaiser Friedrich Museum

CORNELISZ. Cornelis (Cornelisz.) van Haarlem

1562 Haarlem - 1638 Haarlem

Het eerste schilderij, dat de Beer beschreef toen hij de goederen in het paleis te Rhenen inventariseerde, was "Ein stueck von Meister Cornelis von Haarlem, venus, ceres und Bachus" (R 1). In de kantlijn schreef hij onduidelijk de letters "Heid".

afb.16 (vb)

Het is niet onwaarschijnlijk, dat het veel geleken heeft op de "Sine Venus friget Ceres et Bachus" in het museum te Dresden.

Het zou kunnen zijn, dat het stadsbestuur van Haarlem dit schilderij de koning en koningin van Bohemen, na hun aankomst in 1621 in de Nederlanden, heeft aangeboden.

Acht jaar tevoren had het toenmalige bestuur van de stad het keurvorstelijk paar, dat na hun huwelijk door de Nederlanden reisde, een kostbare wieg en baby-linnen geschonken, die op een gezamenlijke waarde van fl. 50.000 geschat werden (n.47). "Meester Cornelis" was een beroemd schilder en had in 1590 al voor het stadsbestuur de "kindermoord te Bethlehem" geschilderd.

Alleen bestudering van de Haarlemse stadsarchieven kan uitmaken of Frederik en Elizabeth de "Venus, Ceres en Bachus" door de stad Haarlem aangeboden hebben gekregen (n.48).

De onduidelijke annotatie "Heid" in de kantlijn in de Rhenense inventaris doet vermoeden, dat het na 1652, toen Vincent van de Vinne het nog in het Koningshuis signaleerde, naar de Palts is overgebracht. Indien het inderdaad een officieel geschenk van de stad Haarlem aan de koning en koningin van Bohemen is geweest, dan zal Karl Ludwig dit als een politiek geschenk aan het huis van de Palts gezien hebben en het derhalve als (erf)rechtmatig eigendom hebben opgeëist.

Het wordt echter noch in de Heidelbergse inventaris uit 1685, noch in een andere aan de Boheemse verzameling refererende bron genoemd.

Cat.Rais.nr.23

Venus in het gezelschap van Ceres en Bachus.

afb.16 (vb)

sch :C. Cornelisz. (van Haarlem)

gem :-

d+m :

coll:-

herk:1633-1653 Rhenen, Elizabeth (R 1)

na 1653 - voor 1685 Heidelberg, Karl Ludwig ?

DELEN Dirck van

1605 Heusden - 1671 Arnemuyden

Op een zevendelige kamerbeschildering, tegenwoordig in het Rijksmuseum te Amsterdam, is temidden van Floris II van Pallandt, Graaf van Culemborg, Maurits, Prins van Oranje en enige andere vooraanstaande personen Frederik V te herkennen (n.26).

afb.17

Van Delen schilderde de doeken waarschijnlijk voor het Haagse huis van Floris van Pallandt en het is frappant dat Frederik op het doek de prominente plaats naast de opdrachtgever met prins Maurits deelt. Uit dit schilderij blijkt, net zoals uit Hillegaert's en Pacx' "cavalcade op het Buitenhof" (resp. in het Rijksmuseum te Amsterdam en het Mauritshuis te Den Haag), de sociale positie van de winterkoning inter primis.

DELFF Cornelis Jacobsz. van

1571 Delft - 1643 Delft

In het jachtslot van Frederik en Elizabeth te Rhenen hingen ten minste twee schilderijen van Cornelis van Delfff, te weten: "Ein stueck von Kuechengutt, von Meister Cornelis Jacobsz. von Delffft" (R 26) en "..stueck so gross in Camin zusetzen..von.. Meister Cornelis van Delffft" (33d). Minder zeker is het, dat hij ook de schilder was van "Ein stueck von allerhand kuechen wirtschafft, von einem Meister von Delffft" (R 6).

Waarom heeft de Beer het eerst over "een meester uit Delft" (R 6) en daarna over "Meester Cornelis (Jacobsz.) van Delft" (R 26, R 33d) ? Betekent dit dat de opsteller van de inventaris de naam van de schilder van het eerst beschreven schilderij niet kende, maar - op de voorstelling afgaande - vermoedde, dat deze uit Delft afkomstig was, of bedoelde de schrijver met "einem Meister von Delffft" "(die) ene meester uit Delft", die hij later (R 26, R 33d) nader omschrijft met "Cornelis Jacobsz."

Dit laatste lijkt mij logischer, aangezien er geen andere schilder op de ledenlijst van het St. Lucas gilde in Delft voor 1633 voorkomt, die zich in dit soort voorstellingen (allerlei potten en pannen) specialiseerde (n.27) en deze juist zo typisch zijn voor Cornelis Jacobsz. van Delfff.

afb.18 (vb)

In latere bronnen die aan de Boheemse verzameling refereren, komen we slechts een keukeninterieur tegen, dat aan een van de beschrijvingen van de Beer kan voldoen. De Heidelbergse lijst van schilderijen maakt melding van "Ein gross Kuechenstueck auf Holz gemahlt" (HB XVI,10).

Het is verleidelijk het vermoeden uit te spreken, dat de drie schilderijen van de beroemde Delftse meester, Cornelis Jacobsz. van Delfff, door de stad Delft aan de koning en koningin van Bohemen geschonken zijn.

Cat.Rais.nr.24

Een stilleven met allerlei keukengerei.

afb.18 (vb)

sch :een schilder uit Delft, waarschijnlijk C.J. van Delfff

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 6)

-?- -1685 Heidelberg, Karl Ludwig (?) (HB XVI,10)

Cat.Rais.nr.25

Een stilleven met keukengerei.

afb.18 (vb)

sch :C.J. van Delfff

gem :_

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 26)

-?- -1685 Heidelberg, Karl Ludwig (?) (HB XVI,10)

Cat.Rais.nr.26

Een schilderij.

sch :C.J. van Delff

gem :-

d+m :groot genoeg om tegen een schouw of op een schoorsteenmantel
te plaatsen

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 33d)

-?- -1685 Heidelberg, Karl Ludwig (?) (HB XVI,10)

D.F. MONOGRAMMIST (F.D. MONOGRAMMIST)

"1. Stueck Jacob und Esau, in J. Mt. gross Cabinet mitt D.F (F.D) 1611" (R 115), werd blijkbaar belangrijk genoeg geacht om de prominente plaats in Elizabeth's grote vertrek in het paleis te Rhenen in te nemen (n.28). Het is echter niet zo eenvoudig, om de schilder van deze oudtestamentische voorstelling aan te wijzen.

Hoewel de Beer niet vermeldt, dat het schilderij in 1649 naar Heidelberg overgebracht is, is het aannemelijk, dat het overeenkomt met "Ein Stueckh da Esau seine erste Geburt umb das Linssengericht verkaufft" (HB XXI, 14), aangezien dit de enige voorstelling van "Jacob en Esau" is, die in de op de Rhenense verzameling betrekking hebbende bronnen terug te vinden is.

Kennelijk is de episode uit het leven van de tweelingbroers afgebeeld, waarin Esau zijn eerstgeboorterecht aan Jacob wegschenkt voor het linzengerecht dat hij, teruggekeerd van de jacht, wilde verorberen (Gen. 25:19-34). De inventaris geeft helaas geen informatie over de identiteit van de schilder.

Tot nu toe ben ik er niet in geslaagd een schilder aan wijzen, die voor 1633 werkzaam was en die zijn werken met een hoofdletter "D" met daarin een kleinere hoofdletter "F", tekende. Het moet een in de 17de eeuw zeer gewaardeerde schilder geweest zijn; hierop wijst niet alleen de belangrijke plaats, die het schilderij in het Palazzo Renese innam en het feit, dat de Beer de moeite nam het monogram te kopiëren, maar ook de conclusie, dat Karl Ludwig het schilderij naar Heidelberg liet overkomen.

Cat.Rais.nr.27

Esau, die zijn eerstgeboorterecht voor het linzengerecht aan Jacob verkoopt.

sch :D.F. (F.D) Monogrammist

gem :

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 115)

-?- -1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB XXI,14)

DOBSON William

1610 Londen - 1646 Londen

William Dobson heeft zijn hele leven lang in Engeland gewerkt en was rond 1635 medewerker in Van Dijck's atelier waar hij enige werken van hem heeft gekopieerd. Zo kan men zich afvragen, of hij de portretten van Karl Ludwig en Rupert, voorheen in de Craven verzameling (CA 4, 5) en thans in de National Gallery in Londen, naar Van Dijk's dubbelportret in het Louvre in Parijs heeft vervaardigd en ze van andere kledij heeft voorzien (n.29). In het Rijksmuseum in Amsterdam bevindt zich namelijk een herhaling van dit portret van Rupert in 3/4 lengte, dat men aan Dobson toeschrijft.

In de verzameling van de Earl of Dartmouth zijn twee portretten (in zeer slechte toestand) van Rupert en Maurice, toen ze (1642-1646) voor de "royalist cause" in de Engelse burgeroorlog vochten.

Uit deze tijd stamt ook Dobson's groepsportret van "Prince Rupert, Colonel Russell and Colonel Murray" in Lord Sandys' collectie. In Ashdown House (A 23) hangt een kopie van dit schilderij, dat tot 1965 aan de Earls of Craven behoorde en dat volgens de Combe Abbey inventaris (CA 224) door Louise Hollandine vervaardigd was (n.30).

Hoewel in theorie de kans bestaat, dat Dobson's portretten van de prinsen van de Palts in de Craven verzameling zijn gekomen door vererving via Rupert van Elizabeth's goederen, is het veel waarschijnlijker, dat Dobson ze direct voor William, eerste Graaf van Craven, of voor Rupert zelf schilderde, aangezien hij tijdens de "civil war" voortdurend in "cavaliers'" kringen verkeerde.

DOU Gerard

1613 Leiden - 1675 Leiden

Van opmerkelijk hoge kwaliteit en buitengewoon origineel in behandeling van het onderwerp zijn de twee dubbelportretten van de twee prinsen van de Palts met hun leermeesters in het J.P. Getty-Museum in Malibu.

De toeschrijving van het schilderij "Eli, die Samuel onderricht" in 1953 door Jan van Gelder's aan Gerard Dou is sindsdien gehandhaafd. De twee oudtestamentische figuren in het stuk werden eerst door Oliver Millar geïdentificeerd als "Rupert, Prins van de Palts en diens leermeester, mogelijk Jan Orlers".

afb.19

Jan Lievens (1607-1674) schilderde wat lijkt op een pendant van Dou's dubbelportret en merkte het "I.L 1631". Het beeldt - volgens Millar - Karl Ludwig, Prins van de Palts met zijn leermeester Wolfrad von Plessen uit als "Alexander, die door Aristoteles onderricht wordt".

afb.119

Dat deze twee schilderijen pendants zijn, moge uit de volgende bespreking blijken.

In zijn artikel over Jan Lievens in de "Burlington Magazine" (n.31) toont Christopher Brown door fysiologische vergelijking aan, dat Sir Oliver Millar's identificatie van de jongens in de portretten als Karl Ludwig en Rupert correct is. Met name van Dijk's portretten van de broers in Wenen spreken in zijn bewijsvoering voor deze interpretatie. Hierdoor rekent hij voorgoed af met de uitleg van Lievens' schilderij als "Jacob Cats, die Willem II, Prins van Oranje onderricht" (n.32).

afb.20

afb.21

Ook de vergelijking van de gelaatstrekken van de man, die in Lievens' schilderij Karl Ludwig onderwijst, met die van Wolfrad von Plessen, zoals wij hem uit andere portretten kennen identificeert de leermeester van de prins overtuigend als de Duitse oudgediende van de keurvorst. Wolfrad was met Frederik en Elizabeth van Heidelberg naar Praag en vandaar mee naar de Nederlanden gereisd. Daar werd hem en zijn vrouw, die al gouvernante van Frederik was geweest, in Leiden de zorg van de paltsgrafelijke kinderen toevertrouwd. Op 14 september wordt hij samen met Frederik als honorair lid van de Leidse universiteit genoemd. Wolfrad von Plessen was dus een vertrouweling van de winterkoning, gouverneur van de prinsen en prinsessen van de Palts en een vooraanstaand inwoner van Leiden.

Brown tracht in de leermeester op Lievens' schilderij Jan Orlers te zien. Fysiologische vergelijking met portretten van Orlers op jongere leeftijd spreekt zijn bewering niet tegen, maar bevestigt deze ook niet.

Redenerend, dat Frederik en Elizabeth in 1631 zelf geen Leidse schilder in dienst genomen zullen hebben, maar de opdrachten voor portretten aan Miereveld of Honthorst zouden geven, spreekt hij bovendien het vermoeden uit, dat Orlers de opdrachtgever van de twee stukken was: Orlers was geschiedkundige en genealoog en had zijn publicatie "De Nassauschen Laurenkrans" (Leiden, 1612) aan Elizabeth opgedragen en had hiervoor als dank van het keurvorstelijk paar een vergulde bokaal gekregen; de lauwerkrans op Karl Ludwig's hoofd in Lievens' portret zou

derhalve niet alleen aan zijn erfrecht op de Palts, maar ook aan Orlers publicatie refereren. Brown gaat verder door te zeggen, dat Orlers contacten onderhield met Lievens. In zijn "Beschrijvinge der Stad Leyden" (Leiden, 1641) nam Orlers een levensbeschrijving van Lievens op en in een boedelbeschrijving van de schrijver komen behalve de vergulde bokaal negen schilderijen van Jan Lievens voor.

De conclusie, die Brown uit deze gegevens trekt, n.l. dat Orlers de opdrachtgever geweest is van beide dubbelportretten - zowel van dat van Lievens als van dat van Dou -, is m.i. niet overtuigend: waarom zou Orlers een schilderij bij Gerard Dou hebben besteld, als hij zulke goede relaties had met Lievens; waarom liet hij zijn eigen portret dan juist door Dou uitschilderen; waarom verkoos hij afgebeeld te worden met Rupert en niet met Karl Ludwig, Elizabeth's favoriete zoon en erfgenaam van de Palts en waarom, tenslotte, zou hij een tweede schilder de opdracht gegeven hebben twee andere personen af te beelden?

Is het geen veel logischere gedachtengang, dat de de twee leermeesters zelf, ieder voor zich bij een schilder naar eigen keuze, een dubbelportret besteld hebben?

De overeenkomsten tussen de twee schilderijen zijn frappant: beide zijn dubbelportretten van een prins van de Palts en een leermeester in vermomming; bovendien zijn de doeken ongeveer evengroot, rond de zelfde tijd ontstaan en hebben een gelijksoortige compositie. Het lijkt me dat dergelijke overeenkomsten niet toevallig ontstaan zijn, maar dat de twee leermeesters in overleg met elkaar (of de een in navolging van de ander) de schilderijen besteld hebben.

Het is de vraag of de twee Leidse vooraanstaanden de schilderijen voor zich zelf hebben laten schilderen of als geschenk bedoeld hebben voor de koning en koningin van Bohemen.

Brown veronderstelt dat de twee schilderijen in het bezit waren van de winterkoning en -koningin. Daar ze niet in de Rhenen inventaris genoemd worden, zouden ze in het "Wassenaer Hof" gehangen moeten hebben. Hij meent dat de stukken, die beide tot 1968 in de Craven verzameling waren, daar terecht gekomen waren, doordat Elizabeth ze in 1661 mee naar Engeland had genomen, Rupert ze van haar erfde, en hij ze op zijn beurt na zijn dood aan William, Graaf van Craven vermaakte. Brown wordt in zijn mening gesterkt, door Pennant's beschrijving uit 1782 van deze schilderijen in Combe Abbey (P 36, 37).

Andere bronnen tonen aan dat Brown's veronderstelling niet klopt. Hoewel de stukken al voor 1782 in Combe Abbey hingen (ze worden op p.30 van het manuscript uit 1769 beschreven), wordt in de inventaris, die in 1916 van de Craven schilderijen werd opgemaakt, vermeld dat de "Eli en Samuel" (Dou's "Rupert en Jan Orlers (?)") uit de Verstolk Collectie afkomstig was (n.33). Het andere stuk, de Lievens, wordt eerder genoemd in de catalogus van de veiling, die op 23 april 1766 in Amsterdam van de schilderijen van Anthony Sydervelt gehouden werd. Nr. 58 is beschreven als: "Govert Flink. Een Prins van Orangie, hoog 41 duim, breed 34 1/2 duim. De Vorst zit in een Leuningstoel voor een open Boek, wordende onderwezen door de Ridder J. Catz; dit Kunststuk is krachtig en meesterachtig op Doek geschildert." (n.34).

Het is mogelijk, dat een handelaar de twee schilderijen in de 18e eeuw opspoorde, de voorstelling ervan identificeerde, het verband tussen de prinsen van de Palts met de Craven familie legde, en de stukken met goede winst aan de toenmalige graaf van Craven verkocht, aangezien ze volgens de inventaris uit 1769 van Combe Abbey beschreven worden als "Two very Capital (sic) pictures = by Rembrandt (sic), Supposed to be Prince Rupert, & Prince Maurice when Young, with their Tutors.", hangende in de "Gilt Parlour" (n.35).

Dit alles hoeft niet te betekenen, dat de Dou en de Lievens niet in het Wassenaer Hof gehangen hebben, maar zekerheid hieromtrent kan alleen het - missende -deel van de inventaris uit 1661 van de goederen van de winterkoningin in Den Haag geven.

Al het bovenstaande in aanmerking genomen, ben ik toch geneigd de stelling te accepteren, dat Frederik en Elizabeth de twee schilderijen cadeau gekregen hebben van de twee Leidse leermeesters en dat deze de dubbelportretten bij Dou en Lievens hadden besteld.

Ik ben echter genoodzaakt het schilderij van Dou en dat van Lievens onder voorbehoud in deze beschrijvende catalogus onder een nummer op te nemen.

Cat.Rais.nr.28

Een dubbelportret van Rupert, Prins van de Palts, in "exotische" kledij en zijn leermeester, mogelijk Jan Orlers, als "Samuel, die door Eli onderricht wordt".

afb.19

Pendant van Karl Ludwig en Wolfrad von Plessen door Lievens
Cat.Rais.nr.98

sch :G. Dou

gem :- (te dateren ca. 1631)

d+m :doek, 102,9 x 88,2 cm

coll:J.P. Getty-Museum, Malibu, sinds 1985

herk:1631-1661 Den Haag, Frederik en Elizabeth

-?- Verstolk Collectie

1769-1968 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 12)

1968 Londen, Sotheby (S 87)

ca.1968-1985 Prive verzameling New York, te leen aan het Rijksmuseum in Amsterdam

DROOCHSLOOT Joost Cornelisz.

1586 Utrecht ? - 1666 Utrecht

Droochsloot's versie van Pacx' schilderij in het Mauritshuis "Cavalcade op het Buitenhof" (in de collectie van H. Hartmann te Remscheid), waarop behalve de graven van Nassau ook Frederik en Elizabeth voorkomen, is waarschijnlijk geschilderd voor de vrije markt en geeft aan dat dergelijke voorstellingen een publiek in de Nederlanden hadden.

DIJCK Anthony van

1599 Antwerpen - 1641 Londen (Blackfriars)

Opvallend is het, dat, terwijl Frederik Hendrik en Amalia zich in 1628 door van Dijck in Den Haag lieten portretteren en voor hun paleis te Naaldwijk een aantal werken van hem kochten en van Dijck de eerste voorstelling in de Nederlanden uit Guarini's "Il Pastor Fido" (n.36) voor de Stadhouderschilderde, de koning en koningin van Bohemen zich zelf nooit door van Dijck hebben laten uitschilderen en hoogstens een keer van de diensten van deze in internationale hofkringen verkerende schilder gebruik hebben gemaakt.

(TYPE 1632)

Voordat de Beer de inventaris in 1633 opmaakte schilderde van Dijck zowel een portret van Karl Ludwig op 14 jarige, als van Rupert op 12 jarige leeftijd. De als pendants van elkaar bedoelde schilderijen bevinden zich nu beide in het Museum in Wenen.

afb.20
afb.21

Karl Ludwig draagt geen onderscheidingsteken van de Orde van de Kouseband, waarvan hij vroeg in het jaar 1633 door gezanten van Charles I in de Nederlanden ridder werd gemaakt. Hierdoor is het portret voor 1633 te dateren. De prinsen zien er op van Dijck's portretten niet alleen iets ouder uit, dan op het groepsportret, dat Honthorst in 1631 van de vier oudste kinderen van de koning van Bohemen maakte (in de Engelse koninklijke verzameling), maar ook lijken ze ouder dan op de hiervoor besproken schilderijen van Dou en Lievens uit 1631. De portretten zijn derhalve 1632 te dateren. Van Dijck reisde in dat jaar door de Noordelijke Nederlanden om daarvandaan de overtocht naar Engeland te maken. Hij moet de portretten dus geschilderd hebben voor zijn vertrek in 1632.

Het is moeilijk uit te maken, wie de opdrachtgever van de stukken was en wie de uiteindelijke eigenaar. Geen enkele bron kan de voor de hand liggende verklaring, dat Elizabeth, terwijl haar echtgenoot aan Gustaf Adolf's zijde in Duitsland vocht, de portretten bestelde, bevestigen.

In de winter van 1635 arriveerde Karl Ludwig en enige tijd later Rupert in Engeland en maakte ieder voor zich zijn opwachting aan het hof van hun oom Charles I. Ze bleven er het gehele jaar 1636 en Karl Ludwig in ieder geval tot de zomer van 1637. Van Dijck was in die tijd schilder aan het Engelse hof en heeft de broers enige malen geportretteerd.

(TYPE 1635-1636)

Het eerste portret dat van Dijck tijdens zijn verblijf in Engeland van de keurvorst maakte, is het ovale doek in de Corcoran Gallery of Art in Washington. Karl Ludwig ziet er hierop duidelijk jonger uit, dan op van Dijck's 1637 gedateerde dubbelportret in het Louvre te Parijs: zijn gezicht is minder geprononceerd en zijn haar is nog niet vol met de krullen, die aan het Engelse hof in de mode waren. Ik vermoed, dat het vrij snel na Karl Ludwig's aankomst geschilderd is, en mogelijk voor de komst van Rupert is begonnen. Karl Ludwig's portret zal waarschijnlijk door Charles I besteld zijn, maar het is niet met zekerheid te vereenzelvigen met een door van der Doort beschreven

afb.22

schilderij in zijn catalogus van de schilderijen van Charles I's.
(TYPE 1637 DUBBELPORTRET)

Dit is wel het geval met het dubbelportret van Karl Ludwig en Rupert in harnas, dat van Dijck 1637 dateerde (Parijs, Louvre), aangezien van der Doort vermeldt dat er in de "Privie Gallorie at Whitehall" een "Item" hing: "the Kings nephewe Princ Charles Elector Pallatine with his Brother Princ Robert both painted in Armoure in one peece in an adorned with Marshiall Weapons carved whited and gilded frame Soe bigg as the life halfe figures done by Sr Antho Van=dike" (n.37). Na de executie van Charles I werd het verkocht aan Duart voor 50 pond (n.38) en de relatief hoge prijs bevestigt de kwaliteit van het schilderij (portretten van Elizabeth's kinderen door Honthorst en Miereveld brachten in de zelfde veiling nog geen tiende van de prijs). Kort daarna, in 1671, kocht Louis XIV van Frankrijk het, en hing het waar het nu nog te vinden is.

afb.23

Het atelier van Van Dijk maakte een versie van dit schilderij (in 1931 in de verzameling Brockets in Bramshill). Het wordt in de inventaris van de goederen in Combe Abbey uit 1769 vermeld (p.13), maar komt in geen enkele andere met Elizabeth in verbinding staande bron voor en het is dus niet zeker, of het voor 1769 ooit Engeland verlaten heeft.

In 1637 schildert de Vlaamse meester een even brilliant schilderij als het Louvre portret, maar dat Karl Ludwig nu alleen weergeeft (thans in het Houston Museum of fine Arts). De keurvorst is met uitzondering van de houding van zijn handen, op exact dezelfde wijze geportretteerd als in het dubbelportret. Over de ontstaansgeschiedenis van dit stuk is niets meer bekend, dan dat het in Engeland in connectie met het dubbelportret is geschilderd.

afb.24

(TYPE 1637 CRAVEN)

De werkplaats van Van Dijck en misschien wel William (>) Dobson (1610-1646) produceerde een paar portretten, van Rupert en Karl Ludwig thans in de National Gallery te Londen. Het is in zoverre een nieuw type portret, dat de broers in een nog niet eerder geschilderd stoffen tenue in een landschap zijn weergegeven. Men krijgt echter de indruk, dat ze niet naar het leven geschilderd zijn: Karl Ludwig is voorzien van een vreemde kanten kraag en de even ongewone kraag van Rupert rust op een ijzeren harnasdeel, dat hij, nota bene, over zijn jas draagt; bovendien tonen de gezichten de karakteristiek van de broers niet erg overtuigend. De studio en zeker iemand als Dobson kan de gezichten, die minder goed geschilderd zijn dan in het Louvre portret, uit het dubbelportret hebben overgenomen en de modellen van nieuwe kleren hebben voorzien. Dit soort praktijken kwamen vaker voor, maar de moeilijkheid schuilde er meestal in de gezichten op correcte anatomische wijze op de modellen te passen (n.39). Is het misschien om deze schildertechnische moeilijkheid te overbruggen, dat de prinsen in de portretten zulke vreemde kragen dragen ?

afb.25

afb.26

De twee doeken hebben minstens een tweehonderdtal jaren (1769-1965) in Combe Abbey vertoefd (CA 1769 p.16, CA 4, 5). Over de vroegere herkomst is echter niets bekend, maar het men kan het vermoeden uitspreken, dat ze kort nadat ze geschilderd waren, al in het bezit van William, eerste Graaf van Craven, gekomen zijn.

De herkomst van de versies, die weer naar deze studio werken ontstaan zijn, zoals de kniestukken van Karl Ludwig en Rupert, tegenwoordig resp. in de verzameling van de Marquis of Bristol en in die van Lord Sandwich, en het aan Dobson toegeschreven portret van Rupert in het Rijksmuseum, Amsterdam, is onbekend.

(TYPE 1641)

Samuel Bernard etste in 1657 Van Dijk's portret van Karl Ludwig, waar hij de volgende inscriptie aan toevoegde: "Charles Louis, Count Palatine, in armour Anthonis van Dycke Eques ad vivum depinxit Londini 1641" (n.40). Karl Ludwig was inderdaad in 1641 in Londen en wel om te proberen het Engelse en Schotse parlement voor zich te winnen, zodat zij hem zouden steunen in de terugwinning van de Palts. Aangezien ik geen afbeeldingen van deze prent onder ogen heb kunnen krijgen, wordt het niet duidelijk of van Dijk in 1641 inderdaad een nieuw portret van Karl Ludwig vervaardigde, of dat Bernard gewoon het 1637 type heeft nageetst.

(TYPE ELIZABETH II)

Van Dijk zou ook een portret van Elizabeth II, Prinses van de Palts hebben geschilderd. In de catalogus van de tentoonstelling, die in 1967 aan haar gewijd werd (n.41), is n.l. een kopergravure opgenomen, die L. Ferdinand, zo vermeldt hij op zijn prent, naar een origineel van Van Dijk had vervaardigd. Of deze informatie van de 19de eeuwse graveur betrouwbaar is, valt zeer te betwijfelen, aangezien ieder spoor van het stuk in olieverf ontbreekt.

Elizabeth zal behalve de in 1632 in de Nederlanden geschilderde portretten, dunkt me, nog enige andere beeltenissen van haar twee oudste zoons door van Dijk - hetzij originelen, hetzij kopieën - in haar verzameling hebben gehad. Tot deze gevolgtrekking kom ik ten eerste door het grote aantal portretten, dat er van hen bekend is en ten tweede door het feit, dat het overgrote deel ervan na het opstellen van de inventaris van de goederen in Rhenen ontstaan is en dat Vincent van der Vinne meent in 1652 enige - niet nader genoemde - schilderijen van Van Dijk in het Koningshuis te hebben gezien (n.42).

Cat.Rais.nr.29 : geen nummer

Cat.Rais.nr.30 : geen nummer

FOUQUIER Jaques

1580-1590 Antwerpen ? - 1659 Parijs

Jacques Fouquier was in 1614 meester in het St. Lucas gilde in Antwerpen, maar verbleef tussen 1616 en 1618 in Heidelberg.

Hij schilderde daar enige malen het keurvorstelijk paleis met de pas aangelegde "hortus palatinus". Een voorbeeld hiervan bevindt zich zowel in het museum in Heidelberg als in dat te Karlsruhe.

afb.27

Men mag wel aannemen dat Frederik een dergelijk schilderij van Fouquier in zijn verzameling in Heidelberg had. Hij was in deze fortuinlijke dagen actief bezig zijn paleis te verfraaien en zal graag gezien hebben dat de in zijn opdracht door Solomon de Caus aangelegde tuin, in beeld gebracht werd.

In het schilderij te Heidelberg valt - zij het met enige moeite - voor het rechthoekige terras met de trappen een portretgroep te ontwaren. Het is mogelijk dat deze groep de keurvorst en keurvorstin en hun gevolg voorstellen.

afb.27

Hoe aannemelijk het ook moge zijn, dat Fouquier voor de keurvorst gewerkt heeft, tot nu toe hebben de inventarissen dit niet kunnen bewijzen.

GEEST Wybrand Symonsz. de

1572 Leeuwarden - na 1667 Leeuwarden

De Geest maakte een aantal portretten van Frederik. Een portret in het Kurpfaltzisches Museum in Heidelberg is door hem gesigineerd evenals een versie, welke op 6/7 december 1961 (lot 959) bij Weinmueller in Muenchen geveild werd (n.43). Beide tonen Frederik op een manier, die dicht bij Miereveld's portret uit 1622 van de koning van Bohemen staat. Men kan zich derhalve afvragen, of de Geest Frederik naar Miereveld's voorbeeld of ad vivum schilderde.

afb.28

Wybrand de Geest werkte veel voor de Friese adel en het kan zijn, dat zich daaronder de opdrachtgevers voor Frederik's portret bevonden hebben.

GOLTZIUS Hendrik

1558 Muehlbrecht - 1617 Haarlem

Vincent Laurensz. van der Vinne schrijft in zijn "Dagelijckse aentekeninghe", dat hij tijdens zijn bezoek aan het Koningshuis te Rhenen (1652) onder andere werk(en) van Goltzius heeft gezien.

Hoewel de naam van deze schilder in de inventaris van Rhenen niet vermeld wordt, is het wel mogelijk dat Goltzius een van de anonieme schilderijen in de Beer's lijst vervaardigd heeft. Men denke bij deze aan de "Hercules" (R 17), de "Poppaea Sabina" (R 9), de "Venus en Cupido" (R 12) en het "frauenbild mit fliegendem Haar" (R 14).

Er zijn echter niet genoeg aanknopingspunten, om deze schilderijen te identificeren en zodoende valt het niet te bepalen, of van der Vinne inderdaad in de Boheemse verzameling werk van Hendrik Goltzius heeft gezien, of dat hij hem dit abusiefelijk heeft toegeschreven.

GOSSAERT Jan (Gossaert) van Mabuse

ca.1478 Maubeuge ? - 1536 Middelburg

Zonder de inventaris, die in 1916 van de schilderijen in Combe Abbey werd opgemaakt (n. 45), zou het niet mogelijk zijn geweest uit te vinden, dat "Ein stueck Ritter St. George" (R 43), dat in Rhenen hing, hetzelfde is als dat wat in 1866 in Combe Abbey te boek stond als: "Lady with a Lamb .. J de Mabuse" (CA 270).

Hieronder volgt de volledige beschrijving van het stuk, dat ten tijde van de eerste wereldoorlog aan "Mabuse" werd toegeschreven en geschat werd op 1000 Engelse pond (n.44); "A Lady in rich apparel and coronet, with a lamb before her, kneeling to a Knight in armour, mounted on a white charger, who is holding her hand, to raise her, behind him are other Knights in armour, with plumed helmets, a castle and mountains in the background, a knight slaying a dragon in the middle distance - on panel 18 1/2 in. x 18 in. "

Het is duidelijk, dat bovengenoemd schilderij de legende van St. Joris uitbeeldt: de ridder uit Klein Azie, die ten tijde van keizer Diocletianus in het Romeinse leger diende, versloeg immers de draak, die op het punt stond niet alleen een schaap maar ook de dochter van de koning te verslinden, die de stedelingen het monster geofferd hadden.

Na 1916 ontbreekt ieder spoor van het schilderij en er is mij ook geen werk van Jan Gossaert bekend, dat volledig aan deze beschrijving voldoet. De hoogte van de prijs waarop het schilderij in het eerste kwart van deze eeuw geschat werd, ondersteunt echter de toeschrijving aan "Mabuse" wel.

Dit schilderij moet zowel voor Frederik als ook voor Elizabeth een symbolische betekenis hebben gehad: "St. George" was sedert 1222 de beschermheilige van Engeland en Frederik zelf was lid van de Orde van de Kouseband, waarvan hij het onderscheidingsteken, dat zowel voor groot als voor klein tenue bestond uit de beeltenis van St. Joris, terwijl hij de draak doodde, altijd om had.

Moeilijk is uit te maken, of het keurvorstelijk paar dit schilderij zelf gekocht heeft of dat het hen geschonken is.

Cat.Rais.nr.31

St. Joris op een wit paard heeft de voor hem knielende koningsdochter bij haar hand en helpt haar op te staan. Achter hem staan ridders in wapenrusting en in de verte ligt een kasteel. Op het middenplan is de episode weergegeven, waarin St. Joris de draak verslaat.

sch :J. Gossaert van Mabuse

gem :_

d+m :paneel 46,1 x 47,9 cm

coll:-

herk:1633-1661 Rhenen, Elizabeth (R 43)

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662-1682 Londen, Rupert

1682-1916 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 270)

HANNEMAN Adriaan

ca. 1601 Den Haag - 1671 Den Haag

Adriaan Hanneman werkte veel aan het hof van Willem II en genoot het speciale patronaat van Mary Stuart. Elizabeth was zeer gesteld op haar Engelse nichtje en zal mede door haar beschermvrouwschap Hanneman's werk gekend hebben.

Hoewel Hanneman in 1655 Louise Hollandine portretteerde en later voor Elizabeth's jongste dochter Sophie werkte, is het twijfelachtig of hij dat in opdracht van de koningin van Bohemen deed.

Elizabeth's financiële middelen schoten haar in de tweede helft van de 17de eeuw, toen Hanneman de prinsessen van de Palts schilderde, verontrustend te kort. Ze had in 1651 fl. 35.000 van Gerard van Honthorst geleend en zal het zich niet hebben kunnen permitteren, zo laat in haar leven haar dochters nog eens door een "vreemde" schilder te laten portretteren.

HILLEGAERT Pauwels van

1595/1596 Amsterdam - 1640 Amsterdam

Hillegaert baseerde zijn schilderij, voorstellende: "prins Maurits en Frederik Hendrik, Frederik V en Elizabeth en vele andere, merendeels Nassause graven, zich te paard op het Buitenhof in Den Haag presenterend" (in het Rijksmuseum, Amsterdam) op de "cavalcade" van Pacx (in het Mauritshuis te Den Haag), maar volgde zijn stadsgenoot zeker niet op slaafse wijze na.

afb.29

Hem wordt ook een ruitertportret van Frederik in een landschap toegeschreven, dat op 25 oktober 1974 (lot 101) bij Christie in Londen werd geveild. Het past compositorisch gezien bij de ruitertportretten, die hij maakte van Frederik Hendrik en Maurits en die nu in het Rijksmuseum in Amsterdam hangen, maar schildertechnisch is Frederik's portret van beduidend mindere kwaliteit: men krijgt de indruk, dat de schilder een model op een paard heeft geschilderd en daarop Frederik's hoofd (Miereveld type 2 -Frederik 1621-) heeft geplaatst. Ik denk derhalve, dat het ruitertportret na Frederik's dood (1632) door Hillegaert is gemaakt.

afb.30

Er zijn geen bronnen die aantonen dat het "ruitertportret van Frederik V" en de "cavalcade op het Buitenhof" in bezit van de koning en koningin van Bohemen waren. Het is mogelijk, dat Hillegaert ze voor het tamelijk grote in hofkringende geïnteresseerde koperspubliek geschilderd heeft.

Frederik V komt niet voor op Hillegaert's bekendste cavalcade: de "Nassovi proceres", in het Oranje Nassau Museum, Apeldoorn. De drie zonen van Willem de Zwijger zijn op dit schilderij, net zo weergegeven als op (atelier van) Van de Venne's behandeling van dit onderwerp (Rijksmuseum, Amsterdam), behalve dan dat Frederik de plaats van Philips Willem inneemt, waardoor de prinsen van Oranje rechts in het schilderij een plaats opschuiven.

afb.31

HILLIARD Nicholas

1547 Exeter - 1619 Londen

Een van de vroegste portretten van Elizabeth (n.49), is het miniatuurtje, dat Hilliard tussen 1606 en 1609 als pendant van dat van haar vader maakte. Beide miniatuurportretjes bevinden zich in het Victoria and Albert Museum in Londen. Roy Strong identificeert het portret onder meer op grond van de juwelen die het prinsesje draagt. Deze komen overeen met de juwelen die Elizabeth draagt op het portret van Peake in het Metropolitan Museum of Art in New York (n.49a). Strong spreekt het vermoeden uit (n.50), dat het portret van het prinsesje in verband met huwelijks aanvragen geschilderd is.

Tevens bevindt zich in het Victoria and Albert Museum een miniatuurtje door Hilliard van Frederik.

HONDIUS Abraham

1625/30 Rotterdam - ca. 1695 Londen

In het Palazzo Pitti in Florence hangt een jachtscene, waarin temidden van anderen Frederik als ruiter te herkennen zou zijn. Hondius was 7 jaar oud toen Frederik stierf. Dit lijkt Hentzel's mening te bevestigen, dat dit schilderij niet door Hondius geschilderd is (n.50a).

Daar ik geen afbeelding van dit stuk heb kunnen bemachtigen, kan ik alleen maar op grond van de beschrijving het vage vermoeden uitspreken dat - mocht inderdaad Frederik afgebeeld zijn - van der Venne de schilder ervan is.

HONTHORST Gerard van

1590 Utrecht - 1656 Utrecht

HONTHORST Willem van

1604 Utrecht - 1666 Utrecht

Zowel Gerard als Willem van Honthorst hebben voor de koning en koningin van Bohemen gewerkt. Ik behandel hun schilderijen hier te zamen, aangezien ik niet de onbegonnen taak op mij heb genomen, werk van de twee broers en hun atelier te scheiden.

In plaats daarvan heb ik de schilderijen, die betrekking hebben op het gezin van de winterkoning, in types verdeeld en deze afzonderlijk besproken. De herhalingen van de types zijn in de catalogus met een nummer opgenomen, onder vermelding van (TYPE). Dit impliceert niet dat al deze schilderijen in de Boheemse verzameling ondergebracht waren (wat wel het geval is met Catalogus nummers zonder de vermelding "TYPE").

Men mag echter wel aannemen dat Elizabeth van het merendeel van de types een exemplaar in haar bezit heeft gehad. Welke versie dit was, laat ik in het midden. Het schilderij, dat als voorbeeld staat aangegeven onder de beschrijving van een type, lijkt mij het beste geschilderd.

Wanneer men de biografieën van Braun en Judson over de Honthorsten leest, valt op dat beide auteurs weinig ruimte voor Elizabeth als opdrachtgever van Honthorst hebben ingeruimd. In hun catalogus is tevens maar een zeer gering gedeelte van de schilderijen opgenomen, die men met haar op andere wijze in verband kan brengen.

Na in contact te zijn gekomen met Frederik en Elizabeth in 1628 toen hij hen als koerier van de koning van Engeland twee portretten bracht, werd Gerard van Honthorst na de uitvoering van het enorme pastorale groepsportret "Seladon en Astraea in de tuin der liefde", in het begin van de 1630-er jaren de "officiële" hofschilder van de koning en koningin van Bohemen. Hij wordt aangewezen als teken- en schilderleraar van de prinsen en prinsessen van de Palts en groeit langzamerhand uit tot een vertrouwd persoon aan het hof van Elizabeth, die haar in 1651 fl. 35.000 leent.

Al kan men Elizabeth vanwege haar - met name na Frederik's dood - "geringe" financiële middelen moeilijk als "maecenas" van Honthorst zien. Wel is waar heeft de sociaal vooraanstaande koningin door haar vele en grote opdrachten en niet in de laatste plaats door de indruk, die deze maakten op haar vrienden en kennissen, invloed uitgeoefend op de smaak van de in Haagse hofkringen verkerende potentiele opdrachtgevers van Honthorst. Het staat vast, dat Honthorst door Elizabeth van derden nieuwe opdrachten heeft gekregen. Ik zou haar dan ook liever de titel van "patrones" van Gerard van Honthorst willen verlenen, dan die van "maecenas".

Dit moge blijken uit de nu volgende bespreking in verschillende hoofdstukken van schilderijen door Honthorst, die

met Elizabeth in verband kunnen worden gebracht.

INDIVIDUELE PORTRETTE VAN DE KONING EN KONINGIN VAN BOHEMEN

Tot nu toe ben ik nog geen individueel portret van Frederik of Elizabeth tegengekomen, dat Honthorst gedateerd heeft voor 1630. Toch vervaardigde hij een jaar eerder al enige portretten van het in Den Haag residerende paar.

TYPE 1 (Frederik en Elizabeth 1629 "Kerr portret")

In een brief aan Dudley Carleton d.d. 8 maart 1629 (n.51) schrijft Honthorst, dat hij zojuist enige dagen in Den Haag heeft doorgebracht om daar de 1/2 lengte portretten van de koning en koningin van Bohemen te schilderen, die Sir Robert Kerr voor Charles I besteld had. Christopher White spreekt het doortastende vermoeden uit (n.53), dat deze portretten mogelijk dezelfde zijn, als degene die van der Doort beschrijft in zijn catalogus van de schilderijen van Charles I als : "[in] The Kings Bedchamber at Whitehall..ye kinge of Bohemia in a Cloake with one hand" en "ju M. Sister in yallowe and Black habitt with one hand holding a fann" (n.53).

De twee schilderijen zijn ons alleen uit de literatuur bekend. Toch kunnen we ons een redelijk beeld vormen van de beeltenissen van Frederik en Elizabeth, die in Whitehall hingen: het portret van Elizabeth was waarschijnlijk hetgene, waarnaar Robert van Voerst - graveur aan het hof van Charles I - in 1631 zijn prent vervaardigde (n.54); van dat van Frederik is weliswaar geen prent bekend, maar het zal dicht bij het "1628 type" van Miereveld gestaan hebben, met welk type ook Voerst's gravure naar Honthorst sterke verwantschap vertoont (n.55). Het blijkt, dat de eerste individuele portretten van de koning en koningin van Bohemen door Honthorst, net als zijn eerste groepsportret van het gezin van de winterkoning, de "Seladon en Astraea" uit 1629, voor Charles I bestemd waren.

afb.32

TYPE 2 (Frederik en Elizabeth 1630-1631 "gewone portret ten voeten uit")

Anderhalf jaar later - zo vernemen we uit een brief d.d. 11 november 1630 van Honthorst aan Dudley Carleton (de neef van de gewezen Engelse ambassadeur in de Nederlanden Dudley Carleton, Viscount Dorchester) - heeft Gerard van Honthorst een grote opdracht van Frederik en Elizabeth zelf gekregen: hij vertelt Carleton, dat hij bezig is met een portret van Elizabeth, waarvoor hij de jurk nog uit Den Haag moet ontvangen en dat het portret van Frederik al wel klaar is, maar dat het vervaardigen van de kopieen (sic) erg veel tijd vergt.

Uit deze brief wordt ons duidelijk dat Honthorst in 1630 een geheel "nieuw type" portret schildert. Het is nieuw, aangezien hij blijkbaar een andere jurk voor het portret nodig heeft dan in 1629 en het betreft een type, omdat er kopieen van gemaakt worden.

Maar welk van de ons tegenwoordig bekende portretten vormt dit "type", waaraan Honthorst refereert. White meent, dat het de "Kroningsportretten" zijn, waarvan er een paar in 1968 bij Sotheby in Londen geveild werden (Sl. 35 en Sl. 36) en welke thans in het Kurpfaltzisches Museum in Heidelberg zijn (n.57). Na restauratie van de stukken is echter gebleken, dat het portret

van Frederik 1634 gedateerd is en dat van Elizabeth 1631. Ik ben zelf van mening, dat dit type uit 1630-1631 eruit zag als het paar portretten dat thans eigendom is van het Engelse "Ministry of Works". Frederik en Elizabeth zijn hierop beiden ten voeten uit in dagelijkse kledij naast een tafel en voor een ballustrade weergegeven. Elizabeth's haardracht dateert het stuk vroeg in de jaren 1630. Volgens dit schema, dat ik "type 2" noem, zijn inderdaad veel portretten door Honthorst en studio gemaakt. De originele versies zijn echter moeilijk aan te wijzen.

afb.33
afb.34

afb.37
afb.38

TYPE 3 (Frederik 1634 en Elizabeth 1631 "kroningsportret")

Na het overlijden van haar echtgenoot laat Elizabeth bij het 1630-1631 (type 2) portret van haar zelf in 1634 een portret van Frederik maken in zijn kroningstenuue, met kroon, scepter en orbs van het koninkrijk van Bohemen en op de tafel naast hem de keurvorsten hoed en het zwaard van de Palts. Om haar oude (type 2) portret (in dagelijkse kleding) passend bij het nieuwe (type 3) van haar man te maken, worden daar enige attributen - een kroon, orbs en scepter - aan toegevoegd.

afb.35

afb.36

Volgens dit schema zijn de volle lengte portretten van Frederik en Elizabeth geschilderd (gesigneerd en gedateerd resp. 1631 en 1634), welke in 1968 in de Craven veiling bij Sotheby in Londen verkocht werden.

Voor dit nieuwe, posthume, portret van Frederik moest Honthorst het gezicht van de keurvorst in zijn ad vivum portret (type 2) naschilderen. Hij plaatste echter niet alleen het gezicht, maar ook de afhangende kanten kraag uit oude portret op de de romp met het harnas en de hermelijnen mantel. Blijkbaar was dit een makkelijke manier om Frederik na zijn dood in zijn kleren te passen; het feit, dat de kledingstukken onderling niet op elkaar afgestemd waren - kanten kragen werden uiteraard niet over, maar onder hermelijnen mantels gedragen -, was hieraan ondergeschikt (n. 58).

Hoewel de nieuwe portretten sterk teruggrijpen op de oude, vormen zij een apart type, omdat ze voor een heel ander doel vervaardigd waren: het waren niet zomaar beeltenissen van Frederik en Elizabeth, maar dienden als officiële staatsie portretten van de koning en koningin van Bohemen.

TYPE 4 (Elizabeth 1632 "profielportret")

Omstreeks 1632 schilderde Gerard van Honthorst naar mijn mening het charmantste portret van Elizabeth (type 4). Het toont de koningin in hoofd en schouders "en profil", naar links kijkend. De enige mij bekende gesigeneerde en gedateerde versie van dit portret werd in 1984 in opdracht van de zaakgelastigden van de 7e graaf van Craven bij Phillips in Londen geveild (Ph.1 43) en voor 14.000 pond (sic) verkocht.

afb.42

Toch meen ik, dat dit schilderij slechts een goede replek is en zeker niet het prototype, waarnaar de talloze herhalingen vervaardigd zijn. Dit wordt met name duidelijk, wanneer we het vergelijken met het profielportret dat Honthorst van Amalia van Solms maakte (verzameling van de koningin der Nederlanden, Huis ten Bosch) en dat zo sterk aan dat van Elizabeth verwant is, dat de identiteit van de twee uitgebeelden gemakkelijk verwisseld kan worden. Behalve de iets geprononceerdere neus en mond van Elizabeth zijn de portretten niet van elkaar te onderscheiden; de haardracht met het paarden diadeem en de sluier, het

afb.104

parelhalssnoer en zelfs de jurk zijn dezelfde. Het portret van Amalia is echter veel beter geschilderd: de stofuitdrukking van de jurk en de juwelen is erg goed en Amalia's haar lijkt daadwerkelijk door het diadeem bijeen te worden gehouden, terwijl bij Elizabeth's portret deze details zwak en "geschilderd" in plaats van overtuigend en "echt" overkomen. Dit geldt ook voor het gedeelte van Elizabeth's decollete, dat van haar rechterschouder tot aan haar borst loopt.

TYPE 5 (Frederik 1633 "profielportret")

Het pendant van Elizabeth's profielportret dat bij Phillips was (Pl. 43) is het portret van Frederik in Romeins kostuum, eveneens in hoofd en schouders en "en profil", dat in de "Craven Sale" in 1968 bij Sotheby in Londen geveild werd (Sl. 37). Hoewel het eerste 1632 en het tweede 1633 gedateerd is, vormen de twee portretten toch een paar: de panelen hebben op 0,5 cm. na de gelijke afmetingen en zijn voorzien van de zelfde geschilderde ovale lijsten; de overeenkomstige schildertechnische vaardigheid, waarmee de stukken geschilderd zijn, doet bovendien de zelfde schilderhand vermoeden.

afb.41

Net als zij van haar gewone portret ten voeten uit uit 1631 (type 2) drie jaar later van haar man een glorieuze versie laat maken (type 3 "kroningsportret"), bestelt zij bij Honthorst later een verheerlijkte pendant bij haar profielportret, waarin Frederik niet in normale kledij (type 4), maar "en romain", als Romeins keizer wordt weergegeven (type 5)

Dit pendant past wat betreft voorstelling in zoverre bij haar eigen profielportret, dat Elizabeth weliswaar niet als hoogste gezaghebber in de klassieke oudheid wordt afgebeeld, maar wel als "primus inter pares" - zij het slechts onder de in de Noordelijke Nederlanden levende vorstinnen-. In haar portret staat zij op gelijk niveau met Amalia, maar voor een ieder, die de koningin van Bohemen kende, moet het duidelijk zijn geweest, dat de Engelse koningsdochter zichzelf ver boven haar gewezen hofdame verheven achtte.

TYPE 4 (Frederik en Elizabeth, 1632 "profielportret")

Er bestaan een aantal profielportretten van Frederik, waarin hij niet als "Romeins keizer" wordt afgebeeld, maar waarin hij alleen een simpele wapenrusting draagt. Het pendant van de stukken, is het zelfde als van het verheerlijkte type (5), i.c. het profielportret van Elizabeth in de zelfde jurk als Amalia. Een dergelijk paar (slechte ongedateerde) schilderijen van dit type (4) werden bij Sotheby in Londen in 1968 verkocht (Sl. 38). Ik heb het vermoeden, dat dit type (er zijn tenminste vijf paar versies bekend) het gangbare was totdat de verheerlijkte uitgave (type 5) werd geschilderd. Derhalve dateer ik dit (hooguit een jaar) voor dit uit 1632 stammende type.

afb.39
afb.40

TYPE 6 (Elizabeth na 1635 "rouwportret")

In de verzameling van de Duke of Buccleugh and Queensberry bevindt zich een schilderij van Elizabeth met een rouwsluier, terwijl ze omhoog kijkt. De voorstelling is ontleend aan de "allegorie van het onrecht in het leven van het gezin van de winterkoning", het groepsportret dat Honthorst in 1635 schilderde. Het portret komt maar een keer voor en is dus duidelijk ontstaan met betrekking tot de allegorie. Het vormt geen type waarvan talrijke kopieën zijn gemaakt.

afb.43

TYPE 7 (Elizabeth 1642)

Het laatste in de groep van individuele portretten van Frederik en Elizabeth vormt het portret ten voeten uit, dat Elizabeth tien jaar na het overlijden van haar echtgenoot van zichzelf liet schilderen. Honthorst toont haar in volle lengte, staande voor een ballustrade, in een landschap, met een hondje aan haar voeten. De beste versie van dit portret is in de National Gallery in Londen en was tot in de jaren 1960 eigendom van de Earls of Craven (CA 189).

afb.45
afb.46

Gerard van Honthorst maakt duidelijk, dat Elizabeth's charmante jaren van 1630 voorbij zijn: de weduwe is in het zwart gekleed en heeft een zwart bandje om haar rechterarm. De referentie aan haar gestorven echtgenoot is duidelijk: haar klederdracht vertoont tekenen van rouw en in haar hand houdt ze een roos, welke uit de zelfde tak spruit als een uitgebloeid en naar beneden hangend exemplaar, terwijl onder deze slaphangende roos een kleine reu om aandacht vraagt; het landschap in de achtergrond is leeg en verlaten. Frederik's leven mag dan uitgebloeid zijn en hierdoor een grote lacune in dat van Elizabeth veroorzaakt hebben, hun wederzijdse trouw blijft hen ook na de dood verbinden.

afb.44

Het portret is zo'n twintig jaar, nadat Elizabeth in de Nederlanden was komen wonen, geschilderd. De volgende twintig jaar zouden beduidend minder aangenaam worden: haar financiële positie zou door de dood Frederik Hendrik en door de machtsovername van de Engelse koning door Cromwell en de Commonwealth nog meer verslechteren, waardoor het moeilijker zou zijn haar sociale status hoog te houden; kortom, ze werd een minder graag geziene gast.

Met het afnemen van haar populariteit, verminderden ook haar opdrachten aan kunstenaars: waren deze in de jaren 1640 al schaarser dan voorheen, in het decennium daarna komen ze slechts sporadisch voor. In het geval van Honthorst, haar favoriete schilder, is dit aardig te illustreren aan de hand van de groepsportretten, die hij van leden van het gezin van de winterkoning maakte: van de zeven ons bekende portretten, is er maar een in de jaren 1640 gedateerd en daarna komen we er zelfs helemaal geen meer tegen.

GROEPSPORTRETEN VAN LEDEN VAN HET GEZIN VAN DE KONING EN KONINGIN VAN BOHEMEN (N.59)

Wanneer Gerard van Honthorst het portret van Henrietta Maria als herderin (en waarschijnlijk ook een portret van Charles I) in naam van de Engelse koning naar Frederik en Elizabeth in Den Haag brengt, is Elizabeth zo ingenomen Henrietta Maria in deze pastorale vermomming te zien, dat zij meteen met Charles I's opdracht aan Honthorst, om het hele gezin van de winterkoning op dergelijke wijze uit te beelden, instemt (n.60).

Op 8 maart 1629 schrijft Gerard van Honthorst aan Dudley Carleton in Londen, dat hij een modello van de koningin van Bohemen en haar kinderen heeft gemaakt (n.61) en vroeg in het volgende jaar is het schilderij naar Charles I gestuurd; de schilder schrijft 22 mei 1630, dat het hem verheugt te horen, dat de koning van Engeland ingenomen is met het schilderij, dat hij

onder begeleiding van zijn broer, Willem van Honthorst, naar Engeland gezonden heeft (n.62). Sir Henry Vane betaalt Honthorst uiteindelijk de som van 210 Engelse pond in naam van Charles I (n.63).

Van der Doort beschrijft het in zijn catalogus van de schilderijen van de Engelse koning als: "The King and Queen of Bohemia and their Childeren in manner of Storie done by Hunthurst" (n.64).

Het schilderij, dat thans bekend staat als de "Seladon en Astraea" en dat tot zijn overlijden in 1953 in de verzameling van Prins Ernst August von Hannover was (huidige verblijfplaats onbekend), is het grootste pastorale portret dat ooit in de 17de eeuw geschilderd is (n.65).

Hoewel Honthorst met het schilderij duidelijk aan het gedicht van Honore' d' Urfe' "L'Astree" (n.66) refereert, staan de figuren niet direct in relatie tot de intrige van de herdersroman. De omgeving, die men kan interpreteren als "de tuin der liefde" - herkenbaar aan de beeldengroep met het standbeeld van de vruchtbaarheidsgodin Diana van Ephesus en de aanwezigheid van Cupido in de gedaante van Edward, het prinsje van de Palts, - suggereert de identificatie van de voorstelling als "Seladon en Astraea in de tuin der liefde" evenals het feit, dat Frederik eens in 1622 in het slot van een brief aan Elizabeth afscheid van haar nam met de woorden: "Continuez toujours `a aimer Votre pauvre Celadon" (n.67).

Frederik is op het schilderij in een Romeins aandoend gewaad gekleed en heeft een lauwerkrans op zijn hoofd. Met zijn rechterhand toont hij het standbeeld van de veelborstige godin Diana van Ephesus, die in een overvloed van fruit de linkerbovenhoek van het schilderij vult. Elizabeth heeft een lange sleep en laat haar rechterhand in die van Frederik rusten. Al hun kinderen, behalve uiteraard Sophie en Gustaaf, die nog geboren moesten worden, zijn in het schilderij aanwezig (n.68).

Behalve de "Seladon en Astraea" was er nog een ander schilderij, dat het gezin van Frederik en Elizabeth op een pastorale manier uitbeelde. Vertue schrijft namelijk, dat er in 1745 "at Leipsick" het volgende schilderij verkocht werd: "The Bohemian Family (in Solitude) (Cupids attending) representing the King & Queen of Bohemia. he as a shepperd with a Crook in his hands she as Flora. 2 the children carry basket of Fruits and Flowers painted by..Honthorst 8 x 4 ft" (ca. 120 x 245 cm.) (n.69). Dit schilderij is zeker niet de "Seladon en Astraea", aagezien dat niet alleen twee keer zo groot is, maar Frederik hier volgens Vertue een herdersstaf in zijn hand houdt, hetgeen hij als "Seladon" niet doet.

Het is mogelijk, dat het schilderij rond dezelfde tijd als de "Seladon en Astraea" is ontstaan en in het Wassenaer Hof in Den Haag gehangen heeft. Jammergenoeg is Vertue's beschrijving de enige referentie aan dit stuk, zodat de ontstaansgeschiedenis ervan onbekend blijft.

Vier jaar eerder, in 1741, was Vertue een ander portret met enige kinderen van Frederik en Elizabeth opgevallen. Hij meldt dat er in de veiling van goederen van Ruperta Howe (=Hughes) (de buitenechtelijke dochter van Rupert), in Somerset House, onder andere een schilderij van Honthorst, voorstellende "The Palatin

afb.47

family four figures at whole len-" verkocht werd aan Benjamin Mildmay, Earl of Fitzwalter (n.70).

Dit schilderij, dat uiteindelijk in de collectie van de koningin van Engeland is beland (n.71), is door Gerard van Honthorst gedateerd 1631 en stelt Elizabeth (II) als "Diana" voor, die samen met Karl Ludwig, Rupert en Maurice in arcadische kledij en met enige honden in een landschap verkeert. Honthorst vermomt de kinderen op een vrije wijze, maar men zou in de figuur van Rupert "Apollo" kunnen zien.

afb.48

De herkomst van het schilderij doet vermoeden, dat het in het Wassenaer Hof in Den Haag gehangen heeft: Ruperta had het stuk van haar natuurlijke vader geerfd, welke het waarschijnlijk in zijn bezit had gekregen door de nalatenschap van zijn moeder, Elizabeth, Koningin van Bohemen, die als eerste in aanmerking komt het Honthorst de opdracht ervoor gegeven te hebben. Aangezien de Rhenense inventaris het niet vermeldt, zal het waarschijnlijk in Den Haag op de Kneuterdijk gehangen hebben.

Dit portret van de vier oudste kinderen van de koning en koningin van Bohemen voor ogen houdend, is men geneigd een ander schilderij, dat de Beer in 1633 in Rhenen beschrijft als: "Ein Stueck, mitt 3. Jher Mayt. kindern, stehet am Camin in der Cammer gegen dem garten Zue" (R 41) eveneens aan Honthorst toe te schrijven. Inderdaad vertonen de stukken een aantal overeenkomsten: beide zijn voor 1633 geschilderd en hebben forse afmetingen (n.72), hetgeen suggereert dat de kinderen op "levensgrootte" waren afgebeeld. Er is echter geen bewijs, dat Honthorst de schilder van dit groepsportret geweest is. Het is dan ook in de catalogus onder "onbekend" opgenomen.

De twee belangrijkste opdrachten, die Elizabeth in haar weduwelijke staat aan Honthorst heeft gegeven, vormen de twee allegorieenvan het leven van het gezin van de koning en koningin van Bohemen.

afb.49

afb.50

Een dezer kolossale schilderijen is ons nog betrekkelijk ongeschonden overgeleverd. Het bevond zich tot 1953 in de verzameling van de prins van Hannover in Herrenhausen. Na zijn dood is het in het bezit van zijn echtgenote overgegaan, maar de huidige verblijfplaats is mij niet bekend. Het doek, dat nog groter is dan de "Seladon en Astraea" is gesigneerd en gedateerd "G. Honthorst fe. 1636" en Braun schrijft het aan Willem van Honthorst toe (n.73).

Het schilderij staat gewoonlijk bekend als: "Elizabeth ontmoet Frederik aan de hemelpoort" of als: "de poort van de eeuwigheid". Het toont Elizabeth, gezeten in een door leeuwen getrokken wagen en vergezeld door haar nog levende kinderen, en Frederik met zijn zoon Frederik Henry, die hen vanuit de wolken aan de andere zijde van de hemelpoort begroeten (n.74).

afb.49

Van de andere allegorie is alleen een fragment bewaard gebleven, dat thans in het Kurpaltzisches Museum in Heidelberg is. Uit Vertue's aantekeningen weten we echter, wat de voorstelling van het hele schilderij geweest is (n.75): links van de groep, die thans nog op het fragment te zien is, bestaande uit Elizabeth met vier van haar dochters en twee harer zonen, vechten Karl Ludwig, Rupert en Maurice tegen de draak Hydra en andere monsters, terwijl rechts boven in de wolken Frederik de oorlogsgodin Bellona verzoekt zijn zonen in de strijd bij te

afb.51

afb.50

staan. Het doek had in de tijd van Vertue ongeveer de afmetingen van "de ontmoeting aan de hemelpoort" (n.76).

Beide schilderijen worden in 1685 in de Heidelbergse inventaris beschreven. "Ein gross gemaehld Koenig Friderichs in Boehmen Gemahlin mit allen dero Prinzen und Prinzessinen de anno 1636 durch Handhorst" (HB VI,13) is uiteraard het eveneens 1636 gedateerde schilderij van "Elizabeth, die Frederik aan de hemelpoort ontmoet". "De strijd tegen Hydra" is dan het andere groepsportret "Fridericus Vtus Koenig in Boehmen in Brustbild, und dessen Gemahlin auss Engellandt, deren Soehne und Toechter. Friderich Henrich, Rupert, Moritz, Eduart, Philipp (Pfaltzgraaffen) Elisabeth, Louise, Henriette, Sophie (Pfaltzgraefinnen) Carl Ludwig, Pfaltzgraf Churfuerst" (HB XXXIII,1-13). Zowel de opsteller van de inventaris in Heidelberg, als Vertue noemen Charlotte, Gustaaf en Ludwig niet. Het is echter mogelijk, dat de drie jong gestorven kinderen net zoals bij "de poort van de eeuwigheid" als putti in de wolken waren afgebeeld.

Braun meent, dat de stukken als pendants van elkaar in de vestibule in het paleis te Rhenen hebben gehangen. In de inventaris van 1633 (sic) komt echter maar een schilderij voor, dat met een van de allegorieen overeen kan komen. Blijkbaar na 1633 heeft de Beer onder aan de lijst van de schilderijen geschreven: "1. gross stueck schillerei mit Jher. Mt. die Koenigin und dero samptliche kinder" (R 118). Later voegde hij voor de kantlijn de letters "Heid" toe. Welk van de twee allegorieen van Honthorst, hiermee wordt bedoeld is niet duidelijk, maar het dunkt me, dat het vroegste stuk er het meeste voor in aanmerking komt.

Afgaande op de leeftijd van de personen, dateer ik het schilderij met "Hydra..& other evil & hideous spirits", zoals Vertue het noemt, iets vroeger. Het is hooguit een jaar eerder ontstaan, dan "de ontmoeting aan de hemelpoort": de haardracht van de kinderen is net iets vroeger en zijzelf lijken iets jonger. Dit is met name goed te zien bij Philip en Edward: in de "Hydra" zijn hun gezichten boller en is hun voorkomen meer jongensachtiger.

Of het "gevecht tegen Hydra", dat dus ca. 1635 te dateren is, werkelijk in Rhenen gehangen heeft, of dat de "ontmoeting aan de hemelpoort" daar hing, is niet zo van belang; beide waren in de Boheemse collectie, voordat ze naar Heidelberg werden overgebracht. Het lijkt mij, gezien de specifieke voorstelling der stukken namelijk uitgesloten, dat iemand anders dan de koningin van Bohemen zelf de allegorieen bij Honthorst heeft besteld.

Bovendien schrijft Elizabeth in een brief d.d. 11 september 1651: "Sonne, I am glad you are so well satisfied with my sending you the great picture" (n.77). Er komen weliswaar meerdere grote schilderijen uit de Boheemse collectie in aanmerking om het eerste transport van schilderijen naar Heidelberg te zijn nagezonden (n.78), maar mocht Karl Ludwig in 1649 alleen de allegorie uit Rhenen mee hebben genomen, dan is het goed te begrijpen, dat hij het andere vanuit Den Haag speciaal na liet zenden. Wanneer men de allegorische betekenis van de twee schilderijen namelijk met elkaar in verband brengt, dan ontstaat

er een diepere betekenis en wordt het duidelijk, dat de werken ondanks het jaarverschil van begin af aan door Honthorst als pendants bedoeld waren.

Bekijkt men de schilderijen los van elkaar, dan zal men de strijd tegen de monsters en de aanwezigheid van de oorlogsgodin Bellona in algemeene zin uitleggen als de strijd tegen de Habsburgers en het katholieke geloof en in het bijzonder zien als legers van Generaal Tilly, die verslagen dienden te worden; in de "hemelpoort" zal men het feit dat Elizabeth zegeviert over Neptunus verklaren als een wraakactie op de god, die haar dierbaarste zoon van haar had weg genomen en dat de hele familie elkaar ontmoet aan de hemelpoort, zou men kunnen uitleggen als een slimme oplossing om ook de gestorven leden van de familie in het portret op te kunnen nemen.

In relatie met elkaar verwerven de allegorieën echter een extra betekenis: het wordt duidelijk, dat in het ene stuk de dominerende actie de strijd tegen het kwaad is en bij het andere juist de overwinning ervan centraal staat, waardoor men "de strijd tegen Hydra" kan zien als een allegorie van "het onrecht" en "de ontmoeting aan de hemelpoort" als een allegorie van "de gerechtigheid".

Hoe goed van toepassing op deze schilderijen blijken dan de woorden van Isaac Barre, waarmee hij zich tot Elizabeth richt in een aantal verzen, die hij haar na het overlijden van haar zoon als troost opdroeg, "Great Queen, who have, inspite of all fates, curbed the Hydras of adversity which have crossed your years" (n.79).

Niet alleen aan de oorlog, maar aan veel meer onrecht, dat het gezin van de winterkoning overkomen is, wordt gerefereerd. Zo draagt Elizabeth in de "Hydra" een rouwsluier, aangezien zij inmiddels een echtgenoot en vijf kinderen begraven heeft. Ziet men in de "hemelpoort" een allegorie van "de gerechtigheid", dan ontmoet Elizabeth niet haar man en haar, door Neptunus' schuld verdronken, zoon in hun hemelse rustplaats, maar valt het op, dat het hele gezin zegevierend wordt weergegeven: Elizabeth wordt door haar jongste dochter Sophie met een lauwerkrans gekroond en met dit symbool van "overwinnig" zijn ook enige andere leden van het gezin getooid; de palmtak, symbool van "roem", die op de overwinning volgt hebben Frederik en zijn zoon Frederik Hendrik al verworven; Gustaaf de jongste zoon, is als putto gemakkelijk de menner van de twee grote leeuwen - de heraldische figuren van de Palts -, die de wagen trekken; Karl Ludwig draagt de regalia van de Palts - de keurvorsten hoed en hermelijnen mantel - met een zelfverzekerdheid, alsof hij het verloren gebied al heeft teruggewonnen; de verplettering van Neptunus is nu slechts een onderdeel van de triomftocht.

Kortom, naast elkaar gezien, maken de twee schilderijen duidelijk, dat hun programma - na het onrecht, zal de rechtvaardigheid volgen - goed doordacht is. Dat Karl Ludwig moeite gedaan zal hebben deze stukken te bemachtigen is dan ook goed te verklaren: hij kon, nu hij als hoofd van de keurvorstelijke familie weer over (een deel van) het gebied van zijn voorouders regeerde, met de twee allegorieën in zijn paleis in Heidelberg aantonen, dat de restitutie van de Palts betekende, dat de jarenlange strijd tegen het onrecht gewonnen was.

Vanaf de eerste gedegen kennismaking met de schilderijen van Honthorst, het in ontvangst nemen van het portret van Henrietta Maria "als herderin", wordt Elizabeth aangetrokken door de "manner of storie" - zoals van der Doort dat uitdrukt - waarop Honthorst zijn penseel laat spreken. Elizabeth verkleedde zich graag; het was een geliefde bezigheid, die ze al op jonge leeftijd van haar moeder had overgenomen. Ook op de Kneuterdijk werden regelmatig "masques" opgevoerd. Frederik en Elizabeth worden zelfs een keer voor deze vrolijke bezigheid in de kerk openbaar berispt.

In 1646 verkleedt ze zich voor het laatst in een portret, wanneer Honthorst haar als Venus uitbeeldt, die Adonis, waarschijnlijk Frederik V, van de jacht tracht af te houden. Dit schilderij wordt in 1866 in Combe Abbey "The Queen of Bohemia as Venus (signed and dated 1646) G. Honthorst" (CA 359) genoemd. Het verscheen in 1923 op de veiling bij Christie in Londen (C 93), maar is toen, waarschijnlijk niet verkocht, aangezien uit de aantekeningen, die Van Kretschmar voor november 1968 van de schilderijen in de Craven verzamelig maakte, blijkt dat het toen nog in de grafelijke verzameling (CA 359) verbleef (n. 80). De huidige verblijfplaats van het stuk is mij niet bekend.

De voorstelling in acht nemend, dunkt me, dat Elizabeth dit schilderij voor haar eigen vertrekken bestemd had: de voorstelling is te persoonlijk en emotioneel geladen om als geschenk te hebben kunnen dienen of om door een ander persoon Honthorst opgedragen te zijn.

Er is mij geen afbeelding van het stuk bekend, maar het is mogelijk, dat Honthorst voor zijn compositie gekeken heeft naar de "Venus en Adonis" van Rubens in de Boheemse verzameling (R 40) (n.81).

INDIVIDUELE PORTRETTE VAN DE KINDEREN VAN DE KONING EN KONINGIN VAN BOHEMEN

Van het merendeel van de keurvorstelijke kinderen zijn ons portretten door Honthorst bekend. De vroegste zijn ca. 1629-1630 te dateren, daar ze ontstaan zijn in verband met het grote familieportret de "Seladon en Astraea", maar het hoogtepunt van de produktiviteit wat betreft de portretten van de kinderen van de winterkoning ligt tussen 1636-1645.

Erg veel portretten ontstaan er ca. 1640 van de vier oudste zoons, Karl Ludwig, Rupert, Maurice en Edward - in 1640 resp. 22, 20, 19 en 16 jaar oud -. De portretten zijn erg lastig uit elkaar te houden. In de jaren 1640 zijn de karakteristieke gelaatstrekken van de broers niet meer zo duidelijk onderling verschillend als vroeger in hun jeugd: allen ontwikkelen na verloop van tijd de geprononceerde neus, die ook zo kenmerkend is voor hun moeder; hun haardracht verschilt rond deze tijd nauwelijks en niet zelden is ook hun kledij eender. Wanneer, tenslotte, in studiowerken de geringe onderlinge fysionomische trekken van de broers vervagen, kan men vaak alleen maar naar de identiteit van de voorgestelde prins van de Palts raden.

Soortgelijke problemen treffen we aan bij de portretten van Elizabeth (II), Henriette Marie en Louise Hollandine.

Bij de indeling naar types van de portretten van de

keurvorstelijke kinderen door Honthorst c.s., heb ik dan ook veelal vertrouwd op de mening van zaakkundige experts (n.82).

De meeste portretten vormen een vast schema: de prinsen van de Palts zijn, al dan niet in wapenrusting, merendeels in 1/2 lengte weergegeven en ook de prinsessen zijn, telkens in andere jurken, meestal in deze lengte afgebeeld. De opsomming en beschrijving in de catalogus onder de betreffende nummers spreekt voor zich en vermeldt de onderlinge verschillen in de types voldoende. Enkele portretten wil ik echter hier met name noemen.

Opmerkelijk is het portret dat Honthorst in 1633 van Karl Ludwig maakte, waarin de jonge keurvorst een snoek ophoudt, daar het sterk van alle andere portretten van Karl Ludwig afwijkt. Het is ons helaas alleen uit een beschrijving van Vertue bekend (n.83).

In Wilton House, waar zich de collectie van de Earl of Pembroke bevindt, hangt het portret van Elizabeth (II), Prinses van de Palts. Lange tijd werd het prinsesje voor Sophie gehouden, maar het is duidelijk een variatie op het portret van Elizabeth (II) in de "Seladon en Astraea", dat in 1629 geschilderd werd. Het is het enige individuele portret, dat ons bekend is van een dochter van de koningin van Bohemen, waarin de voorgestelde als herderin verkleed is. De kans is derhalve groot, dat het zich eens in de verzameling van Charles I bevond, aangezien van der Doort meldt, dat er een portret door Honthorst van "the Kings Neece in Shipheards habbitt" in Charles I's paleis in Whitehall hing (n.84).

afb.55

Het portret van Rupert op 16 jarige leeftijd, dat eveneens in Wilton House hangt, noem ik hier vanwege de buitengewoon hoge schildertechnische vaardigheid waarmee het geschilderd is. Het is opmerkelijk, dat dit schilderij, dat ik stellig voor een origineel van Gerard Honthorst houdt, niet gesigneerd of gedateerd is.

afb.60

Charmant zijn de portretjes van Maurice en Edward in de verzameling van de Earl of Bradford in Weston Park, die Honthorst net als dat van Elizabeth (II) naar aanleiding van de "Seladon en Astraea" maakte. Men kan zich afvragen, of Honthorst voor dit grote groepsportret niet van ieder kind een dergelijke studie in olieverf schilderde.

afb.62

afb.71

Van Kretschmar identificeerde de "Diana" in het schilderij, dat Willem van Honthorst signeerde en 1643 dateerde, (in het Centraal Museum, Utrecht) als Louise Hollandine. Het is een van de weinige portretten ten voeten uit die Honthorst - Gerard of Willem - van een prinses van de Palts schilderde.

afb.68

Sophie werd door Honthorst's studio als engeltje met een lauwerkrans geschilderd, op dezelfde manier, waarop zij in de allegorie "de ontmoeting aan de hemelpoort" haar moeder kroont.

afb.79

OVERIGE SCHILDERIJEN

Gerard van Honthorst schrijft Dudley Carleton in december 1628, dat hij de twee portretten namens de koning van Engeland aan de koning en koningin van Bohemen heeft overhandigd. Hij bericht, dat Elizabeth "estoit fort agreable de voir la Roynie d'Engleterre en ceste faccon d'habit" (n.85). Het portret van Henrietta Maria zal een variant geweest zijn op het schilderij,

dat Charles I in zijn eigen collectie had van zijn vrouw "in Shepherds habit" (n.86). Het andere portret, dat Honthorst mee uit Engeland bracht, zal hoogst waarschijnlijk dat van de koning zelf geweest zijn, mogelijk eveneens in pastorale vermomming, zoals bijvoorbeeld in het portret in de National Portrait Gallery in Londen (n.87).

Vast staat in ieder geval, dat Frederik en Elizabeth Honthorst's portret van Henrietta Maria als "herderin" hadden. Ik ben sterk de mening toegedaan, dat dit het stuk was, dat in Rhenen in het keurvorstelijk "kabinet" hing en dat de Beer beschrijft met: "Ein Bergere mit einer weissen Turteltauben in der handt" (R 65).

In het vertrek van de keurvorst hingen de beeltenissen van acht met name genoemde dames, terwijl de vooraanstaande mannen door hun portret in de koninklijke eetzaal vertegenwoordigd waren (n.88). Men kan hieruit afleiden, dat de "Bergere", die een speciale plaats in het paleis innam, niet zomaar een onbekend herderinnetje geweest is; was de "herderin" daarentegen een pastoraal portret van de Engelse koningin, dan wordt het duidelijk, waarom het in het Palazzo Renese een ereplaats innam.

Dat het bijbehorende portret van Charles I blijkbaar in Den Haag is gebleven, kan men verklaren door, het feit dat Elizabeth aanzienlijk meer genegenheid voor haar broer dan voor zijn katholieke echtgenote koesterde.

In een postscript van een brief aan James Graham, Marquis of Montrose, d.d. 24 juni 1649 schrijft Elizabeth: "I give you many thanks for your picture. I have hung it in my cabinet to fright away the Brethren" (n.89). Dit portret van Graham, zal in het Wassenaer Hof gehangen hebben, waar Elizabeth rond deze tijd voornamelijk in Den Haag verbleef.

afb.96 (vb)

Het portret belandde na Elizabeth's dood via Rupert in de Craven verzameling; Vertue meldt in zijn "Notebooks": "Mr. Ralins bought at Ld. Cravens sale [a] 1/2 len. The Marquis of Montrose being painted on board, upon a review of it find it to be original. and well painted. and at bottom G.v.Honthorst 1649" (n.90).

Door Vertue kunnen we Graham's portret aan Honthorst toeschrijven. James Graham was in februari 1649 in Den Haag en heeft daar Elizabeth bezocht. Zij kan hem daar de wens te kennen gegeven hebben, zijn portret aan haar verzameling toe te voegen, waarop hij Honthorst in de arm genomen kan hebben deze in vervulling te laten gaan. Na enige ad vivum studies in februari 1649 zal Gerard in staat geweest zijn Graham's beeltenis in zijn afwezigheid af te maken. Na voltooiing, enige maanden later, bracht hij het dan naar de Kneuterdijk om het daar Elizabeth te overhandigen, die zoals gezegd Graham er in haar brief van 24 juni voor bedankte.

Het bovengenoemde originele portret is alleen uit de literatuur bekend; een kopie bevindt zich in de National Portrait Gallery in Edinburgh.

afb.96

In de inventaris van schilderijen in Heidelberg uit 1685 wordt Honthorst's portret van Elizabeth Dudley Sutton, Gravin van Loewenstein vermeld (HB XI,18). Aangezien de gravin een onafscheidelijke vriendin van Elizabeth was en haar relatie met Karl Ludwig niet meer dan oppervlakkig, kan men veronderstellen,

dat het oorspronkelijk in het Wassenaer Hof gehangen heeft en dat Karl Ludwig zal het portret in 1649 daarvandaan als "muurvulling" meegenomen heeft.

Honthorst heeft getuige de Heidelbergse inventaris kopieën gemaakt van de portretten van de ouders van Frederik V (HB V,21 en 22). Als voorbeeld kan hij het dubbelportret van Frederik IV en Louise Juliana, dat in Rhenen hing (R 49), gebruikt hebben. Het is te verwachten, dat Honthorst de kopieën in opdracht van Frederik en niet in die van zijn zoon vervaardigde: de koning van Bohemen zal ook in Den Haag een herinnering aan de gestalten van zijn ouders gehad willen hebben. Karl Ludwig meende blijkbaar in 1649, zowel het originele portret uit Rhenen (R 49 = HB VII,13) als ook Honthorst's versies uit Den Haag mee naar Heidelberg te moeten nemen.

Het is onmogelijk vast te stellen welke schilderijen van Honthorst, die eens in de Craven collectie verkeerden, zich oorspronkelijk in de Boheemse verzameling hebben bevonden, aangezien de lijst die in 1661 van Elizabeth's schilderijen in Den Haag - waar ongetwijfeld de meeste Honthorst's hingen - werd opgemaakt, ontbreekt.

De hieronder opgesomde schilderijen, die in 1866 eigendom van de graaf van Craven waren, maken slechts een kans deelt gemaakt te hebben van Elizabeth's collectie: Rupert en William, first Earl of Craven, zullen een niet gering aantal portretten van Honthorst in hun eigen verzameling hebben gehad, voordat ze Elizabeth's schilderijen erfden. Ook is het mogelijk dat nazaten van de eerste graaf Craven nog portretten van Honthorst aan de collectie toevoegden.

Tevens dient in acht genomen te worden, dat niet alle aan Honthorst toegeschreven schilderijen door hem door zijn werkplaats gemaakt zijn, aangezien de 19de eeuwse catalogus in dit opzicht niet altijd even betrouwbaar is. De schilderijen zijn door de jaren heen door de graven van Craven verkocht; voor nadere informatie omtrent de datum van verkoop raadplege men de "Concordantie". Volgt de opsomming (n.91):

William, eerste Graaf van Craven	(CA 27)	afb.91
Elizabeth (II), Prinses van de Palts	(CA 54) ?	afb.57
de gravin (vrouw van de eerste graaf) van Craven	(CA 92)	afb.103 (vb)
Anne de Gonzague, Prinses van de Palts	(CA 108)	
een jongen bij kaarslicht	(CA 146)	
Frederik Hendrik, Prins van Oranje	(CA 154)	afb.90
Francoise, Prinses van Hohenzollern-Hechingen	(CA 167)	afb.101
Amalia van Solms, Prinses van Oranje	(CA 177)	afb.105
Margaretha von Plessen	(CA 180)	afb.115
Willem III, Koning van Engeland	(CA 182)	afb.86
Elizabeth, (graven) van Solms	(CA 184)	afb.109
Willem II, Prins van Oranje	(CA 188)	
Anne de Gonzague, Prinses van de Palts	(CA 191)	
Florentina, (graven) van Solms-Hungen	(CA 204)	
William, eerste Graaf van Craven	(CA 212)	afb.92
George Abbot, de aartsbisschop van Canterbury	(CA 233)	
een jongen met een brandende toorts	(CA 246)	
een vrek	(CA 249)	
Amalia van Solms, Prinses van Oranje	(CA 281)	afb.106

Charles de la Porte, Hertog van Meilleraye	(CA 283)	afb.89
Johan, Graaf van Hornes	(CA 285)	afb.94
Maria Juliana, Gravin van Isenburg	(CA 287)	afb.110
Wilhelm V, Landgraaf van Hessen-Kassel	(CA 289)	
Anne de Gonzague, Prinses van de Palts	(CA 297)	
William, eerste Graaf van Craven	(CA 308) ?	
Gustaf Adolf, Koning van Zweden	(CA 320)	
Hendrik Casimir, Graaf van Nassau-Diez	(CA 323)	afb.93
Christian IV, Koning van Denemarken	(CA 326)	afb.95
Gerrit van Honthorst	(CA 331)	
Elizabeth, (graven) de Hornes	(CA 339)	afb.112
Catharina Elizabeth, Gravin van Isenburg ?	(CA 341)	afb.111
een hoefsmederij	(CA 356)	
David, die de harp bespeelt	(CA 365)	
Louise, (graven) van Solms	(CA 389)	afb.107
Mary Pemberton	(CA 435)	
anonieme jongeling	(C. 95)	
een generaal te paard	(C. 96)	
een anonieme man	(C. 100)	
Ursula van Solms, Gravin zu Dohna	(Sl. 54)	afb.108
Sophia Dorothea van Brederode, Gravin zu Dohna	(Sl. 55)	afb.113
Anne Gerard, Burggravin Dorchester	(Sl. 69)	afb.114
een anonieme dame	(Sl. 71)	afb.116
Ursula van Solms, Gravin zu Dohna	(S2. 61)	
een anonieme dame	(Taxl. 2)	
Mary Stuart, Prinses van Oranje	(Taxl. 13)	afb.100
een anonieme dame	(Taxl. 20)	
een anonieme dame	(Taxl. 21)	

INDIVIDUELE PORTRETTE VAN DE KONING EN KONINGIN VAN BOHEMEN

Cat.Rais.nr.32 (TYPE 1)

Frederik, Koning van Bohemen, 1/2 lengte, in een mantel.
Pendant van Elizabeth (volgt).

sch :G.van Honthorst

gem :- (te dateren 1629)

d+m :-

coll:-

herk:1629 Den Haag, Honthorst
1630-1649 Londen, Charles I

Cat.Rais.nr.33 (TYPE 1)

Elizabeth, Koningin van Bohemen, 1/2 lengte, met een waaier.
Pendant van Frederik (u.s).

sch :G.van Honthorst

gem :- (te dateren 1629)

d+m :-

coll:-

herk:1629 Den Haag, Honthorst
1630-1649 Londen, Charles I

Cat.Rais.nr.34 (TYPE 2)

Frederik, Koning van Bohemen, ten voeten uit, 3/4 naar rechts gekeerd, de beschouwer aanziend, in een zwart gewaad met een afhangende platte kanten kraag, een hoed in zijn rechterhand langs zijn lichaam houdend en met zijn linkerhand de kroon en scepter van het koninkrijk Bohemen tonend, die naast hem op een tafel liggen. Hij staat voor een gordijn en een balustrade.

afb.33

Pendant van Elizabeth (volgt).

Voorbeeld:

sch :G. van Honthorst

gem :- (te dateren 1630-1631)

d+m :doek 200 x 142 cm

coll:"Ministry of Works" in Engeland (Engelse Ambassade in Praag ?)

herk:voor 1951 Viscount Bearsted

1951 Londen Christie 9 februari (lot 107)

Cat.Rais.nr.35 (TYPE 2)

Elizabeth, Koningin van Bohemen, ten voeten uit, 3/4 naar links gekeerd, de beschouwer aanziend, in een zwarte jurk met een naar achteren opstaande dubbelvoudige kanten kraag. Een paarlen diadeem, waaraan een takje met parels - als ware het druiven - is bevestigd, houdt haar haar bijeen. Ze draagt pareloorbellen en een paarlen halssnoer. Een dubbel parelsnoer draagt zij om haar polsen en middel en van haar linkerschouder via haar rechterschouder tot voor haar borst. Ze heeft haar rechterhand op de scepter van Bohemen, die met de kroon van het koninkrijk op een tafel naast haar ligt. Haar linkerhand houdt zij langs haar lichaam. Ze staat voor een gordijn en een ballustrade.

afb.34

Pendant van Frederik (u.s).

Voorbeeld:

sch :G. van Honthorst

gem :- (te dateren 1630-1631)

d+m :doek, 200 x 142 cm

coll:"Ministry of Works" in Engeland (Engelse Ambassade in Praag ?)

herk:voor 1951 Viscount Bearsted

1951 Londen, Christie 9 februari (lot 107)

Cat.Rais.nr.36 (TYPE 3)

Frederik, Koning van Bohemen, ten voeten uit, 3/4 naar rechts gekeerd de beschouwer aanziend, in wapenrusting met daarover een hermelijnen mantel, waarover hij weer een afhangende platte kanten kraag draagt. Hij draagt de kroon van Bohemen en de keten met de "St. George" van de Orde van de Kouseband. In zijn rechterhand houdt hij de scepter van Bohemen en in zijn linker de orbs van het koninkrijk. Naast hem liggen de regalia van de Palts - het zwaard en de keurvorsten hoed - op een tafel. Achter hem hangt een gordijn.

afb.35

- cm, coll:Delft, Oranje Nassau Museum. Pendant Elizabeth (type 7)(3)
- (8) 1/2 lengte, d+m :paneel 75 x 65 cm. herk:tot 1953 Prins E.A. von Hannover
 - (9) coll:Markgraf von Baden
 - (10) 1/2 lengte, in een geschilderd ovaal, variaties, d+m :paneel 73,7 x 57,1 cm. herk:tot 1984 Craven (CA 377), 1984 Londen, Phillips(Phl. 42). Pendant Elizabeth 1642 (type 7)(8)
 - (11) 1/2 lengte, als (8), d+m :paneel, coll:Fuller, herk:Christie, Londen, 29-5-1952 (lot 11)
 - (12) 1/2 lengte, als (8), d+m :paneel, coll:National Trust, Ashdown House (nr.2), herk:tot 1965 Craven (CA 185) (Taxl. 11)
 - (13) 1/2 lengte, harnas, in een geschilderd ovaal, d+m :paneel 74 x 56 cm., coll:Sir Francis Davies. Pendant Elizabeth (type 7)(2)
 - (14) hoofd en schouders, coll:Metropolitan Museum, New York

Elizabeth

- (1) 1/1 lengte, type 2, d+m :doek, 199 x 143,5 cm., herk:Christie, Londen, 29 november 1963 (lot 76)
- (2) 1/1 lengte, type 2, d+m :doek, coll:Lord Clarendon
- (3) 1/2 lengte, variaties, d+m :paneel 74 x 54 cm. herk:Christie, Londen 4 maart 1966 (lot 61). Pendant met Frederik (4)
- (4) 1/2 lengte, variaties, d+m :paneel, 75 x 58 herk:Paul Brand, Amsterdam 1964 (lot 22)
- (5) 1/2 lengte, variaties, herk: Christie, Londen 20 november 1981 (lot 86)
- (6) hoofd en schouders, gem :doek, coll:Maidstone Museum of Art.

afb.38

Cat.Rais.nr.38 (TYPE 4)

Frederik, Koning van Bohemen, hoofd en schouders, "en profil", naar rechts kijkend, in een wapenrusting met daarover een liggende kanten plooi kraag. Hij draagt de medaille van de Orde van de Kouseband aan een blauw lint.
Pendant van Elizabeth (volgt).

HERHALINGEN

- (1) 1/2 lengte, d+m :doek, 74,2 x 59,7 cm. herk:tot 1968 Earls of Craven (CA 169), 1968, Sotheby, Londen (Sl. 38). Pendant Elizabeth (1)
- (2) coll:Duke of Buccleugh. Pendant Elizabeth. Pendant Elizabeth (2)
- (3) herk:tot 1953 Prins E.A. von Hannover. Pendant Elizabeth (3)
- (4) d+m :42 x 34 cm., coll: Provinzialmuseum Hannover. Pendant Elizabeth (4)
- (5) sch :W. van Honthorst, d+m : 71 x 58 cm., coll: Provinzialmuseum Hannover, Pendant Elizabeth (5)
- (6) coll:Marquis of Bath. Pendant Elizabeth (6) ?
- (7) d+m :doek, 58 x 38,7 cm, herk:tot 1984 Earls of Craven (CA 404), 1984 Phillips, Londen (Phl. 39). Pendant Elizabeth (7)

afb.39

Pendant van Elizabeth (volgt).

Voorbeeld:

sch :G.van Honthorst

gem :G v Honthorst 1634

d+m :doek, 212 x 143 cm

coll:Kurfaltzisches Museum, Heidelberg, na 1968

herk:1634-1661 Den Haag, Elizabeth

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662-1682 Londen, Rupert

1682-1968 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 1)

1968 Londen, Sotheby (Sl. 35)

Cat.Rais.nr.37 (TYPE 3)

Elizabeth, Koningin van Bohemen, ten voeten uit, 3/4 naar links gekeerd, de beschouwer aanzierend, in een zwarte jurk met een naar achteren opstaande dubbelvoudige kanten kraag. Een paarlen diadeem, waaraan een takje met parels - als ware het druiven - is bevestigd, houdt haar haar bijeen. Ze draagt pareloorbellen en een parelsnoer om haar hals. Een dubbel parelsnoer draagt zij om haar linkerpols, haar middel, boven haar ellebogen en van haar linker schouder via haar rechterschouder tot voor haar borst. In haar rechterhand houdt zij een gesloten waaijer boven een tafel, waarop de regalia van het koninkrijk Bohemen liggen, te weten, de kroon, scepter en orbs. Achter haar hangt een gordijn. Paar met Frederik (u.s).

afb.36

Voorbeeld:

sch :G. van Honthorst

gem :G v Honthorst 1631

d+m :doek, 212 x 143 cm

coll:Kurfaltzisches Museum, Heidelberg, na 1968

herk:1631-1661 Den Haag, Elizabeth

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662-1682 Londen, Rupert

1682-1968 Combe Abbey (CA 3)

1968 Londen, Sotheby (Sl. 36)

HERHALINGEN VAN TYPE 2 en 3

Frederik

- (1) 1/2 lengte, (vroeger mogelijk 1/1 lengte), d+m :doek 113,7 x 94 cm., coll:Koningin van Engeland
- (2) 3/4 lengte, naar type 3, d+m :doek, 96 x 71,5 cm. coll:Bayerische Staatsgemaelde Sammlungen
- (3) 3/4 lengte, harnas, ovaal d+m :paneel 60 x 50 cm. herk:Sotheby, New York, 11 juni 1981 (lot 27)
- (4) 1/2 lengte, d+m :paneel, 77 x 54,5 cm. herk:Londen, Christie 4-3-1966 (lot 61). Pendant Elizabeth (3)
- (5) 1/2 lengte, d+m :paneel, 68,6 x 56 cm, coll:Duke of Buccleugh
- (6) 1/2 lengte, d+m :paneel, herk:voorheen Earl of Romney
- (7) 1/2 lengte, in een geschilderd ovaal, d+m :paneel, 74 x 59,5

afb.37

afb.46

(8) miniatuur door Alexander Cooper (zie daar)

Cat.Rais.nr.39

Elizabeth, Koningin van Bohemen, hoofd en schouders, "en profil", naar links kijkend, in een paars rode gedecolleteerde jurk, met goudbrokaat, zonder kanten kraag. Ze draagt een paarden diadeem, paarden halssnoer en pareloorbellen. Een juwelen ketting hangt van haar rechterschouder via een broche voor haar borst naar haar linkerschouder een sluier, die in haar haar bevestigd is, valt over haar rechterschouder.

afb.42

Voorbeeld:

Pendant Frederik (type 5)(Voorbeeld)

sch :G. van Honthorst

gem :G v Honthorst 1632

d+m :paneel, 50 x 39 cm,

coll:George Guillermo, vanaf 1984

herk:tot 1984 Earls of Craven (CA 83)

1984 Phillips, Londen (Phl. 43).

HERHALINGEN

- (1) d+m :74,2 x 59,7 cm, herk:tot 1968 Earls of Craven (CA 347), 1968 Sotheby, Londen, (Sl. 38). Pendant Frederik (1)
- (2) coll:Duke of Buccleugh. Pendant Frederik (2)
- (3) herk:tot 1953 Prins E.A. von Hannover. Pendant Frederik (3)
- (4) d+m :paneel, 42 x 30 cm, coll:Provinzialmuseum Hannover. Pendant Frederik (4)
- (5) sch :W.van Honthorst, d+m :paneel, 70x47 cm.,coll:Provinzialmuseum Hannover. Pendant Frederik (5)
- (6) coll:Frau Lisel Gabler, Heidelberg. Pendant Frederik (6) ?

afb.40

Cat.Rais.nr.40 (TYPE 5)

Frederik, Koning van Bohemen, hoofd en schouders, "en profil", naar rechts kijkend, als "Romeins keizer", in een "tunica" met daarover een "toga purpurae" en met een lauwerkrans in zijn haar.

afb.41

Voorbeeld:

Pendant Elizabeth (type 5)(Voorbeeld)

sch :G. van Honthorst

gem :G v Honthorst 1633

d+m :paneel, 49 x 37,5 cm.

herk:tot 1968 Earls of Craven (CA 76)

1968 Sotheby, Londen (Sl. 37)

HERHALINGEN

- (1) herk: 1649-1685, Karl Ludwig, Heidelberg (HB XV,25)
- (2) sch :W.van Honthorst,gem :W v Honthorst 1636, d+m :paneel 75 x 59 cm., herk:Berlijn, Internationales Kunsthaus, 16 mei 1934
- (3) kniestuk, vrije variatie, naar links gekeerd,coll:National Portrait Gallery, Londen

Cat.Rais.nr.41 (TYPE 6)

Elizabeth, Koningin van Bohemen, 1/2 lengte, 3/4 naar rechts
gekeerd, voor zich uit omhoog ziend, in rouwkledij met een
sluier. Ze draagt een parelketting en een kroon en heeft een staf
in haar rechterhand en haar linkerhand voor haar borst.

afb.43

sch :Honthorst

gem :- (te dateren ca. 1635)

d+m :doek, 70 x 56 cm.

coll:Duke of Buccleugh

Cat.Rais.nr.42 (TYPE 7)

Elizabeth, Koningin van Bohemen, ten voeten uit, 3/4 naar
links gekeerd, de beschouwer aanziend, als "weduwe", in een
zwarte jurk, met afhangende kanten kraag op een rond decollete
afgezet. Ze heeft een zwarte armband om haar rechterpols en
draagt een paarlen diadeem, een paarlen halssnoer, pareloorbellen
en parels op haar jurk. Haar linkerhand houdt ze langs haar
lichaam, terwijl ze met haar rechterhand een takje met twee rozen
vasthoudt, waarvan er een slap hangt. Een kleine reu staat aan
haar voeten. Links vormt een ballustrade met een rozenstruik de
achtergrond, en rechts is een open landschap te zien.

afb.44

Voorbeeld:

sch :G. van Honthorst

gem :G v Honthorst 1642

d+m :doek, 205,1 x 130,8 cm.

coll:National Gallery, Londen, vanaf ca. 1965

herk:1642-1661 Den Haag, Elizabeth

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662-1682 Londen, Rupert

1682-ca.1965 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 189)

HERHALINGEN

- (1) 1/1 lengte,d+m :doek, 106,8 x 86,6 cm., herk:tot 1953 Prins
E.A.von Hannover
- (2) 1/2 lengte, d+m :paneel, 72,4 x 59,7 cm.,herk:1938 Sir
Francis Davies. Pendant Frederik (type 2-3)(13)
- (3) 1/2 lengte,varianties in kraag,decollete,sluier, in een
geschilderd ovaal, d+m :paneel 74 x 59,5 cm.,
coll:Delft,Oranje Nassau Museum.Pendant Frederik (type 2-3)
(7)
- (4) 1/2 lengte,varianties in jurk,knotje, in een gechilderd
ovaal, d+m :paneel, 74 x 60 cm., coll:Schloss Charlottenburg
- (5) 1/1 lengte,varianties in kraag,sluier, gem :G v Honthorst
1650, d+m :doek, 72,5 x 60 cm., coll:National Trust,Ashdown
House nr.6, herk:tot 1965 Earls of Craven (CA ?)(Taxl. 12)
- (6) 1/2 lengte,met hermelijnen mantel, d+m :paneel, 74,3 x 62,5
cm., coll:Historisches Museum Hannover
- (7) 1/2 lengte, met hermelijnen mantel en kroon, d+m :74 x 59
cm, herk:Christie, Londen 28 juli 1950 (lot 186)
- (8) 1/2 lengte,hermelijnen mantel en kroon,andere jurk, in een

afb.45

- geschilderd ovaal, d+m :paneel, 73,7 x 57 cm., herk: tot 1984 Earls of Craven (CA 379), 1984 Phillips, Londen (Phl. 42).Pendant Frederik (type 2-3)(10)
- (9) hoofd en schouders, in een geschilderd ovaal, d+m :paneel, 76,3 x 63,5 cm., coll:Duke of Atholl
- (10) hoofd en schouders, d+m :paneel, 66,5 x 54,6 cm.,coll:National Portrait Gallery, Londen
- (11) hoofd en schouders, met kroon, d+m :paneel, 42 x 34 cm., coll:Provinzialmuseum Hannover

GROEPS-PORTRET TEN VAN LEDEN VAN HET GEZIN VAN DE KONING EN KONINGIN VAN BOHEMEN

Cat.Rais.nr.43 (TYPE "SELADON EN ASTRAEA")

Frederik en Elizabeth, Koning en Koningin van Bohemen, als "Seladon en Astraea in de tuin der liefde", met hun elf kinderen in pastorale vermomming. Rechts van het midden staat Frederik in Romeins aandoende kledij met een lauwerkrans op zijn hoofd en hij leidt met zijn linkerhand Elizabeth naar het standbeeld van de veelborstige godin, Diana van Ephesus, dat hij haar met zijn rechterhand toont. Elizabeth heeft enige bloemen in haar haar en draagt een donkere jurk, met een lange cape, die door Edward, in de rol van "Cupido", wordt opgehouden. Naast hem staat zijn zusje Henrietta Maria. Rechts in de bovenhoek wordt de zojuist gestorven Frederik Henry door zijn eerder overleden broertje, Ludwig, en andere engeltjes de hemel binnen geleid. Uiterst links in het schilderij houdt Maurice een hazewindhond vast. Naast hem staat Rupert met een herdersstaf en iets meer naar achteren, ook met een staf, Karl Ludwig. Elizabeth (II) strooit bloemen uit een mand voor de voeten van haar ouders, terwijl Louise Hollandine over haar schouder naar de hazewind kijkt. Boven hun hoofden vliegen Philip en Charlotte als putti naar het standbeeld van Diana van Ephesus, dat door een overvloed van fruit omgeven is. Een grote urn op een sokkel, die alletwee voorzien zijn van pastorale scenes, maakt deel uit van de beeldengroep met Diana van Ephesus en sluit het schilderij links af, zoals wolken dat aan de rechterkant doen.

afb.47

sch :G.van Honthorst

gem :G v Honthorst fe. 1629

d+m :doek, 304 x 480 cm

coll:-

herk:1629 in Den Haag geschilderd voor Charles I

1630-1651 Londen, Charles I

1651 Londen, Commonwealth Sale 23 oktober (p. 273)

na 1660-1714, Londen, Charles II

na 1714-1953, Schloss Marienburg, Nordstemmen, prinsen von Hannover

Cat.Rais.nr.44 (TYPE "VERTUE")

Het gezin van Frederik en Elizabeth, Koning en Koningin van Bohemen, in pastorale vermomming. Frederik heeft een herdersstaf

in zijn hand; Elizabeth is als "Flora" uitgebeeld. Twee kinderen dragen een mand met fruit en bloemen.

sch :Honthorst

gem :- (te dateren 1629-1630)

d+m :doek, 122 x 244 cm. (8 x 4 ft)

coll:-

herk:1745 "Leipsick" (Vertue, vol. V p. 39)

Cat.Rais.nr.45

De vier oudste kinderen van de koning en koningin van Bohemen, alle ten voeten uit, in een landschap en in pastorale kledij. Links, voor een hond, zit Elizabeth (II), als "Diana" met een boog in haar rechterhand, een pijlenkoker op haar rug en een wassend maantje in haar haar. Naast haar staat Rupert, eveneens met een pijlenkoker en een boog, en heeft een lauwerkrans in op zijn hoofd. Mogelijk is hij als "Apollo" weergegeven, die de twee jagers aan Diana voorstelt. Maurice, met zijn linkerhand een speer en met zijn rechterhand een hazewind vasthoudend, vergezelt zijn broer Karl Ludwig, die de godin der jacht een haas aanbiedt. Voor hem staan nog twee windhonden.

afb.48

sch :G. van Honthorst

gem :Honthorst 1631

d+m :doek, 167,8 x 210,8 cm.

coll:koningin van Engeland, vanaf 1958

herk:1631-1661 Den Haag, Elizabeth

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662-1682 Londen, Rupert

1682-1741 Combe Abbey, Earls of Craven

1741-vroege 19de eeuw Earls of Fitzwalter

1883-1958 Winchester, Deanery

Cat.Rais.nr.46

Allegorie op "het onrecht in het leven van het gezin van Frederik en Elizabeth, Koning en Koningin van Bohemen". Op de rechterzijde van het schilderij zit Elizabeth, onder een zwarte sluier, met haar beide handen half opgeheven. Ze kijkt met 3/4 aangezicht voor zich uit naar boven, waarschijnlijk naar de draak Hydra en andere monsters, die door haar zonen Karl Ludwig, Rupert en Maurice in het (ontbrekende) linkergedeelte van het schilderij werden bevochten. Achter Elizabeth staat haar dochter Elizabeth (II), die de beschouwer aanziet en Louise Hollandine, die het gevecht gade slaat. Henrietta Maria vult met haar broertje Philip, die een pijl en boog vastheeft, de rechterbenedenhoek van het tafereel. Voor deze groep staat Edward, die een pijl op zijn boog klaar voor gebruik heeft. Rechts boven houdt Sophie, als "engeltje" een gordijn op, waarboven, oorspronkelijk in de wolken Frederik en zijn zoon Frederik Henry te zien waren, die de godin Bellona, aanspoorden, de strijders in het linkergedeelte bij te staan. Ludwig en Charlotte zullen in de hemel, achter Frederik te zien geweest zijn en Gustaf was mogelijk als "engeltje" in het rechterdeel van het stuk afgebeeld.

afb.49

sch :G. van Honthorst
gem :- (te dateren ca. 1635)
d+m :doek, 305 x 457 cm. (15 x 10 ft.)
coll:fragment met Elizabeth en zes kinderen, Kurpfaltzisches
Museum, Heidelberg, vanaf ca. 1960/1970
herk:1635- ?- Den Haag of Rhenen, Elizabeth (R 118) ?
-?- -1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB XXIII, 1-12)
1734 Cassioberry, Earl of Essex (Vertue Vol IV, p.7)
voor ca.1960/1970 Wiesbaden, Goldstein-Brinkman

afb.51

Cat.Rais.nr.47

Een allegorie van "de gerechtigheid voor het gezin van Frederik en Elizabeth, Koning en Koningin van Bohemen". Elizabeth is gezeten in een door leeuwen getrokken wagen en heeft in haar rechterhand de scepter van Bohemen; haar linkerhand houdt zij voor haar borst. Ze draagt een hermelijnen mantel over een lichte jurk. Haar jongste dochter, Sophie, houdt als "engeltje" een lauwerkrans boven haar hoofd. Een wagenwiel verplettert Neptunus, die aan zijn drietand herkenbaar is. Achter Elizabeth berijden haar drie oudste zonen hun paarden; Rupert houdt een baton in zijn rechterhand en heeft een harnas aan, Karl Ludwig draagt een hermelijnen mantel en de keurvorstenhoed van de Palts en zijn keten met de "St. George" van de Orde van de Kouseband, en uiterst rechts houdt Maurice in wapenrusting een lans op. Voor Elizabeth staat Henriette Marie temidden van haar twee oudere zussen Louise Hollandine, die een palmtak vasthoudt, en Elizabeth (II), die in elke hand een lauwerkrans heeft. Daarvoor, leidt de jongste telg uit het gezin, Gustaf, als "engeltje" met een lauwerkrans, de leeuwen naar de hemelpoort, waarin Frederik en zijn zoon, Frederik Henry, beide met een palmtak in hun rechterhand, de stoet verwelkomen. Achter hen kijken de jonggestorven Ludwig en Charlotte vanuit de hemel toe. Philip, uiterst rechts, en daarnaast zijn broer Edward, die een boog vasthoudt, vullen de rechterbenedenhoek van het schilderij.

afb.50

sch :G. van Honthorst
gem :G Honthorst 1636
d+m :doek, 313 x 478 cm.
coll:-
herk:1636- ?- Den Haag of Rhenen, Elizabeth (R 118) ?
-?- -1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB VI,13)
ca. 1800 Prinsen von Hannover
1803-1812 Windsor Castle (n.92)
-?- -1953 prin E.A. von Hannover

Cat.Rais.nr.48

Frederik (?) en Elizabeth, Koning en Koningin van Bohemen, als "Venus en Adonis". Een landschap, waarin Elizabeth, een man, waarschijnlijk Frederik, tracht te overreden niet op jacht te gaan.

sch :G. van Honthorst
gem :G v Honthorst 1646 (CA 359)

d+m :doek, 128,5 x 161,3 cm.

coll:-

herk:1646-1661 Den Haag, Elizabeth

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662-1682 Londen, Rupert

1682-1968 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 359)

1923 Londen, Christie (C 93) , niet verkocht.

INDIVIDUELE PORTRETTE VAN DE KINDEREN VAN FREDERIK EN ELIZABETH,
KONING EN KONINGIN VAN BOHEMEN

Cat.Rais.nr.49 (TYPE)

Frederik Henry, Prins van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar rechts gekeerd, de beschouwer aanziend, met een a-symmetrische haarlok over zijn linkerschouder, in een romeins gewaad, een tunica met daarover een toga. In een geschilderd ovaal.

afb.52

sch :G. van Honthorst

gem :- (te dateren na 1629)

d+m :-

coll:National Trust, Ashdown House nr. 17

herk:1866-1965 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 195)

1965 Engelse staat (Taxl. 5)

Cat.Rais.nr.50 (TYPE)

Karl Ludwig, Prins van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar rechts gekeerd, de beschouwer aanziend, als "Apollo", in een Romeins aandoend kostuum, met een lauwerkrans op zijn hoofd en een pijl in zijn linkerhand. cf. groepsportret uit 1631, Cat.Rais.nr.45

sch :G. van Honthorst

gem :-

d+m :paneel, 74 x 59 cm

coll:Bayerische Staats Gemaeldesammlungen

herk:-

Cat.Rais.nr.51 (TYPE)

Karl Ludwig, Keurvorst van de Palts, een snoek ophoudend.

sch :G. van Honthorst

gem :G v Honthorst 1633

d+m :-

coll:-

herk:in de 18de eeuw gesignaleerd (Vertue, Vol.V, p.65)

Cat.Rais.nr.52 (TYPE)

Karl Ludwig, Keurvorst van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar rechts gekeerd, de beschouwer aanziend, in een Romeins aandoend kostuum.

Voorbeeld:

sch :G. van Honthorst
gem :G Honthorst fe. 1634
d+m :paneel, 72 x 58 cm.
coll:Provinzialmuseum Hannover

HERHALINGEN

- (1) coll:Prins E.A. von Hannover
- (2) coll:Frau Lisel Gabler, Heidelberg

Cat.Rais.nr.53 (TYPE)

Karl Ludwig, Keurvorst van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar rechts gekeerd ,de beschouwer aanzierend, in wapenrusting met een blauw slobberkraagje en een ketting om zijn hals.

afb.53

sch :G. van Honthorst
gem :- (te dateren ca. 1639)
d+m :paneel, 75 x 59 cm.
coll:von Hessen Kassel, Schloss Fasanerie, vanaf 1976
herk:1866-1968 Combe Abey, Earls of Craven (CA 197)
1968 Sotheby, Londen (Sl. 40)

Cat.Rais.nr.54 (TYPE)

Karl Ludwig, Keurvorst van de Palts, 1/2 lengte , 3/4 naar links gekeerd, de beschouwer aanzierend, in wapenrusting, waarover draperieen hangen. Hij draagt de medaille van de Orde van de Kouseband aan een blauw lint. In een geschilderd ovaal.

afb.54

sch :G. van Honthorst
gem :- (te dateren ca. 1640)
d+m :paneel 72,5 x 59 cm.
coll:National Trust, Ashdown House nr.8
herk:1866-1965 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 193)
1965 Engelse staat (Taxl. 6)

Cat.Rais.nr.55

Karl Ludwig, keurvorst van de Palts, met medaille van de Orde van de Kouseband aan een blauw lint.

sch :G. van Honthorst
gem :- (te dateren na 1633)
d+m :-
coll:-
herk:1685 Heidelberg ,Karl Ludwig (HB XII, 4)

Cat.Rais.nr.56 (TYPE)

Elizabeth II, Prinses van de Palts, 1/2 lengte 3/4 naar rechts gekeerd voor zich uit kijkend, met een pony en pijpekrullen, als "herderin" met een grote hoed, welke voorzien is van bloemen, in een gedecolleteerde jurk. Ze draagt een parelketting om haar hals en heeft een roos in haar linker- en

afb.55

een staf in haar rechterhand.

sch :G. van Honthorst

gem :- (te dateren ca. 1629-1630)

d+m :doek, 52,5 x 46,2 cm.

coll:Earl of Pembroke, Wilton House, vanaf het eind van de 17de eeuw

herk:1640 Londen, Charles I ? (van der Doort, p.176)

Cat.Rais.nr.57 (TYPE)

Elizabeth (II), Prinses van de palts, 1/2 lengte , 3/4 naar links gekeerd, de beschouwer aanziend, als "Diana", in een lichte jurk met een recht decollete, met een diadeem met parels en een wassend maantje in haar haar, en een parelketting om haar hals. cf. groepsportret uit 1631 Cat.Rais.nr.45

sch :G. van Honthorst

gem :- (te dateren ca. 1631)

d+m :paneel, 70 x 60 cm.

coll:Bayerische Staats Gemaeldesammlungen

Cat.Rais.nr.58 (TYPE)

Elizabeth (II), Prinses van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar links gekeerd, de beschouwer aanziend, met pony en pijpkrullen, in een gele jurk met recht decollete dat met kant is afgezet. Ze heeft een blauwe strik op haar jurk en een paarlen diadeem in haar haar. Ze draagt pareloorbellen en een parelketting. In een geschilderd ovaal.

Voorbeeld:

sch :G. van Honthorst

gem :G v Honthorst f. anno 1636

d+m :paneel 74,5 x 60 cm.

coll:de Koninging, Huis ten Bosch

HERHALINGEN

- (1) jurk iets simpeler, een sluier in haar rechterhand houdend, d+m :paneel 74,2 x 59,5 cm., herk:tot 1968 Earls of Craven (CA 173), 1968 Sotheby, Londen (Sl. 41)

afb.56

Cat.Rais.nr.59 (TYPE)

Elizabeth (II), Prinses van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar links gekeerd, de beschouwer aanziend, met pony en pijpkrullen, in een met juwelen bezette jurk met rond decollete, met bloemen en parels in haar haar en met een parelketting met een peervormige parel in het midden. In een geschilderd ovaal.

Voorbeeld:

sch :G. van Honthorst

gem :G v Honthorst 1637

d+m :paneel

coll:Kurfaltzisches Museum Heidelberg

herk:-

HERHALINGEN

- (1) in een andere met parels bezette jurk, geen bloemen in haar,
coll: von Hessen Kassel, Schloss Fasanerie, herk: tot 1968
Earls of Craven (CA 192), 1968 Sotheby, Londen (Sl. 42)

afb.57

Cat.Rais.nr.60 (TYPE)

Elizabeth (II). Prinses van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar links gekeerd, de beschouwer aanziend, in plaats van een pony nu en parel of enkel krulletje op haar voorhoofd. Variaties in herhalingen in jurk, juwelen en zichtbaar zijn van haar rechterhand. In een geschilderd ovaal.

HERHALINGEN

- (1) d+m : paneel 73 x 58 cm., haar haar als toeter op haar hoofd,
coll: National Trust, Ashdown House nr.16, herk: 1866-1965
Earls of Craven (CA 54), 1965 Engelse staat (Taxl. 1)
(2) haar haar in een knotje, coll: Duke of Atholl
(3) krul op voorhoofd, andere jurk, d+m : paneel, 69,5 x 57,5 cm
coll: National Portrait Gallery, Londen
(4) andere jurk d+m : doek, coll: Staedtliches Museum, Herford
(5) hoofd en schouders, in andere jurk, met knotje, d+m : paneel,
coll: von Hessen-Kassel, Schloss Fasanerie
(6) miniatuur, hoofd en schouders, met knotje, d+m : emaille 2,5
x 2,2 cm., coll: van Heeckeren, Kasteel Twickel
(7) miniatuur, d+m : karton 4,5 x 3,9 cm. coll: Mauritshuis Den Haag

afb.58

Cat.Rais.nr.61

Elizabeth (II), Prinses van de Palts.

sch : G. van Honthorst

gem :-

d+m :-

coll:-

herk: 1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB IV, 11)

Cat.Rais.nr.62

Rupert, Prins van de Palts, in 1/2 lengte, 3/4 naar links gekeerd, de beschouwer aanziend, in een harnas met simpele afhangende kraag. Hij draagt een groene sjerp over zijn rechterschouder. In een geschilderd ovaal.

afb.59

sch : G. van Honthorst

gem : verso

d+m : paneel 73.6 x 59.7 cm.

coll:-

herk: 1866-1984 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 196)

1984 Londen, Phillips (Phl. 8)

Cat.Rais.nr.62A (TYPE)

Rupert, Prins van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar rechts
gekeerd de beschouwer aanzierend, in een groene jas met een rij
knopen in het midden, waarover een simpele kanten kraag afhangt.
Hij draagt een grote zwarte hoed en een blauwe strik rechts voor
zijn borst. In een geschilderd ovaal.
sch :G. van Honthorst
gem :- (te dateren ca. 1635)
d+m :paneel 76,2 x 59,6 cm.
coll:Earl of Pembroke, Wilton House, vanaf de late 17de eeuw
herk:-

afb.60

Cat.Rais.nr.63 (TYPE)

Rupert, Prins van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar rechts
gekeerd, de beschouwer aanzierend, in een Romeins aandoend harnas
met draperieen. In een geschilderd ovaal.
Pendant van Maurice Cat.Rais.nr.68
sch :G. van Honthorst
gem :- (te dateren ca. 1640)
d+m :paneel, 73 x 58 cm.
coll:National Portrait Gallery, Londen
herk:1866-1967 Combe Abbey, Earls of Craven (CA ?)
1967 Engelse staat (Tax2. 6)

Cat.Rais.nr.64 (TYPE)

Rupert, Prins van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar rechts
gekeerd, over rechterschouder naar links voor zich uitziend, in
wapenrusting met draperieen.
sch :G. van Honthorst
gem :G Honthorst 1642
d+m :paneel, 74 x 60 cm.
coll:Landes Gallerie Hannover
herk:-

afb.61

Cat.Rais.nr.65 (TYPE)

Rupert, Prins van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar rechts
gekeerd, de beschouwer aanzierend, in wapenrusting, met simpele
afhangende kraag, met de medaille van de Orde van de Kouseband
aan en blauw lint.
Voorbeeld:
sch :G. van Honthorst
gem :G v Honthorst 1645 ?
d+m :paneel 67 x 51 cm.
coll:-
herk:1929 Frau Dr. Hasler, Zuerich

HERHALINGEN

- (1) coll:National Portrait Gallery, Edinburgh
- (2) coll:zu Solms-Braunfels ?

Cat.Rais.nr.66 (TYPE)

Maurice, Prins van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar rechts
gekeerd, de beschouwer aanzierend, in pastorale kledij met een
lauwerkrans in zijn haar en een herdersstaf in zijn linkerhand.
cf. Cat.Rais.nr.43

afb.62

sch :G. van Honthorst
gem :- (te dateren ca. 1629-1630)
d+m :doek, 50 x 42,5
coll:Earl of Bradford, Weston Park
herk:-

Cat.Rais.nr.67 (TYPE)

Maurice, Prins van de Palts, 1/2 lengte , 3/4 naar rechts
gekeerd, de beschouwer aanzierend, in een wapenrusting, met een
korte kraag en een omslag met een tijgerpatroon. In een
geschilderd ovaal.

afb.63

sch :G. van Honthorst
gem :1639
d+m :paneel 62 x 58 cm
coll:-
herk:1949 A.M. Bouwens Rijswijk
nu K.H. Guichard

Cat.Rais.nr.68 (TYPE)

Maurice, Prins van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar rechts
gekeerd, de beschouwer aanzierend, in een Romeins aandoend harnas
met draperieen. In een geschilderd ovaal.

afb.64

sch :G. van Honthorst
gem :G Honthorst 1640
d+m :paneel 74,5 x 60 cm.
coll:Louvre, Parijs
herk:voorheen Louis-Joseph de Bourbon, Prins van Conde', chateau
d'Ecouen

Cat.Rais.nr.69 (TYPE)

Maurice, Prins van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar links
gekeerd, de beschouwer aanzierend, in een rijkelijk bestikt tenue,
met een sjaal om zijn hals gestrikt. In een geschilderd ovaal.

Voorbeeld:
sch :G. van Honthorst
gem :G Honthorst 164. (te dateren ca. 1642)
d+m :paneel 73.6 x 58.4 cm
coll:-
herk:1866-1984 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 194)
1984 Phillips, Londen (Phl. 29)

HERHALINGEN

- (1) coll:Frau Lisel Gabler, Heidelberg
(2) coll:zu Solms-Braunfels

Cat.Rais.nr.70 (TYPE)

Maurice, Prins van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar rechts
gekeerd, de beschouwer aanzierend, in wapenrusting met simpele
afhangende platte kraag. Hij draagt de medaille van de Orde van
de Kouseband aan een blauw lint.

afb.65

sch :G. van Honthorst
gem :- (te dateren na 1649)
d+m :paneel 72,5 x 95,5 cm.
coll:National Trust, Ashdown House nr.9
herk:1866-1965 Combe Abbey, Earls of Craven
1965 Engelse staat (Taxl. 9)

Cat.Rais.nr.71

Maurice, Prins van de Palts.

sch :G. van Honthorst
gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1685 Karl Ludwig, Heidelberg (HB V,2)

Cat.Rais.nr.72 (TYPE)

Louise Hollandine, Prinses van de Palts, 1/2 lengte, 3/4
naar rechts gekeerd, de beschouwer aanzierend, met een pony en
pijpekrullen en een paarden diadeem in haar haar, waaraan een
sluier is vastgemaakt, die over haar linkerschouder valt en die
ze met haar rechterhand vasthoudt. Ze draagt een jurk met een
rond decollete en een parelketting om haar pols. In een
geschilderd ovaal.

afb.66

sch :G. van Honthorst
gem :G v Honthorst f. 1636
d+m :paneel, 74,5 x 60 cm.
coll:de koningin der Nederlanden, Huis ten Bosch
herk:-

Cat.Rais.nr.73 (TYPE)

Louise Hollandine, Prinses van de Palts, 1/2 lengte, 3/4
naar links gekeerd, de beschouwer aanzierend, zonder pony, met een
paarden diadeem in haar haar en een parelketting, in een
goudkleurige jurk met decollete. In een geschilderd ovaal.

afb.67

Voorbeeld:
gem :G Honthorst 1639
d+m :paneel 76,2 x 60,2 cm.
coll:-

herk:1866-1968 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 186)
1968 Londen, Soteheby (Sl. 43)

HERHALINGEN

- (1) d+m :paneel 74 x 60 cm., coll:Prins E.A von Hannover
- (2) coll:Burg Rheinstein
- (3) in andere jurk, gem :G v Honthorst 1642, coll:Duke of Atholl
- (4) in andere jurk, d+m :paneel 79 x 57 cm, coll: Schloss Nelakozeves

Cat.Rais.nr.74 (TYPE)

Louise Hollandine, Prinses van de Palts, ten voeten uit, als "Diana", in een landschap met twee honden, een boog en pijlenkoker in haar linkerhand en een pijl in haar rechterhand houdend. Ze draagt en jurk met een rond decollete en een parelketting; in haar haar zijn enkele veren gestoken.

afb.68

sch :W. van Honthorst
gem :G v Honthorst 1643
d+m :Centraal Museum Utrecht, sinds 1885
herk:voor 1885 Ridder van Rappard

Cat.Rais.nr.75 (TYPE)

Louise Hollandine, Prinses van de Palts, kniestuk, 3/4 naar links gekeerd, de beschouwer aanziend, in een grije jurk met een rond decollete. Ze draagt parels in haar haar en een parelketting. Ze houdt met twee handen een lauwerkrans vast en staat in een landschap.

afb.69

sch :G. van Honthorst
gem :G Honthorst 1648
d+m :doek 109 x 87,5 cm.
coll:Kurfaltzisch Museum, Heidelberg
herk:1866-1968 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 172)
1968 Londen, Sotheby (Sl. 44)

Cat.Rais.nr.76 (TYPE)

Louise Hollandine, Prinses van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar links gekeerd, de beschouwer aanziend, met een paarden diadeem in haar haar en een parelketting om haar hals. Ze houdt met haar rechterhand een sluier vast, die over haar linkerschouder uit het beeldvlak waait.

Voorbeeld:
sch :G. van Honthorst
gem :G v Honthorst 1650
d+m :doek 70 x 57 cm.
coll:National Trust, Ashdown House nr.7
herk:1866-1965 Combe Abbey, Earls of Craven (CA ?)
1965 Engelse staat (Taxl. 20 of 21)

HERHALINGEN

- (1) d+m :doek, 71 x 57,5 cm, herk:1866-1968 Earls of Craven (CA 179?), 1968 Sotheby, Londen (Sl. 45) afb.70

Cat.Rais.nr.77 (TYPE)

Edward, Prins van de Palts, 3/4 lengte, , 3/4 naar rechts
gekeerd, voor zich uit kijkend, als "engeltje". cf. afb.71
Cat.Rais.nr.43
sch :G. van Honthorst
gem :- (te dateren ca. 1629-1630)
d+m :paneel 50 x 42,5 cm
coll:Earl of Bradford, Weston Park
herk:-

Cat.Rais.nr.78 (TYPE)

Edward, Prins van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar links
gekeerd, de beschouwer aanzierend, met een kort kraagje, in een
romeins aandoend kostuum, met een sjerp. In een geschilderd
ovaal.
Voorbeeld:
sch :G. van Honthorst
gem :- (te dateren 1638-1639)
d+m :paneel 47,3 x 36 cm.
coll:Marquess of Lothian
herk:-

Cat.Rais.nr.79 (TYPE)

Edward, Prins van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar rechts afb.72
gekeerd, de beschouwer aanzierend, in wapenrusting met simpele
afhangend kanten kraag en een oranje draperie over zijn
rechterschouder. In een geschilderd ovaal.
Voorbeeld:
sch :G. van Honthorst
gem :- (te dateren ca. 1640)
d+m :paneel 74,5 x 60 cm.
coll:Louvre, Parijs
herk:voorheen Louis-Joseph de Bourbon, Prins van Conde, chateau
d'Ecouen

HERHALINGEN

- (1) gem :G v Honthorst 1640 d+m :Paneel 74 x 60cm,
coll:Kurfaltzisches Museum Heidelberg
(2) 3/4 naar links gekeerd, d+m :paneel 74 x 60 cm.,coll:
Bayerische Staatsgemaelde Sammlungen

Cat.Rais.nr.80 (TYPE)

Edward, Prins van de Palts, 3/4 lengte, 3/4 naar links afb.73
gekeerd, de beschouwer aanzierend, in wapenrusting met een

gestrikte sjaal om zijn hals en een draperie over zijn schouders. Zijn linkerhand rust op zijn sabel en zijn met zijn rechterhand houdt hij een baton vast. Een pilaar en een gordijn vormen de achtergrond van het interieur.

sch :G. van Honthorst

gem :G Honthorst 1645

d+m :doek 107,5 x 85 cm.

coll:-

herk:1866-1968 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 178)

(1923 christies, Londen (C 106), niet verkocht)

1968 Londen , Sotheby (Sl. 46)

Cat.Rais.nr.81 (TYPE)

Edward, Prins van de Palts, in 1/2 lengte , 3/4 naar rechts gekeerd, over zijn rechterschouder, naar rechts kijkend, in een Romeins aandoend harnas en een draperie. In een geschilderd ovaal.

afb.74

Voorbeeld:

sch :G. van Honthorst

gem :- (te dateren ca. 1645)

d+m :paneel 73 x 74,5 cm,

coll:National Trust, Ashdown House nr. 10

herk:1866-1965 Combe Abbey, Earls of Craven (CA198)

1965 Engelse staat (Taxl. 8)

HERHALINGEN

(1) d+m :paneel 47 x 37 cm. coll:Marquis of Lothian, Newcastle Abbey

Cat.Rais.nr.82 (TYPE)

Henriette Marie, Prinses van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar links gekeerd, de beschouwer aanzierend, met een pony en bloemen in haar haar, in een jurk met een recht decollete en een parelketting. Ze heeft een sjerp om, die op haar rechterschouder is vastgemaakt en houdt een roos in har rechterhand. In een geschilderd ovaal.

afb.75

sch :G. van Honthorst

gem :G v Honthorst f. 1636

d+m :paneel 74,5 x 60 cm.

coll:de koningin der Nederlanden, Huis ten Bosch

Cat.Rais.nr.83 (TYPE)

Henriette Marie, Prinses van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar links gekeerd, de beschouwer aanzierend, met een puntig hoofddekseel, waaraan een sluier bevestigd is, in een jurk met een rond decollete. Ze draagt een parelketting en houdt haar rechterhand op.

afb.76

sch :G. van Honthorst

gem :- (te dateren ca. 1646-1650)

d+m :paneel, 73 x 58,5 cm
coll:National Trust, Ashdown House nr.1
herk:1866-1965 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 187 ?)
1965 Engelse staat (Taxl. 3)

Cat.Rais.nr.84 (TYPE)

Henriette Marie, Prinses van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar links gekeerd, over haar schouder voor zich uit kijkend, in een met parels en juwelen bezette jurk met rond decollete. Ze draagt een paarden diadeem in haar knotje en een parelketting. Over haar rechterschouder is een doek gedrappeerd. In een geschilderd ovaal.

Voorbeeld:

sch :G. van Honthorst
gem :-, (te dateren ca.1646-1651)
d+m :paneel 74,5 x 58 cm.
coll:Dienst van Rijks Verspreide Kunstvoorwerpen, Den Haag
herk:voorheen Galerie de Beaute's, Beverweerd

HERHALINGEN

- (1) d+m :paneel 73,7 59,7 cm., herk:1866-1984 Earls of Craven (CA 300), 1984 Phillips, Londen (Phl. 30) afb.77
- (2) herk:1967 Paul de Rudebeck, Zweden
- (3) miniatuur, hoofd en schouder, d+m :karton 4,7 x 3,7 cm.
coll:Mauritshuis, Den Haag

Cat.Rais.nr.85 (TYPE)

Henriette Marie, Prinses van de Palts, in 1/2 lengte, 3/4 naar rechts gekeerd, de beschouwer aanziend, in een simpele jurk met enkele parels bezet. Ze draagt een paarden diadeem in haar haar en een parelketting. In een geschilderd ovaal.

Voorbeeld:

sch :G. van Honthorst
gem :- (te dateren ca. 1646-1651)
d+m :-
coll:Duke of Atholl
herk:-

HERHALINGEN

- (1) d+m :paneel, 74 x 95,5 ,coll:Graaf van Limburg Stirum, Noordwijk afb.78
- (2) coll:Niederlsachsishes Landes Museum, Hannover

Cat.Rais.nr.86 (TYPE)

Henriette Marie, Prinses van de Palts, 3/4 lengte, 3/4 naar links gekeerd, de beschouwer aanziend, in een simpele jurk met een parelketting e met een paarden diadeem in haar haar, waaraan een sluier is vastgemaakt, die ze met haar rechterhand vasthoudt. Haar linkerhand heeft ze voor haar borst. Ze staat in een

landschap.

Voorbeeld:

sch :G. van Honthorst

gem :- (te dateren ca. 1646-1651)

d+m :doek 109 x 85 cm.

coll:Suermondt Museum Aken

HERHALINGEN

(1) d+m :doek 109 x 97 cm.coll:Fuerst zu Salm-Salm, Schloss Anhalt

Cat.Rais.nr.87

Philip, Prins van de Palts, hoofd en schouders, in het geel gekleed.

sch :G. van Honthorst

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1685 Karl Ludwig, Heidelberg (HB XII,1)

Cat.Rais.nr.88 (TYPE)

Sophia, Prinses van de Palts, 3/4 lengte, 3/4 naar links gekeerd, voor zich uit naar beneden kijkend, als "engeltje" een lauwerkrans vasthoudend. Haar vleugeltjes zijn niet meer zichtbaar. Ze draagt een parelketting. In een geschilderd ovaal. cf Cat.Rais.nr.47

afb.79

sch :G. van Honthorst

gem :- (te dateren ca. 1636)

coll:-

herk:1866-1984 Combe Abbey, Earls of Craven (CA ?)

1984 Phillips, Londen (Phl. 7)

Cat.Rais.nr.89 (TYPE)

Sophie, Prinses van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar rechts gekeerd, over haar rechterschouder naar links kijkend, in een rijkelijk met parels bestikte jurk, met een parelketting en pluimen in haar haar. Haar rechterhand heeft ze voor haar borst.

Voorbeeld:

sch :G. van Honthorst

gem :G Honthorst 1641

d+m :paneel 74,3 x 59 cm

coll:Detroit institute of Art

herk:-

HERHALINGEN

(1) d+m :paneel, 80 x 55 cm.,coll:Dr. Beets

afb.80

(2) herk:Christie, Londen 23 juni 1982 (lot 11)

(3) d+m :doek, coll:hertog van Cumberland, Hannover

Cat.Rais.nr.90 (TYPE)

Sophie, Prinses van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar rechts gekeerd, de beschouwer aanzierend, in een met parels en juwelen bezette jurk met rond decollete, met een parelketting en pluimen in haar haar. In een geschilderd ovaal.

Voorbeeld:

sch :G. van Honthorst

gem :G v Honthorst 1647

d+m :paneel 74,5 x 60,5 cm.

coll:Herrenhausen Museum, Hannover

herk:-

HERHALINGEN

(1) gem :G Honthorst 1646, coll:Charlottenburg

(2) gem :g Honthorst 1645, d+m :paneel, 74,3 x 59 cm,
coll:hertog van Braunschweig en Lueneburg

(3) gem :G v Honthorst 1643, d+m :paneel 70 x 55 cm.,
coll:Bayerische Staatsgemaelde Sammlungen

Cat.Rais.nr.91 (TYPE)

Sophie, Prinses van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar links gekeerd, de beschouwer aanzierend, in een gele jurk met een rond decollete, met een parelketting. Ze heeft een mantel om haar schouders geslagen. Met haar beide handen houdt ze twee citroenen aan een takje vast. In een geschilderd ovaal.

Voorbeeld:

sch :G. van Honthorst

gem :- (te dateren ca. 1647-1650)

d+m :paneel, 69 x 56 cm

coll:-

herk:1927 Londen, Christie 16 december (lot 65)

HERHALINGEN

(1) d+m :paneel, 63 x 57,5 cm.coll:Kurpfaltzisches Museum
Heidelberg, herk:1866-1968 Earls of Craven (CA ?)< 1968
Sotheby, Londen (Sl. 49) afb.81

(2) coll:Duke of Atholl

(3) d+m :paneel 74 x 59 cm., herk:1967 Paul de Rudebeck, Zweden

(4) zonder citroenen, d+m :paneel 74,5 x 58 cm.,
coll:Historisches Museum Hannover herk:1866-1968 Earls of
Craven (CA ?), 1968 Sotheby, Londen (Sl. 48) afb.82

(5) zonder citroenen, d+m :paneel 74,5 x 58 cm., coll:Dienst van
Rijks verspreide Kunstvoorwerpen, Den Haag, herk:voorheen
Galerie de Beaute's Beverweerd

(6) hoofd en schouders,d+m :paneel 72,5 57,5 cm.herk:1866-1968
Earls of Craven, 1968 Londen, Sotheby (Sl. 47) afb.83

Cat.Rais.nr.92 (TYPE)

Sophie, Prinses van de Palts, bloemen in haar linkerhand houdend.

sch :G. van Honthorst

gem :G Honthorst 1648

d+m :-

coll:-

herk:1866-1968 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 183)

1968 door van Kretschmar gezien en beschreven

Cat.Rais.nr.93 (TYPE)

Sophie, Prinses van de Palts, 1/2 lengte, 3/4 naar rechts gekeerd, over haar linkerschouder de beschouwer aanzierend, met een parelketting en pareloorbellen en parels in haar haar. Over haar jurk heeft ze een doorzichtige sluier, die ze met haar rechterhand voor haar borst vastheeft.

sch :G. van Honthorst

gem :G Honthorst 1650

d+m :-

coll:Hessisches Landesmuseum, Darmstadt

herk:-

HERHALINGEN

- (1) coll:National Trust, Ashdown House nr.15, herk:1866-1965 Earls of Craven (CA 190), 1965 Engelse staat (Taxl. 4)
- (2) d+m :paneel, 39,4 x 31,8 cm., herk:1866-1984 Earls of Craven (CA ?), 1984 Londen Phillips (Phl. 28)
- (3) coll:Oranje Nassau Museum

afb.84

Cat.Rais.nr.94 (TYPE)

Sophie, Prinses van de Palts, 3/4 lengte, frontaal, 3/4 naar rechts voor zich uit in een spiegel kijkend, die door een neger wordt opgehouden, in een met juwelen bezette jurk. Met haar rechterhand strijkt zij door haar haar, waarin enige pluimen gestoken zijn. Ze staat voor een tafel, waarop een juwelendoos en een roos ligt.

afb.85

sch :G. van Honthorst

gem :- (te dateren ca. 1650)

d+m :doek, 98,4 x 85,1 cm.

coll:de koningin van Engeland

herk:tot 1682 Rupert, Londen

1682-1714 Ruperta Howe, Londen

1714 Ruperta Howe Sale, Somerset House (Vertue Vol. V p.7)

1806 Engelse koninklijke familie

ANDERE SCHILDERIJEN

Cat.Rais.nr.95

Henrietta Maria, Koningin van Engeland, als "herderin",
mogelijk met een duif in haar hand.
Pendant van Charles I ? (volgt)
sch :G. van Honthorst
gem :- (te dateren 1628)
d+m :
coll:1628-1632 Den Haag, Frederik
1633-1661 Rhenen, Elizabeth, in het vertrek van de keurvorst
(R 65)

Cat.Rais.nr.96

Charles I (?), mogelijk in pastorale vermomming.
Pendant van Henrietta Maria (u.s)
sch :G. van Honthorst
gem :- (te dateren 1628)
d+m :
coll:
herk:1628-1661 Den Haag, Frederik en Elizabeth

Cat.Rais.nr.97

James Graham, Markies van Montrose, waarschijnlijk 1/2 afb.96 (vb)
lengte.
sch :G. van Honthorst
gem : G Honthorst 1649
d+m :-
coll:-
herk:1649-1661 Den Haag, Elizabeth
1661-1662 Londen, Elizabeth
1662-1682 Londen, Rupert
1682-eerste helft 18de eeuw, Combe Abbey, Earls of Craven
eerste helft 18de eeuw, veiling Craven, (Vertue, Vol.IV,
p.61)

HULLE (HEBBELYNCK) Anselm van

Gent 1601 - Gent 1674

Anselm van Hulle vervaardigde enige portretten aan het hof van Frederik Hendrik en werd in zijn opdracht in 1647 naar Muenster gestuurd om daar de gedelegeerden, die op het Westfaalse vredescongres bijeen waren, te portretteren.

Hij heeft ook portretten van Karl Ludwig gemaakt (b.v. dat, wat zich tegenwoordig in het Kurpfaltzisches Museum in Heidelberg bevindt) en van zijn zoon Carl (b.v. dat wat in 1685 in de inventaris in Heidelberg genoemd wordt (HB IV,9)).

afb.117

Ik denk niet dat van Hulle, hoewel hij in dienst van de Oranjes was, in opdracht van Frederik en Elizabeth gewerkt heeft: zijn portretten van leden van het gezin van de winterkoning komen alleen in Heidelberg voor en worden niet in de Combe Abbey of Rhenen inventaris genoemd.

Van Hulle werkte aan Duitse hoven en het is goed mogelijk, dat hij voor Karl Ludwig in Heidelberg heeft gewerkt. In Heidelberg hing ook een portret door hem van Frederik Hendrik (HB V,7), dat Karl Ludwig in de Nederlanden van zijn oudoom, de prins zelf, cadeau gekregen kan hebben, maar ook later van Van Hulle in Heidelberg gekocht kan hebben. Het sterkste argument, dat pleit voor een verblijf van Van Hulle aan het keurvorstelijk hof, is echter het portret dat hij van de jonge Karl "in einem Roecklein" (HB IV,9) schilderde.

Een dergelijk schilderij zal Karl Ludwig aan zijn moeder gezonden hebben. Elizabeth bedankt hem ervoor in een brief d.d. 23 februari 1660 met de woorden "..yours Sonne picture, which I like verie well, he is verie prettie. I give you many thankses for it" (n.93).

JONSON VAN CEULEN Cornelis I

1593 Londen - 1661 Utrecht

Vanaf 1618 was Cornelis Jonson actief in Londen. Hij heeft daar 25 jaar lang de adel geportretteerd en was werkzaam aan het hof van James I en later aan dat van Charles I.

Pennant schrijft in 1782 het portret van Lucy Harington, Countess of Bedford, dat in Combe Abbey hing, aan Jonson toe (P 25). De inventaris uit 1866 noemt echter Honthorst als de maker ervan (CA 145). Lucy was de dochter van Lord en Lady Harington, die samen met Elizabeth in Combe Abbey was opgevoed. Ze kan in principe door beide schilders geportretteerd zijn, maar ik ben geneigd het relaas van Pennant te geloven - hij is in zijn beschrijving van de enkele schilderijen in de Craven verzameling meestal nauwkeuriger, dan de "complete" inventaris uit 1866 over dezelfde stukken is -.

afb.102 (vb)

Of het portret van Elizabeth's goede vriendin Lucy in het Wassenaer Hof heeft gehangen en later in Combe Abbey terecht is gekomen of dat het al in Combe Abbey hing, voordat William, eerste Graaf van Craven, het oude verbouwde klooster van de Haringtons kocht, valt, zolang we geen inventaris van Elizabeth's schilderijen in Den Haag hebben, niet uit te maken.

Het is moeilijk de toeschrijving aan Jonson van de portretten van Rupert, Maurice en Edward, die voorheen in de collectie van Prins Ernst August van Hannover waren, op juistheid te controleren (n.9).

In het Provinzialmuseum in Hannover is een portret van Philip in een harnas, dat op de achterkant van de inscriptie "Philipp Prince Electorale Palatin Janson Pinxit" voorzien is.

afb.118

In principe kan Jonson de portretten van de prinsen van de Palts wel geschilderd hebben. Hij werd in 1643 lid van het St. Lucas gilde in Middelburg en woonde in 1646 in Amsterdam. Rupert en Maurice waren vanaf 1642 in Engeland en kunnen daar door Jonson voor zijn vertrek naar het vaste land geschilderd zijn. Edward en Philip zouden vrij vlot na Cornelis' aankomst in de Nederlanden geportretteerd moeten zijn, zo omstreeks 1643-1644, in ieder geval voor dat zij de Nederlanden verlieten.

Dat de Engelse hofschilder contact heeft gehad met Elizabeth is niet uitgesloten, maar het lijkt mij waarschijnlijker, dat hij de portretten in opdracht van de broers zelf vervaardigd heeft: Elizabeth blijft meestal Gerard van Honthorst trouw.

LIEVENS Jan

1607 Leiden - 1674 Amsterdam

In deze catalogus is onder de beschrijving bij Gerard Dou het onderstaande schilderij van Lievens uit 1631 besproken.

Cat.Rais.nr.98

Een dubbelportret van Karl Ludwig, Prins van de Palts, in "klassieke" kledij en zijn leermeester Wolfrad von Plessen, als "Alexander, die door Aristoteles onderricht wordt". Pendant van Rupert en mogelijk Jan Orlers door Dou, Cat.Rais. nr.28

afb.119

sch :J.Lievens

gem :I.L. 1631

d+m :doek, 106 x 96,5 cm.

coll:J.P. Getty-Museum, Malibu, sinds 1972

herk:1631-1661 Den Haag, Elizabeth

1766 Amsterdam, A. Sydervelt veiling, 23 april (lot 58)

1769-1968 Combe Abbey, Earls of Craven (P. 36) (CA 20)

1923 Londen, Christie (C 111) (niet verkocht)

1968 Londen, Sotheby (Sl. 88)

voor 1972 New York, Shickman Gallery

LOUISE HOLLANDINE Prinses van de Palts

1622 Den Haag - 1709 Maubuisson

Louise Hollandine kreeg net als de andere leden van het gezin van de winterkoning teken- en schilderles van Gerard van Honthorst. Ze toonde van al haar broers en zussen echter verreweg de meeste belangstelling voor dit kunstonderricht. Ze woonde, na haar opvoeding in Leiden, tot haar 35e jaar bij haar moeder in het Wassenaer Hof en in Rhenen en bracht haar tijd daar voornamelijk schilderend door. In 1657 ontvluchtte ze haar ouderlijk huis, nadat zij besloten had zich tot het katholieke geloof te bekeren, en trad een jaar later in in het klooster van Maubuisson. Ze bleef tot haar dood toe schilderen.

Voor het merendeel maakte Louise portretten, die met hulp van Gerard van Honthorst of geheel zelfstandig, al dan niet ad vivum tot stand kwamen. Jachtscenes en schilderijen met bijbelse voorstellingen kopieerde ze meestal naar werken van andere meesters.

Elizabeth zal een aantal schilderijen van haar dochter na haar vlucht in haar bezit gehouden hebben. Welke dit waren, laat ik in het midden. De schilderijen, die in de Combe Abbey inventaris aan haar toegeschreven zijn, kunnen al vroeg, voor 1657, Rupert of de Earl of Craven geschonken zijn. De exacte herkomst van haar andere schilderijen voor 1657 is ook niet bekend.

Ik heb derhalve niet getracht uit te vinden welke stukken van Louise Hollandine nu wel en welke nu niet enige tijd in het Wassenaer Hof hebben gehangen. Wel heb ik alle schilderijen, die ik tot nu toe van de koningsdochter ben tegengekomen hieronder vermeld.

Een biografie van Elizabeth heeft gesuggereerd (n.95), dat Louise Hollandine schilderijen maakte, welke ze naderhand door Honthorst liet signeren, om ze voor een betere prijs te kunnen verkopen. Het is mij niet bekend, dat Louise ueberhaupt schilderijen verkocht heeft. Het lijkt mij echter, dat ze voor haar werken een hogere prijs kon krijgen, wanneer ze ze zelf signeerde, dan wanneer Honthorst dat deed: tenslotte zal haar clientele - mocht zij die gehad hebben - bestaan hebben uit haar in adellijke kringen verkerende vrienden, die door aankoop van haar schilderijen, haar financieel bij konden staan zonder dat dit leek op liefdadigheid. We dienen echter onder ogen te zien, dat Louise lang niet voldoende schildertechnische vaardigheid bezat om haar schilderijen in een sterk concurrerende markt succesvol te verkopen. Ik denk daarom, dat de schilderijen die ze aan vrienden gaf ook werkelijk als geschenken bedoeld waren. Dat deze vrienden vaak financiële weldoeners waren, is vers twee.

Zo hing het stadhoudelijk hof vol met schilderijen van de prinses van de Palts (n.95a). Ook zond Louise twee van deze kopieën aan haar oom, Charles I, Koning van Engeland; het ene was een schilderij van een valkenier met zijn valk, het andere stelde "Tobias en de engel" voor (n.96). Beide kopieën zijn ons alleen uit de literatuur bekend.

Een derde schilderij van een berejacht, waarin tien honden

twee beren aanvallen vervaardigde Louise naar een origineel van Frans Snijders. Hoewel het schilderij was opgenomen in de Craven veiling in 1969, wordt het niet in een inventaris van Combe Abbey genoemd. Dit is opmerkelijk, daar men toch zou verwachten dat het uit Elizabeth's verzameling afkomstig is en zich al sinds Rupert's overlijden (1682) in de grafelijke bevindt. Louise moet dit stuk van Snijders enige tijd tot haar beschikking hebben gehad om het na te hebben kunnen schilderen; misschien hing Snijders' originele schilderij wel in Rhenen; het zou dan door de Beer met "Ein stueck von hunden in Camin" (R 11) omschreven kunnen zijn. Deze suggestie is echter zonder nadere informatie omtrent de schilderijen in de Boheemse verzameling, die b.v. de (ontbrekende) lijst van schilderijen in Den Haag en Rhenen uit 1661 zou kunnen verschaffen, onmogelijk.

Het is ook niet duidelijk, naar welk schilderij Louise Hollandine de "annunciatie" vervaardigde. Zij signeerde en dateerde het 1654 op de achterkant en het werd voor het laatst gedocumenteerd in Londen in 1932 (veiling Robinson and Fisher, 16 juni (lot 102)).

afb.120

Nog voor haar vertrek naar Frankrijk zou Louise Hollandine een groepsportret van haar moeder met haar drie dochters geschilderd hebben. Het schilderij is Louise is toegeschreven en bevindt zich thans in het Herrenhausen Museum in Hannover. Het museum meent dat het Elizabeth voorstelt, die gezeten aan een kaptafel door haar dochters Elizabeth (II), Sophie en Louise, die achter haar staan, geholpen wordt met haar toilet. Elizabeth ziet er anders uit, dan op de portretten die we daarvoor van haar kennen; ze is nu ongeveer 60 jaar oud en Louise's amateuristische penseelvoering flatteert haar zeker niet. Met moeite zou men haar kunnen identificeren door haar geprononceerde neus en haar mond met haar smalle lippen. De dames achter haar vertonen dergelijke algemene karakteristieken, dat deze net zo goed wel als niet portretten van de prinsessen kunnen zijn. Curieus is een voorwerp, dat links van de koningin op de tafel ligt: het is een paar valse tanden.

afb.121

De modellen voor Louise's portretten kwamen meestal uit haar directe vrienden- en familiekring. Zij kon zich dan ook een aantal vrijheden verlenen, die een officiële schilder zich niet zou kunnen permitteren. Hiervan getuigt niet alleen het intieme portret van haar oude moeder met haar valse tanden, maar ook het portret van haar zusje Sophie als "indiaanse"; compleet met veren hoofdtooi, veren mantel en pijl en boog wordt de prinses als "wilde" weergegeven (collectie van de prins zu Salm-Salm, Anholt).

Louise maakte een charmant portret van haar zelf, waarop ze als "schilderes" met een eigenaardige platte hoed afgebeeld is. Dit stuk werd door de zaakgelastigden van de zevende graaf van Craven in 1984 bij Phillips in Londen geveild (Phl. 5) en werd door dat veilinghuis abusievelijk aan Honthorst toegeschreven. Het was echter in 1866 nog verso door Louise Hollandine gesigneerd) (CA 299).

afb.122

Een ander zelfportret van Louise is ontstaan tijdens haar verblijf in het klooster, dus in of na 1658, en is op de achterkant getekend: "Louise Hollandine fait par ele meme". Op dit kniestuk staat de prinses in kloostergewaad afgebeeld. Het is

tegenwoordig in het Provizial Museum in Hannover.

Het voert te ver om alle schilderijen van Louise Hollandine in detail te bespreken, vandaar dat de volgende opsomming moet voldoen. Het grootste deel van de schilderijen is mij uit de literatuur bekend en van deze stukken is niet te controleren of de toeschrijving aan de prinses terecht is. Een belangrijke bron die veel van Louise's schilderijen noemt, vormen de inventarissen van Frederik Hendrik en Amalia, welke (nog) niet in deze scriptie verwerkt zijn.

Zo kunnen we met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid zeggen, dat het groepsportret van Rupert en de kolonels Murray en Russel, dat volgens de Combe Abbey catalogus uit 1866 door Louise vervaardigd was niet door haar geschilderd is: er is namelijk geen reden om aan te nemen, dat het origineel door Dobson in de verzameling van Lord Sandys ooit Engeland heeft verlaten.

In Combe Abbey worden tevens de volgende vrouwsportretten genoemd: "Sophie van de Palts met haar dochter Charlotte" (CA 165) (tegenwoordig identificeert men Charlotte als de jonge Mary van Oranje) (veiling Phillips 11 december 1984 (lot 2)); "een dame met een oranje bloem in haar haar" (CA 373); "een dame" (CA 417); "Anne Dudley", vrouw van kolonel Schomberg (CA 420 - C 111) (n.97); "een prinses van Oranje" (CA 166), die Catharina von Anhalt Dessah, Gravin van Nassau blijkt te zijn Sl. 89); Amalia van Solms (CA 168- Sl. 90) (kopie naar Honthorst); "Anne de Gonzague", Louise's schoonzusje (CA 108 - Sl. 91) (thans in de collectie von Hessen Kassel, schloss Fasanerie; "Mary Stuart met een spaniel" (CA 382 - Sl. 93) en haar zelfde nichtje "Mary Stuart", nu zonder hondje (CA 296 - S3. 25).

afb.123

afb.124

afb.125

In het Provinzialmuseum in Hannover bevinden zich bovendien portretten van Mary Stuart en van Elizabeth, Gravin van Nassau en in het Staedtliches Museum in Herford een portret van Elizabeth, Vorstabdes van Herford, Louise's zusje. Al deze portretten zijn Louise Hollandine toegeschreven.

In Thieme-Becker wordt nog een portret genoemd, dat zij van Maria de Medici geschilderd zou hebben (verblijfplaats onbekend) (n.98).

Slechts vijf mansportretten komen we van Louise tegen: drie van de Earl of Craven (CA 91, CA 441, CA 381); een van een onbekende man (CA 44); en een portret van William, Duke of Gloucester als kind (CA 330 - Taxl. 21 - A 19).

Bovendien wordt er in Combe Abbey een "studie van een paard" haar toegeschreven, en veilde Sotheby in 1968 (Sl. 93) een portret van Rupert's poedel "Boye" en stelde Louise Hollandine als schilderes ervan voor. In de Witt Library is een foto van een portret dat zij van "Elizabeth Carey en een man" geschilderd zou hebben.

afb.126

afb.127

In het algemeen kunnen we tenslotte stellen, dat de biografen van Elizabeth haar dochter meer lof hebben toegekend, dan haar werkelijk toekomt. De rol van de schilderes "Louise Hollandine" in de kunstgeschiedenis, is niet meer dan die van een amatrice een liefhebster: ze had het oog van een professionele schilder, maar miste de technische vaardigheid, die een dergelijk beroep vereiste.

De rol die Louise Hollandine, Prinses van de Palts, in de sociale geschiedenis heeft gespeeld is interessanter:

schilderessen kwamen weinig voor in de 17e eeuw en zeker niet in de hoge adelstand; toch werd Louise volledig geaccepteerd aan het Haagse hof. In dit opzicht was de schilderes Louise Hollandine uniek.

MIEREVELD Michiel Jansz.

1567 Delft - 1641 Delft

Bij de bespreking van de schilder Michiel van Miereveld is - net als bij die van de gebroeders Honthorst - enigszins van het doorgaans in de catalogus gehandhaafde patroon afgeweken in de zin dat ernaar gestreefd is, de portretten, die hij van leden van het gezin van de winterkoning heeft gemaakt, volgens type in te delen. Wanneer al deze types met hun talrijke herhalingen onder een nummer in de Catalogue Raisonné zijn opgenomen, betekent dit dus niet, dat al deze schilderijen eigendom waren van de koning en koningin van Bohemen. Men kan er in het algemeen wel vanuit gaan, dat er zich tenminste een exemplaar van ieder type in de Boheemse verzameling bevond; het is echter ondoenlijk uit te zoeken welke versies van de types dit zijn geweest. De indeling van de portrettypes berust voor een belangrijk deel op gravures, die hier bij uitzondering wel besproken worden.

Van Miereveld was de eerste schilder, die voor de jonge keurvorst en zijn gemalin heeft gewerkt. Toen Frederik en Elizabeth na hun overtocht in april 1613 op weg naar de Palts de Nederlanden aandeden, werd Michiel Jansz. van Miereveld aangewezen om hen op hun tocht te begeleiden. Hij reisde in het gevolg van het jonge echtelijke paar - beiden waren 16 jaar oud - met hen mee en later vergezelde hij Elizabeth alleen op haar tocht door de verschillende staten, nadat Frederik naar Heidelberg vooruit was gereisd om de stad in gereedheid te brengen voor de intocht van zijn bruid. Hij verliet de keurvorstin pas op 25-26 mei 1613 in Keulen. "Michael Jonson, a picturer" werd daar 77 pond uitbetaald "for his attendance and drawing her highness's picture" en 300 pond "for a ring and a jewel, to set a picture in" (n.99).

PORTRETTEEN VAN DE KONING EN KONINGIN VAN BOHEMEN

TYPE 1 (Frederik en Elizabeth 1613)

Boetius van Bolswert (ca.1580-1633) vervaardigde in 1615 twee gravures naar portretten Frederik en Elizabeth, die - aldus de tekst onder de prent - van Miereveld in 1613 gemaakt had. Beiden zijn hierop in 3/4 lengte afgebeeld met een opstaande kanten kraag en een hand op een tafel; Frederik draagt de medaille van de Orde van de Kouseband en Elizabeth zeer veel juwelen, waaronder een vier rij dik parelsnoer, dat bijna haar gehele bovenlichaam bedekt.

afb.128
afb.129

Van dit eerste type portretten van Miereveld, is het enige mij bekende paar, waar Frederik en Elizabeth in 3/4 lengte opstaan, in het Provinzialmuseum in Hannover.

TYPE 2 (Frederik en Elizabeth 1621)

In de inventaris, die in 1685 van de schilderijen in het keurvorstelijk paleis in Heidelberg werd opgemaakt, komt de volgende beschrijving voor: "Fredericus Rex Bohemiae et Elisabetha Regina in Lebensgroesse, de anno 1621 durch Mirefeld" (HB V,23). Dit zijn waarschijnlijk de eerste twee ad vivum portretten, die Miereveld van het koningspaar maakte, nadat hij in Keulen afscheid van de - toen nog - keurvorstin had genomen.

Hij vervaardigde ze in Den Haag, waar Frederik en Elizabeth na hun zweftocht "politiek asiel" hadden gevonden.

Uit de omschrijving "Fredericus..et Elisabetha.." zou men kunnen opmaken, dat het hier een dubbelportret betreft: de toevoeging "in Lebensgroesse, de anno 1621 durch Mirefeld" is zowel op Frederik als op Elizabeth van toepassing en in de inventaris wordt meestal het woordje "und" i.p.v. "et" gebruikt om aan te geven, dat de schilderijen pendants van elkaar zijn. Er is dus niet voldoende grond uit de beschrijving in Heidelberg te concluderen, dat Miereveld in 1621 een dubbelportret van Frederik en Elizabeth heeft gemaakt.

De bovengenoemde beschrijving in Heidelberg heeft betrekking op dezelfde portretten, die voor 1649 in Rhenen hingen en die in de inventaris van de goederen in het Koningshuis vermeld worden als: "Ein contrefaict Koenig, und Koenigin Zu Boeh, gantz geschildert in die lengde" (R 56), en waarvoor in de kantlijn de letters "Heid" geschreven staan. Hoewel zowel Frederik als Elizabeth geportretteerd zijn, heeft de Beer het toch duidelijk over "Ein contrefaict". Niet alleen kan men hieruit afleiden dat de opsteller van de inventaris een dubbelportret beschrijft - zoals men dat in Heidelberg kan doen - nee, men moet dit zelfs doen, wanneer men de beschrijving nauwkeurig leest.

De beschrijving in Rhenen en Heidelberg in onderlinge samenhang beschouwend, kan ik eigenlijk alleen maar tot de conclusie komen, dat Miereveld in 1621 inderdaad een dubbelportret van de koning en koningin van Bohemen heeft vervaardigd, waarop beiden ten voeten uit ("gantz geschildert in die lengde") en levensgroot ("in Lebensgroess") waren afgebeeld.

Een dergelijk portret is ons thans niet bekend. Honthorst schilderde in 1636-1637 een dubbelportret van Frederik Hendrik en Amalia van Solms ten voeten uit (in het Mauritshuis in Den Haag). Volgens van Kretschmar was Honthorst een van de eerste schilders in de Republiek, die dergelijke dubbelportretten maakte. Bovenstaande conclusie zou betekenen dat Michiel van Miereveld Honthorst zo'n 15 jaar voor was.

Dat ons alleen aparte navolgingen van de linker- en rechterzijde van het portret bekend zijn, betekent niet, dat er nooit een dubbelportret geweest is; van dat van Honthorst van het stadhouderlijk paar komen ook meer afzonderlijke herhalingen voor. Van Miereveld's gedateerde portret in Heidelberg komen we herhalingen ten voeten uit, in 3/4 lengte, 1/2 lengte en "en buste" tegen. De twee gravures, die W. J. Delff (1580-1638) in 1622 en 1623 resp. naar Miereveld's portret van Frederik en Elizabeth maakte, gaan ook op dit prototype terug.

afb.132
afb.133

Specifieke kenmerken van het 1621-type zijn, dat Frederik behalve een platte plooi kraag een a-symmetrische haarlok over zijn linkerschouder draagt en dat hij de ordeketen van de Kouseband draagt met de grote hanger, die St.Joris, die de draak verslaat, uitbeeldt en typerend voor Elizabeth is een platte plooi kraag, die naar achteren enigszins opstaat en de "love-lock" met haar van haar vader, die zij in haar oor draagt en haar haardracht met de paarlen tiara, die een pluim van veren bijeen houdt. Dit type portret van de koning en koningin van Bohemen was gangbaar tot ca. 1627.

TYPE 3 (Frederik en Elizabeth 1628)

Een nieuw type verschijnt in 1628. Gedateerde versies ervan zijn in de verzameling van de Duke of Leeds. De kenmerken van dit type komen overeen met de prenten die Delft in resp. 1632 en 1630 naar de portretten van Frederik en Elizabeth door zijn schoonvader maakte.

afb.140
afb.141

afb.139 a
afb.139 b

Frederik draagt in dit nieuwe portret de medaille van de Orde van de Kouseband aan een blauw lint (en dus niet de keten met de grote hanger, zoals zes jaar tevoren) en heeft een iets vollere baard en meer krullen in zijn haar; zijn kleding verschilt van een harnas met een simpele afhangende kantenkraag tot de oudere platte plooikraag en een stoffen tenue.

Elizabeth is herkenbaar aan een nieuwe haarstijl: ze heeft nu een kleine pony en laat haar haar los krullend opzij en naar achteren hangen. Soms draagt ze er een pareldiadeem in, waaraan een takje met parels, gelijk druiven, bevestigd is. Haar dubbele kanten kraag ligt plat over haar schouders en is gedecolleteerd. Ze draagt een juweel, soms met een strik en dan weer eens met een parel, voor haar borst. Een enkel of meervoudig parelsnoer heeft zij van haar rechter- naar haar linkerschouder hangen, vanwaar het terug hangt tot aan een broche midden voor haar borst.

In de catalogus van de tentoonstelling, die in 1963 rond de figuur van Elizabeth werd gehouden, zegt de schrijver over de gedateerde portretten in de verzameling van de Duke of Leeds: "...this portrait and its companion seem certainly to have been worked up in England from imported studio patterns.." (n.100). Dat de portretten inderdaad in Engeland vervaardigd zijn lijkt mij onwaarschijnlijk, maar de stelling dat de stukken werk zijn van het atelier is te verdedigen.

Zo zijn niet alleen de figuren beter geschilderd dan de entourage waarin zij staan, ook komen enige details in de compositie mij zeer merkwaardig voor. Met name de plooi in het tafelkleed rechts van Frederik is erg vreemd: de franje aan de zoom van de plooi is langer, dan elders in het kleed en de plooi zelf wijkt duidelijk af van die links op de hoek van de tafel. Nog frappanter is het, dat de plooi rechts niet door een normale "natuurlijke" oorzaak kan zijn ontstaan: de tafel moet namelijk van buitengewone afmetingen geweest zijn, (i.c. ca. 1 meter lang, breed en hoog) (n.101), om niet verder naar rechts door te lopen, dan in het schilderij, waar deze precies aan de rand van het beeldvlak, zo getuige de plooi, ophoudt.

De enige reden, die de plooi mogelijk kan rechtvaardigen is een compositorische: het geeft het schilderij rechts samen met het gordijn erboven een afsluiting; denkt men de plooi weg, dan doet het schilderij rechts "leeg" en "onbegrensd" aan.

Wanneer in werkelijkheid de tafel doorgelopen heeft, zal de capabele Miereveld voor een andere oplossing gekozen hebben, dan deze "onwaar-schijnlijke" en het is duidelijk dat de plooi rechts, en daardoor in ieder geval de entourage in het portret het werk van een studio medewerker is geweest.

Wat is echter Miereveld's oplossing geweest om de tafel naar rechts te doen doorlopen, zonder het schilderij een "onafgemaakte" indruk te geven? Mijns inziens heeft hij voor dezelfde oplossing gekozen als waarvan hij 7 jaar eerder gebruik maakte, te weten: "het dubbelportret".

Als Elizabeth in het zelfde schilderij rechts van Frederik

staat, is er niets logischer, dan dat de tafel waar Frederik voor staat, doorloopt tot achter Elizabeth. Dit zou betekenen, dat de plooi in het individuele portret van Elizabeth in de Duke of Leeds' verzameling om dezelfde compositorische redenen is opgenomen als bij het pendant het geval was. Hoe een dergelijk dubbelportret er uit gezien kan hebben toont een eenvoudige fotomontage (n.102).

afb.142

Wanneer we dit samengestelde dubbelportret vergelijken met dat wat Honthorst tien jaar later van Frederik Hendrik en Amalia schilderde (Mauritshuis, Den Haag) en de individuele versies daarvan (b.v. de in 1949 in Duits particulier bezit verkerende doeken) met de "Duke of Leeds" portretten vergelijkt, zijn de overeenkomsten in compositie opvallend sprekend. En is het niet verleidelijk aan te nemen, dat Elizabeth's gewezen hofdame er genoeg in geschapen heeft zich zelf met de prins van Oranje, Frederik's neef, op een gelijke wijze af te laten beelden, als de koning en koningin van Bohemen dat eerder gedaan hadden? Tenslotte spelen Amalia en Elizabeth het zelfde spelletje in de profielportretten die ze Honthorst van hen lieten maken (n.103).

afb.97

afb.98

afb.99

Ikzelf ben er van overtuigd, dat Michiel van Miereveld ca. 1628 een dubbelportret van de koning en koningin van Bohemen schilderde. De fotomontage laat zien, dat de compositie zeer geslaagd is en het schilderij in feite de beschouwer meer aanspreekt dan de twee losse portretten: niet alleen worden Frederik en Elizabeth nu hechter met elkaar verbonden door hun handen, de tafel achter hen en de voorhang links, rechts en in het midden van hen, ook is de denkbeeldige driehoek tussen de twee figuren in het schilderij met de beschouwer erbuiten veel sterker; populair uitgedrukt ontstaat er voor de persoon buiten het doek in plaats van een "dubbel mono" een "stereo" effect.

De biografen van Elizabeth laten zelden na te vermelden, dat de koningin het bericht van Frederik's dood ontving, terwijl ze voor Miereveld model zat (n.104). Er is mij geen portret van Miereveld uit 1632 bekend, maar gezien het feit, dat Delff in dat jaar nog een gravure naar Miereveld's ad vivum portret van Elizabeth maakt, dat teruggrijpt op het 1628 type, doet veronderstellen, dat Michiel Jansz. in november 1632 geen nieuw type portret van Elizabeth geschilderd heeft.

PORTRETEN VAN DE KINDEREN VAN DE KONING EN KONINGIN VAN BOHEMEN

Slechts van enkele van Frederik en Elizabeth's kinderen zijn ons portretten door Miereveld bekend. Alleen van Frederik Henry en Karl Ludwig, kunnen we met zekerheid zeggen, dat ze door de hofschilder van de winterkoning geschilderd zijn.

TYPE FREDERIK HENRY 1 (1621)

Uit het postscript van een brief van Dudley Carleton aan Thomas Howard, Earl of Arundel, d.d. 12-22 juni 1621 (n.105) blijkt, dat Dudley Carleton James I een portret van Frederik Henry heeft geschonken, dat door Miereveld in Den Haag vervaardigd was, waar de gevluchte koningsfamilie bij de Engelse ambassadeur onderdak had gevonden. Helaas is dit portret ons alleen uit de litteratuur bekend.

TYPE FREDERIK HENRY 2 (voor 1629)

W. J. Delff vervaardigde in 1629 een gravure met het onderschrift "Fredericus Henricus Comes Palatinus Rheni..a

afb.143

Michaele Joh: Miereveldio ad vivum depictam". In de verzameling van de Duke of Hamilton in Lennox Love bevindt zich een portret, dat naar hetzelfde type vervaardigd is, als waarnaar Delff zijn prent maakte. Meer herhalingen zijn er van dit portrettype niet bekend, of men moet hieronder alle posthume portretten van Frederik Henry scharen, aangezien latere schilders, als b.v. Honthorst (n.106), voor referentie aan het uiterlijk van de in 1629 jong gestorven prins immer op Miereveld's werk moesten terugrijpen.

afb.144

Een versie en mogelijk zelfs het origineel van het type wordt in de Heidelbergse inventaris uit 1685 beschreven als: "ChurPfaltz Carl Ludwigs aeltester Herr Bruder, Printz Friderich Henrich, per Mirefeld gemahlt" (HB IV,7), maar het is niet zeker of dit het zelfde portret was dat in Rhenen van Frederik Hendrik hing (R 69), aangezien de schilder ervan in 1633 niet genoemd wordt en de annotatie "Heid" in de kantlijn ontbreekt.

TYPE KARL LUDWIG (voor 1634)

Frederik Henry was het lievelingskind van Elizabeth en erfgenaam van het keurvorstendom. Na zijn dood nam Karl Ludwig deze rol over. Op 16 jarige leeftijd wordt hij in harnas en met de medaille van de Orde van de Kouseband, dat aan een lint over zijn schouder hangt, getuige een prent van W. J. Delff uit 1634, door Miereveld naar het leven geschilderd. Aan de hand van de gravure kan men de figuur het portret in de verzameling van de Duke of Devonshire in Hardwick Hall identificeren en het aan Miereveld toeschrijven. Ook van dit portrettype is ons maar een versie bekend.

afb.145

afb.146

TYPE RUPERT (1625)

In de collectie van de koningin van Engeland is een portret ten voeten uit van Rupert op 5 1/2 jarige leeftijd uit 1625, dat White aan Miereveld toeschrijft (n.107). De gelaatstrekken van Rupert komen overeen met die in het portret van het prinsje, dat aan van Ravesteyn wordt toegeschreven (in het Provinzialmuseum in Hannover).

afb.147

Het beeld, dat we tot dusver van Van Miereveld en zijn relatie met het Boheemse hof hebben gekregen, is voornamelijk gebaseerd op 17de eeuwse geschilderde en gegraveerde bronnen. Wanneer we echter de geschreven bronnen bestuderen, ontstaat er een vollediger overzicht van de betrekkingen, die de Delftse schilder met het keurvorstelijk paar gehad heeft. Deze bronnen bestaan voornamelijk uit inventarissen en brieven.

Wanneer we de Rhenense inventaris bekijken, valt op dat alle kinderen van Frederik en Elizabeth voor 1633 al geportretteerd zijn. We moeten er zeker rekening mee houden, dat Miereveld enige van deze portretten vervaardigd kan hebben, hoewel het bewijs daarvoor niet onomstotelijk geleverd kan worden.

Het blijkt, dat het Engelse Koningshuis in het bezit is geweest van de portretten van de drie oudste zoons van de winterkoning welke door Miereveld geschilderd waren. Behalve het portret dat James I van Frederik Henry had (type Frederik Henry 1), vermeldt van der Doort in de catalogus, die hij van de schilderijen van Charles I opmaakte, dat Charles I jeugdportretten van Carl Ludwig en Rupert in zijn verzameling had. De twee laatste zouden hem door Frederik en Elizabeth

gezonden kunnen zijn.

Uit correspondentie van Elizabeth komt naar voren, dat zij haar goede vrienden en familieleden vaak schilderijen zond. In 1622 stuurt ze portretten van Frederik en haarzelf door Miereveld naar "Honest Fat" Thom. Roe (n.108) en Lady Apsley heeft in 1624 Elizabeth's beeltenis ontvangen, waarvan men wel meg aannemen dat het eveneens door Miereveld geschilderd was en de koningin deelt haar mede, dat het haar behaagt dat ze het aan haar dochter, Lady Butler heeft doorgegeven (n.109). In 1623 schrijft Elizabeth haar tante, Charlotte Brabantina de la Tremoille, Hertogin van Thouars (dochter van Willem van Oranje en zus van Frederik's moeder Louise Juliana), dat ze haar haar portret zal toezenden, maar dat ze nog even geduld moet heben, daar Miereveld door het verlies van zijn zoon zijn werk niet zo snel als gewoonlijk uitvoert (n.110).

Het ligt in de lijn der verwachtingen, dat haar tante op haar beurt Elizabeth met haar beeltenis begiftigde. Dit kan het portret door Miereveld geweest zijn, dat in 1685 in Heidelberg wordt beschreven (HB XI,12), hetgeen zou betekenen, dat het tot 1649 in het Wassenaer Hof in Den Haag gehangen heeft.

Op de Kneuterdijk moet ook het portret van Amalia van Solms gehangen hebben, dat Miereveld in 1625 ter gelegenheid van haar huwelijk met Frederik Hendrik maakte. Dit werd ca. 1649 naar Heidelberg overgebracht (HB VI,19 ?), aangezien Elizabeth haar zoon in 1650 verzoekt het naar de Nederlanden terug te sturen, zodat Honthorst het voor de prinses kan kopieeren (n.111), mogelijk voor de decoraties van Huis ten Bosch (n.112).

Het is geen vermetele bewering, dat een aanzienlijk deel van de portretten, die in de 1620-er jaren in de verzameling van Frederik en Elizabeth geraakten, van de hand van Miereveld was. De inventaris van de keurvorstelijke goederen in Rhenen doet dit indirect vermoeden. Hoewel de naam van Miereveld niet door de Beer genoemd wordt, zijn er een aantal portretten terug te vinden in bronnen, die aan de Boheemse verzameling refereren en waarin ze aan Miereveld worden toegeschreven, al dan niet op grond van een signatuur.

Deze portretten uit het Koningshuis te Rhenen, zijn alle onder een nummer in deze catalogus opgenomen; daar wordt ook duidelijk gemaakt (achter de naam van de schilder) aan welke bron de toeschrijving aan Miereveld ontleend is. Het betreft de portretten van: Frederik en Elizabeth (type onbekend) (R 56); Sophia Hedwig von Braunschweig, Gravin van Nassau-Diez (R 58) (n.113); Diana Cecil, Gravin van Oxford (R 60); Frances Coke, Barones Villiers en Burggravin Purbeck Murray (R 63); Frederik Henry, Prins van de Palts (R 69); Frederik Hendrik, Prins van Oranje (R 82); Frederic Maurice de la Tour d'Auvergne, Hertog van Bouillon (R 84); Sir Horace Vere (R 85); Gaspard de Colligny, Heer van Chatillon (R 86); Sir Edward Cecil, Burggraaf Wimbledon (R 87); Walraf IV, Graaf van Brederode (R 89); Sir Charles Morgan (R 90); "Colonel Pagnon" (R 94); Wolfgang Wilhelm, Paltsgraaf zu Neuburg (R 113); Ernst Casimir, Graaf van Nassau-Diez (R 83).

Mogelijk heeft Miereveld nog meer portretten in Rhenen geschilderd dan de hierboven genoemde, maar daar kan geen uitsluitel over gegeven worden, zolang de bronnen dat niet bevestigen, zelfs niet wanneer het bekend is, dat Miereveld

afb.149 (vb)

afb.166
afb.148
afb.151
afb.159
afb.162
afb.160
afb.155 (vb)
afb.154 (vb)

personen, wier portretten in Rhenen hingen geschilderd heeft - zoals het geval is met "Col. Pinsen" (R 91), ofte wel Willem Pynssen van der Aa (in het bezit van de Dienst van Rijks Verspreide Kunstvoorwerpen) -.

afb.163

Andersom moet men bedenken, dat niet alle schilderijen, die men van Miereveld aantreft in verzamelingen, waarin ook Rhenense schilderijen van de Boheemse collectie zijn ondergebracht, vanzelfsprekend deel uit hebben gemaakt van de verzameling van Frederik en Elizabeth in Den Haag. Zo zullen William, 1st Earl of Craven, Rupert en Karl Ludwig zelf ook enige portretten van Miereveld in hun bezit hebben gehad, voordat zij Elizabeth's schilderijen aan hun collectie toevoegden.

Bekijken we de schilderijenverzameling, die Karl Ludwig tussen 1649 en 1680 in Heidelberg heeft aangelegd, dan verraden vele stukken hun Nederlandse afkomst. Hoewel Karl Ludwig een redelijk actief verzamelaar was en hij zelf vele "nieuwe" (n.114) schilderijen aangeschaft heeft, was het voor hem vanzelfsprekend - en bovendien goedkoop - om van zijn moeder die schilderijen terug te vragen, waarop hij als hoofd van de familie recht had.

Zo moeten in ieder geval vijf van Miereveld's schilderijen, in de Heidelbergse inventaris uit 1685 tot 1649 in Den Haag gehangen hebben.

Drie, omdat de relatie met de geportretteerden veel sterker was met Elizabeth dan met haar zoon, i.c. het al eerder besproken portret van Charlotte Brabantina de la Tremoille, Hertogin van Thouars (HB XI,12), Elizabeth's lievelingstante; dat van Anne Gerard, Burggravin Dorchester (HB XIII,18), dat gedateerd is 1622 (Anne en Dudley Carleton waren de eersten geweest, die het gevluichte koningspaar in de Nederlanden onderdak hadden geboden en ook na hun terugkeer naar Engeland blijven ze nauw contact met Elizabeth onderhouden); en het eveneens eerder besproken huwelijksportret van Amalia van Solms

Het vierde portret, dat van Charlotte, Gravin van Derby (HB VII,5), maakte deel uit van een "paar" portretten, aangezien het pendant, het portret van haar echtgenoot, Frederic de la Tremoille, Graaf van Laval en Benon, in de Combe Abbey inventaris wordt genoemd (CA 324). Men mag aannemen, dat dit paar schilderijen voor hun opsplitsing samen in het Wassenaer Hof heeft gehangen.

afb.158

Het vijfde schilderij, dat in 1685 in Heidelberg was, maar dat tot 1649 op de Kneuterdijk in Den Haag gehangen zal hebben, is het portret van Margaretha von Daun, Gravin von Falckenstein (HB XIII,19). Dit vormde namelijk een paar met het in Rhenen hangende portret van "herr von Brederode" (R 89), aangezien dit Walraf IV, Graaf van Brederode, geweest zal zijn, met wie zij in 1616 trouwde.

Is het van de vijf bovengenoemde portretten vrij zeker, dat ze in het Wassenaer Hof in den Haag gehangen hebben, om alle portretten van Miereveld, die in 1685 in de keurvorstelijke schilderijenverzameling verkeerden, in deze catalogus onder een nummer op te nemen, is veel te speculatief. Hoewel Miereveld in 1641 gestorven was en dus niet voor Karl Ludwig in Heidelberg gewerkt kan hebben, kan de keurvorst via andere wegen de portretten verkregen hebben. Desniettemin blijft toeigening van ouderlijk bezit de meest waarschijnlijke bron van acquisitie van

de volgende 15 schilderijen.

Het betreft de portretten van: Charlotte de Montmorency, Prinses van Bourbon Conde' (HB VI,17); Georg Wilhelm, Keurvorst van Brandenburg (HB VI,21); Georg Friedrich, Markgraaf van Baden (HB VI,23); Amalie Elisabeth von Hanau, Landgravin van Hessen-Kassel (HB VII,18); Ernst, Graaf van Mansfelt (HB VI,26); de graaf van Schwartzburg (HB VII,11); Charlotte Louise von Hanau (HB VII,6); Frederik V, Koning van Bohemen (HB VII,8); Elizabeth, Koningin van Bohemen (HB VII,9); Anna Johanna van Nassau-Siegen, Gravin van Brederode (HBXI,10); Philip, Graaf van Solms (HB XI,11); de hertog van Saxon-Altenburg (HB XII,10); Amalia Dorothea, Rijngravin (HB XIII,17); Elisabeth Cecilia van Haton (HB XIII,21) en tenslotte: een onbekende dame (HB XIV,1).

In de inventaris van Combe Abbey worden eveneens een aantal portretten van Miereveld genoemd, waarvan men kan vermoeden, dat ze oorspronkelijk uit de Boheemse verzameling stammen, maar waarvan niet met zekerheid kan worden uitgemaakt, dat ze in het Wassenaer Hof gehangen heben, totdat de lijst, die in 1661 van de zich daar bevindende schilderijen werd opgesteld, is teruggevonden.

Dit zijn Miereveld's portretten van: Wilhelm V, Landgraaf van Hessen Kassel (CA 291); een anonieme man (CA 294); Bernhard, Hertog van Saxon Weimar (CA 309); Christian, Hertog van Braunschweig (CA 316); Ernst, Graaf van Mansfelt (CA 318); een andere anonieme man (CA 319); Sir Henry Vane (CA 321); Axel Oxenstierna (CA 327) en: Johan Ernst, Hertog van Saxon (CA 313).

afb.156
afb.153
afb.150
afb.161
afb.157
afb.152 (vb)

Tot dezelfde groep behoort het portret van Gustaf Adolf, Koning van Zweden (P 15), dat Pennant in Combe Abbey heeft gezien en in 1782 heeft beschreven en ook de portretten van 16 andere generaals door Miereveld, die daar volgens hem hingen (P 15a).

Een uitzondering op de bovenstaande schilderijen vormt het hiervoor al genoemde portret van Frederic de la Tremoille, Graaf van Laval en Benon (CA 324), dat samen met het pendantportret van Charlotte, Gravin van Derby, Tremoille's vrouw, in het huis op de Kneuterdijk gehangen zal hebben.

afb.158

Het bovenstaande in acht nemend, kunnen we met zekerheid stellen, dat Michiel Jansz. van Miereveld van 1621 tot 1630 de invloedrijkste schilder aan het hof van de koning en koningin van Bohemen geweest is en dat er niet minder dan 30 schilderijen van zijn hand verspreid waren over hun paleizen in Rhenen en Den Haag.

Wanneer we bedenken, dat er naar schatting echter tussen de 50 en 75 portretten van de Delftse meester in het bezit van Frederik en Elizabeth zullen zijn geweest en we tevens zien, dat Miereveld als een van de eersten in de Noordelijke Nederlanden een dubbelportret produceert, dat levensgroot twee personen ten voeten uit weergeeft en dit alleen voor de koning en koningin van Bohemen heeft gedaan, dan kunnen we hier niet alleen uit opmaken, dat Frederik en Elizabeth misschien wel de belangrijkste klanten van Miereveld geweest zijn, maar mogen we zelfs spreken van een patronaat van het Boheemse koningspaar ten opzichte van de Delftse portretschilder.

Ook al hebben de koning en koningin niet zelf alle portretten bij Miereveld besteld, door met name Elizabeth's

aandringen, hebben velen van hun vrienden zich door Miereveld uit laten schilderen en deze portretten daarna hun weg naar de Kneuterdijk gevonden. De indrukwekkende portretgalerij die hierdoor aan het Boheemse hof ontstond, moet bij bezoekers het verlangen hebben opgeroepen ook in olieverf een plaats te bemachtigen tussen de beroemdheden van 17de eeus protestants west Europa. De naam van Miereveld moet in conversatie in de residenties van de koning en koningin van Bohemen veelvuldig gevallen zijn en zo voor velen een begrip geworden zijn.

Misschien is het juist daarom, dat de Beer niet bij de beschrijving van de portretten in Rhenen heeft vermeld, dat ze door Miereveld geschilderd waren; dit sprak immers voor zich zelf.

Men kan echter de voorkeur van Frederik en Elizabeth voor deze schilder ook negatief uitleggen: ik kan mij namelijk niet aan de indruk onttrekken, dat de portretten van de hofschilder van de prinsen van Oranje niet zozeer door de koning en koningin van Bohemen gewaardeerd werden om de stijl van de meester of om zijn artistieke begaafdheid, maar veeleer omdat ze beeltenissen waren van de personen, die een belangrijk deel uitmaakten van hun leven. Net als bij een postzegelverzameling, ging het Frederik en Elizabeth er om zoveel mogelijk verschillende exemplaren van de serie te verzamelen.

Al was de verzameling van het koningspaar "compleet" en kan men deze om zijn uitgebreidheid waarderen, de serie was, zeker internationaal gezien, nogal een minderwaardige. Tot 1630 lieten Frederik en Elizabeth het overgrote deel van hun portretten nog bij Miereveld maken, terwijl minder conservatieve verzamelaars intussen opdrachten gaven aan schilders als Rembrandt en Van Dijck.

Cat.Rais.nr.99 (TYPE 1 Frederik 1613)

Frederik V, Keurvorst van de Palts, 3/4 lengte, 3/4 naar rechts gekeerd, de beschouwer aanzierend, met een enkelvoudige opstaande rechte kanten kraag, in een stoffen tenue, zijn rechterhand op een tafel rustend en met zijn linkerhand zijn sabel vathoudend. Hij draagt de medaille van de Orde van de Kouseband aan een blauw lint. Links achter hem hangt een gordijn. Pendant van Elizabeth (volgt)

Voorbeeld:

sch :M. van Miereveld

gem :- (te dateren april, mei 1613)

d+m :-

coll:Provinzialmuseum, Hannover

herk:-

HERHALINGEN

- (1) 1/2 lengte, d+m : koper 28 x 23 cm., coll:Mauritshuis, Den Haag
- (2) 1/2 lengte, coll:Stichting Duivenvoorde, Duivenvoorde. Pendant met Elizabeth (2)
- (3) 1/2 lengte, d+m : paneel 61 x 49 cm., herk:voorheen Noel, Redlands. Pendant Elizabeth (3)

afb.130

Cat.Rais.nr.100 (TYPE 1 Elizabeth 1613)

Elizabeth, Keurvorstin van de Palts, 3/4 lengte, 3/4 naar links gekeerd, de beschouwer aanzierend, met een enkelvoudige platte opstaande kanten kraag, in een rijkelijk met juwelen bezette jurk, met juwelen en een veer in haar haar. Ze draagt een parelketting, pareloorbellen, parelarmbanden en een vier rij dikke parelketting, die het decollete van haar jurk bedekt en voor haar borst door een groot juweel bijeen wordt gehouden, vanwaar de ketting naar beneden tot over haar middel hangt. Rechts aan de ketting is een medaillon bestigd. Een ander groot juweel is met een grote rozet op haar linkermouw bevestigd. Haar rechterhand rust op een tafel naast haar en haar linkerhand houdt ze langs haar lichaam. Achter haar hangt een gordijn.

Pendant van Frederik (u.s)

Voorbeeld:

sch :M. van Miereveld

gem :- (te dateren april,mei)

d+m :-

coll:Provinzialmuseum, Hannover

herk:-

HERHALINGEN

- (1) 3/4 lengte, coll:Duke of Newcastle, Clumber
- (2) 1/2 lengte, coll:Stichting Duivenvoorde, Duivenvoorde.
Pendant van Frederik (2)
- (3) 1/2 lengte, herk:voorheen Noel, Redlands. Pendant van Frederik (3)
- (4) 1/2 lengte, andere schilder d+m :National Portrait Gallery, Londen

afb.131

Cat.Rais.nr.101 (TYPE 2 Frederik en Elizabeth 1621)

Frederik V, Koning van Bohemen, ten voeten uit, 3/4 naar rechts gekeerd, de beschouwer aanzierend, met een liggende ronde kanten plooi kraag, in een rijkelijk bestikt stoffen tenue, met de keten en de hanger met de St. George, die de draak doodt, van de Orde van de Kouseband. Hij houdt zijn rechterhand langs zijn lichaam en heeft zijn linkerhand op zijn sabel. Rechts van hem, in het midden van het schilderij staat een tafel, waarop de koningskroon van Bohemen ligt. Op dezelfde tafel rust de rechterhand van Elizabeth, Koningin van Bohemen, die in de linkerzijde van het schilderij, eveneens ten voeten uit, maar 3/4 naar links gekeerd, de beschouwer aanziet en in haar linkerhand een waaier langs haar lichaam houdt. Ze draagt een van achteren enigszins opstaande ronde kanten plooi kraag en een rijkelijk bestikte jurk. Een paarden diadeem houdt een pluim van veren bijeen. Behalve oorbellen, draagt ze in haar linker oor een "love-lock". De vier rij dikke parelketting, die haar decollete bedekt, wordt voor haar borst door een groot juweel bijeen gehouden en hangt van daar tot haar middel. Rechts aan de ketting is een medaillon bevestigd. Beiden staan op een tapijt en voor

een gordijn.

Origineel:

sch :M. van Miereveld

gem :Miereveld 1621 ?

d+m :-

coll:-

herk:1621-1633 Den Haag, Frederik en Elizabeth

1633-1649 Rhenen, Elizabeth (R 56)

1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB V,23)

HERHALINGEN FREDERIK

- (1) 3/4 lengte, coll:Stadhuis, Maartensdijk. Pendant Elizabeth (5) afb.134
- (2) 1/2 lengte, in een geschilderd ovaal, d+m :paneel 31 x 23 cm., herk: 1925 veiling Lepke, Berlijn 31 maart (lot 27). Pendant Elizabeth (9)
- (3) 1/2 lengte, in een harnas met medaille van Orde aan lint, herk:1959 F. Simons, Den Haag. Pendant Elizabeth (10)
- (4) 1/2 lengte, herk: 1962 Julius Brauer, Altenburg
- (5) ander gewaad, medaille van de Orde aan sjerp over schouder, d+m :paneel 71 x 65 cm, coll:Nationaal Museum, Stockholm
- (6) 1/2 lengte, herk:1962 F.N. Leddy, Milaan
- (7) hoofd en schouders, in een geschilderd ovaal, d+m :paneel 25,5 x 20 cm., herk: 1916 Stockholm, veiling Hoving en Winborg, (lot 135)
- (8) hoofd en schouders, in een geschilderd ovaal, d+m :paneel 23,5 x 18,5 cm., coll:Wallraf Richartz Museum, Keulen
- (9) hoofd en schouders, in een geschilderd ovaal, coll:Suminsky, schloss Tharandt
- (10) hoofd en schouders, coll:Stichting slot Zuylen, Zuilen. Pendant Elizabeth (24) afb.135
- (11) hoofd en schouders, coll:Stichting Gravin van Bylandt, Den Haag
- (12) hoofd en schouders, d+m :paneel 24,5 x 18 cm., afgesneden hoeken, coll:Rijksmuseum, Amsterdam
- (13) hoofd en schouders, herk:1966 Londen, veiling Christie 25 februari (lot 10). Pendant met Elizabeth (27)
- (14) hoofd en schouders, d+m :paneel 39 x 27 cm. herk:1964 Gilbert, Wiscinson, Milwaukee
- (15) hoofd en schouders, d+m :paneel 50 x 30,7 cm., herk:voorheen Tooth, Londen

HERHALINGEN ELIZABETH

- (1) 1/1 lengte, coll:Duke of Norfolk, Arundel Castle afb.136
- (2) 1/1 lengte, herk:1932 Londen, kunsthandel Leggatt
- (3) 1/1 lengte, als Honthorst d+m :doek, 214,6 x 137,2 cm. coll:de koningin van Engeland, sinds Charles I, herk: tot 1637 Sir Henry Wotton afb.137
- (4) 1/1 lengte, veel variaties, als naar Honthorst, d+m :doek, 204,5 x 125,7 cm., coll:de koningin van Engeland, herk: voorheen Lady Chapel en daarvoor mogelijk Bennet en Leman
- (5) 3/4 lengte, coll:Stadhuis, Maartensdijk. Pendant met Frederik (1) afb.138
- (6) 3/4 lengte, andere jurk, d+m :doek, 97 x 72 cm., coll:Spiers, Staatsgemaelde Sammlung

- (7) 3/4 lengte, coll:Earl of Jersey
- (8) 3/4 lengte, vrije kopie coll:Marquis of Bath
- (9) 1/2 lengte, d+m :paneel 31 x 23 cm., herk:1925 Berlijn, veiling Lepke 31 maart (lot 28). Pendant Frederik (2)
- (10) 1/2 lengte, in andere jurk en juwelen, herk:1957 F. Simons, Den Haag. Pendant Frederik (3)
- (11) 1/2 lengte, d+m :paneel 65 x 50 cm. herk:1925 Londen, Christie 1 mei (lot 28).
- (12) 1/2 lengte, coll: J.B. Speed Art Museum, Louisville, Kentucky
- (13) 1/2 lengte, d+m :paneel 68 x 53 cm., coll:Musee Conde', Chantilly
- (14) 1/2 lengte, andere kledij en haardracht gem :inscriptie en 1623, d+m :paneel, 67,9 x 58,4 cm., coll:de koningin van Engeland, sinds 1948, herk:tot 1948 Severne, Londen
- (15) 1/2 lengte, d+m :paneel 67,2 x 58,4 cm, coll:National Portrait Gallery, Londen
- (16) 1/2 lengte, herk:voorheen Voorink Winterswijk
- (17) 1/2 lengte, herk:1981 Amsterdam, Sotheby 18 mei (lot 53)
- (18) 1/2 lengte, coll:Landesmuseum, Hannover
- (19) 1/2 lengte, coll:Viscount Cobham, Hagley Hall
- (20) 1/2 lengte, coll:T. Cottrel-Dormer, Rousham House
- (21) 1/2 lengte, d+m :paneel 62 x 47 cm., coll:Musee Chalon-sur-Saone
- (22) 1/2 lengte, herk:voorheen C.Weinburg, Hannover
- (23) hoofd en schouders, in een geschilderd ovaal, d+m :paneel 25,5 x 20 cm., herk:1916 Stockholm, veiling Lepke 25-26 november (lot 136).
- (24) hoofd en schouders, coll:Stichting slot Zuylen, Zuilen. Pendant Frederik (10)
- (25) hoofd en schouders, achthoekig, d+m :paneel 24,4 x 17,8 cm., coll: de koningin van Engeland, sind 1844
- (26) hoofd en schouders, coll:Duke of Atholl, Blair Castle
- (27) hoofd en schouders, herk:1966 Londen, Christie 25 februari (lot 10). Pendant Frederik (13)
- (28) hoofd en schouders, herk:voorheen Lady Dodds

afb.139

Cat.Rais.nr.102 (TYPE 3 Frederik en Elizabeth 1628)

Frederik V, Koning van Bohemen, ten voeten uit, 3/4 naar rechts gekeerd, de beschouwer aanzierend, met een ronde afhangende kanten plooi kraag, in een rijkelijk bestikt tenue, zijn rechterhand langs zijn lichaam houdend en zijn linkerhand op zijn sabel rustend. Hij draagt de medaille van de Orde van de Kouseband aan een blauw lint. Hij staat links in het schilderij; een tafel staat in het midden, rechts waarvan Elizabeth, Koningin van Bohemen, te zien is ten voeten uit, met een dubbele naar achteren opstaande platte kanten kraag. Over haar gedecolleteerde rijkelijk bestikte jurk draagt zij een donkere cape, die rond haar middel met een strik wordt vastgehouden. Aan een paarden diadeem in haar haar is een takje met parels, als ware het druiven, bevestigd. Ze draagt een parelketting en pareloorbellen en een enkel- (of meer)voudig parelsnoer hangt van haar rechterschouder tot aan haar linkerschouder en vandaar tot voor

afb.142

haar borst, waar het door een broche wordt vastgehouden. In haar linkerhand houdt ze een gesloten waaier en haar rechterhand rust op de tafel links van haar. Beiden staan op een tapijt en voor een gordijn.

Origineel:

sch :M. van Miereveld

gem :- (te dateren 1628)

d+m :-

coll:-

herk:1628- -?- Den Haag, Frederik en Elizabeth

HERHALINGEN FREDERIK

- (1) 1/1 lengte, coll:Duke of Leeds. Pendant Elizabeth (1) afb.140
- (2) coll:Prins Ernst August von Hannover
- (3) 1/2 lengte, in wapenrusting, coll:National Trust Ashdown House nr.2, herk:tot 1965 Earls of Craven (CA 185), 1965 Engelse Staat (Taxl. 11)
- (4) 1/2 lengte, d+m :paneel 60 x 52 cm. coll:National Trust, Erddig House. Pendant Elizabeth (7)
- (5) hoofd en schouders, vrij hierna, coll:Marquis of Bath

HERHALINGEN ELIZABETH

- (1) 1/1 lengte, coll:Duke of Leeds. Pendant Frederik (1) afb.141
- (2) 1/1 lengte, d+m :doek, 217 x 128 cm., herk:1951 Londen, Christie 19 januari (lot 108)
- (3) 1/2 lengte, coll:National Portrait Gallery, Edinburgh
- (4) 1/2 lengte, erg vije navolging, door andere schilder, coll:Earl of Morray, Dornaway Castle
- (5) 1/2 lengte, d+m :paneel 64 x 53 cm., coll:Hallwylksa Museum, Stockholm
- (6) 1/2 lengte, vele andere motieven, herk:1964 Londen, Sotheby 20 oktober (lot 147)
- (7) 1/2 lengte, d+m :61 x 45,2 cm. , coll:National Trust, Erddig House. Pendant Frederik (4)
- (8) hoofd en schouders, miniatuur, coll:Duke of Buccleugh

Cat.Rais.nr.103 (TYPE 1 FREDERIK HENRY)

Frederik Henry, Prins van de Palts.

sch :M. van Miereveld

gem :- (te dateren 1621)

d+m :-

coll:-

herk:1621 Den Haag, Dudley Carleton

1621, Londen Charles I

Cat.Rais.nr.104 (TYPE 2 FREDERIK HENRY)

Frederik Henry, Prins van de Palts, hoofd en schouders, 3/4 naar rechts gekeerd, de beschouwer aanziend, met een afhangende meervoudige kanten plooi kraag, in een rijkelijk bestikt tenue. Hij heeft een a-symmetrische haarlok.

Voorbeeld:

afb.144

sch :M. van Miereveld
gem :- (te dateren 1629)
d+m :-
coll:Duke of Hamilton, Lennox Love
herk:-

Cat.Rais.nr.105 (TYPE KARL LUDWIG)

Karl Ludwig, Keurvorst van de Palts, hoofd en schouders, 3/4 naar rechts gekeerd, de beschouwer aanzierend, met een platte afhangende simpele kanten kraag, in een wapenrusting, met de medaille van de Orde van de Kouseband aan een blauw lint.

afb.146

Voorbeeld:

sch :M. van Miereveld
gem :- (te dateren 1634)
d+m :-
coll:Duke of Devonshire, Hardwick Hall
herk:-

Cat.Rais.nr.106 (TYPE RUPERT)

Rupert, Prins van de Palts, ten voeten uit, 3/4 naar links gekeerd, de beschouwer aanzierend, met een meervoudige afhangende kanten plooiakraag, in een licht stoffen tenue, met zijn rechterhand op een tafel, waarop zijn hoed ligt; zijn linkerhand houdt hij langs zijn lichaam.

afb.147

sch :M. van Miereveld
gem :Aetatis 5 1/2 / Ao 1625
d+m :doek, 126,4 x 102,2 cm.
coll:de koningin van Engeland, sinds Charles I
herk:1625- -?- Den Haag, Frederik en Elizabeth
voor 1637 Londen, Charles I (van der Doort p.23)

Cat.Rais.nr.107

Amalia van Solms, Prinses van Oranje, haar "huwelijksportret".

afb.149 (vb)

sch :M. van Miereveld
gem :- (te dateren 1625)
d+m :-
coll:-
herk:1625-1649 Den Haag, Frederik en Elizabeth
1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB VI,19 ?)
ca.1650-1655 Den Haag, Amalia / Honthorst ?

Cat.Rais.nr.108

Charlotte , Gravin van Derby, echtgenote van Frederic de la Tremoille, Graaf van Laval en Benon.

Pendant van Frederic (volgt)
sch :M. van Miereveld

gem :-
d+m :-
coll:-
herk:-?- -1649 Den Haag, Frederik en Elizabeth
1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB VII,7)

Cat.Rais.nr.109

Frederic de la Tremoille, Graaf van Laval en Benon, 1/2
lengte, 3/4 naar rechts gekeerd, de beschouwer aanzierend, met een
platte afhangende simpele kanten kraag, in wapenrusting.

afb.158

Pendant van Charlotte (u.s)

sch :M. van Miereveld

gem :gesigneerd

d+m :paneel 69,1 x 53,8 cm.

coll:-

herk:-?- -1661 Den Haag, Frederik en Elizabeth
1661-1662 Londen, Elizabeth
1662-1682 Londen, Rupert
1682-1968 Combe Abbey, Earls Craven (CA 324)
1968 Londen Sotheby (Sl. 98)

Cat.Rais.nr.110

Charlotte Brabantina, van Nassau-Oranje, echtgenote van
Claude de la Tremoille, Hertog van Thouars.

sch :M. van Miereveld

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:-?- -1649 Den Haag, Frederik en Elizabeth
1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB XI,12)

Cat.Rais.nr.111

Anne Gerard, echtgenote van Dudley Carleton, Burggraaf
Dorchester.

sch :M. van Miereveld

gem :1622

d+m :-

coll:-

herk:1622-1649 Den Haag, Frederik en Elizabeth
1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB XIII,18)

Cat.Rais.nr.112

Margaretha Maria von Daun, Gravin van Falckenstein,
echtgenote van Walraf IV, Graaf van Brederode.

Pendant van Walraf (Cat.Rais.nr.122)

sch :M. van Miereveld

gem :1624

d+m :-

coll:-

herk:1624-1649 Den Haag, Frederik en Elizabeth
1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB XII,19)

Cat.Rais.nr.113

Diana Cecil, Gravin van Oxford, 1/2 lengte, 3/4 naar links
gekeerd, de beschouwer aanziend, in een roze jurk.

sch :M. van Miereveld (S3.)

gem :-

d+m :paneel 67,5 x 60 cm.

coll:-

herk:-?- -1661 Den Haag, Frederik en Elizabeth
1661-1662 Londen, Elizabeth
1662-1682 Londen, Rupert
1682-1969 Combe Abbey, Earls' of Craven (CA ?)
1969 Londen, Sotheby (S3. 23)

Cat.Rais.nr.114

Sophia Hedwig von Braunschweig, echtgenote van Ernst
Casimir, Graaf van Nassau-Diez, in rouwkledij.

Pendant van Ernst Casimir (Cat.Rais.nr.117)(volgt)

sch :M. van Miereveld (HB)

gem :- (te dateren 1632 - sterfjaar van Ernst Casimir-)

d+m :-

coll:-

herk:1633-1649 Rhenen, Elizabeth, in het keurvorstelijke vertrek
(R 58)

1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB XIII,15)

Cat.Rais.nr.115

Frances Coke, Barones Villiers en Burggravin Purbeck Murray. afb.166

sch :M. van Miereveld (A)

gem :1623

d+m :paneel 69,1 x 60,7 cm.

coll:National Trust, Ashdown House nr.21

herk:1623-1633 Den Haag, Frederik en Elizabeth

1633-1661 Rhenen, Elizabeth (R 63)

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662-1682 Londen, Rupert

1682-1965 Combe Abbey, Earls of Craven (CA ?)

1965 Engelse Staat (Taxl. ?)

Cat.Rais.nr.116

Frederik Hendrik, Prins van Oranje, 1/2 lengte, in
wapenrusting. afb.148

sch :M. van Miereveld (Tax, A)

gem :gesigneerd en 1623

d+m :paneel 69,1 x 57,1 cm

coll:National Trust, Ashdown House nr.18
herk:1623-1633 Den Haag, Frederik en Elizabeth
1633-1661 Rhenen, Elizabeth (R 82)
1661-1662 Londen, Elizabeth
1662-1682 Londen, Rupert
1682-1965 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 303)
1965 Engelse Staat (Taxl. 18)

Cat.Rais.nr.117

Ernst Casimir, Graaf van Nassau-Diez.
Pendant van Sophia Hedwig (Cat.Rais.nr.114) (u.s.)
sch :M. van Miereveld (R, HB) (n.115)
gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1633 Rhenen, Elizabeth, in de koninklijke eetzaal (R 83)

afb.154 (vb)

Cat.Rais.nr.118

Frederic-Maurice de la Tour d'Auvergne, Hertog van Bouillon,
1/2 lengte, 3/4 naar rechts gekeerd, de beschouwer aanziend, met
een simpele afhangende kanten kraag, in wapenrusting.
sch :M. van Miereveld (Sl.)
gem :gesigneerd en 1626
d+m :paneel 64 x 53,5 cm
coll:-
herk:1626-1633 Den Haag, Frederik en Elizabeth
1633-1661 Rhenen, Elizabeth, in de koninklijke eetzaal (R
84
1661-1662 Londen, Elizabeth
1662-1682 Londen, Rupert
1682-1968 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 307)
1968 Londen, Sotheby (Sl. 94)

afb.151

Cat.Rais.nr.119

Horace Vere, Heer van Tilbury, hoofd en schouders.
sch :M. van Miereveld (Tax, A)
gem :gesigneerd en 1629
d+m :paneel 69,1 x 57,1 cm.
coll:National Trust, Ashdown House nr. 12
herk:1629-1633 Den Haag, Frederik en Elizabeth
1633-1661 Rhenen, Elizabeth, in de koninklijke eetzaal (R
85)
1661-1662 Londen, Elizabeth
1662-1682 Londen, Rupert
1682-1965 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 312)
1965 Engelse staat (Taxl. 19)

afb.159

Cat.Rais.nr.120

Gaspard de Colligny, Heer van Chatillon, 1/2 lengte, 3/4
naar rechts gekeerd, de beschouwer aanzierend, in wapenrusting.

afb.162

sch :M. van Miereveld (Sl.)

gem :-

d+m :paneel 69 x 58,5 cm.

coll:-

herk:1633-1661 Rhenen, Elizabeth, in de koninklijke eetzaal, (R 86)

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662-1682 Londen, Rupert

1682-1968 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 322)

1968 Londen, Sotheby (Sl.97)

Cat.Rais.nr.121

Edward Cecil, Burggraaf Wimbledon.

sch :M. van Miereveld (Tax)

gem :-

d+m :-

coll:National Portrait Gallery, Londen

herk:1633-1661 Rhenen, Elizabeth, in de koninklijke eetzaal (R 87)

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662-1682 Londen, Rupert

1682-1967 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 317)

1967 Engelse staat (Tax2. 1)

Cat.Rais.nr.122

Walraf IV, Graaf van Brederode.

Pendant van Margaretha Maria (Cat.Rais.nr.112)

sch :M. van Miereveld (R, HB)

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633 Rhenen, Elizabeth, in de koninklijke eetzaal, (R 89)

Cat.Rais.nr.123

Sir Charles Morgan, 1/2 lengte, 3/4 naar rechts gekeerd, de
beschouwer aanzierend, met een simpele afhangende kanten kraag, in
wapenrusting met een oranje sjerp.

afb.160

sch :M. van Miereveld (Sl.)

gem :1630

d+m :paneel 69 x 54 cm.

coll:-

herk:1630-1633 Den Haag, Frederik en Elizabeth

1633-1661 Rhenen, Elizabeth, in de koninklijke eetzaal (R
90)

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662-1682 Londen, Rupert

1682-1968 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 314)

1968 Londen, Sotheby (Sl. 100)

Cat.Rais.nr.124

"Colonel Pagnon", alias "Mnsr. Pagnani"

sch :M. van Miereveld (van Kretschmar)

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633-1661 Rhenen, Elizabeth, in de koninklijke eetzaal (R 94)

1661-1682 Rupert, Londen

1682- -?- Combe Abbey, Earls of Craven (CA 351)

Cat.Rais.nr.125

Wolfgang Wilhelm, Paltsgraaf zu Neuburg.

afb.155 (vb)

sch :M. van Miereveld (HB)

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633-1649 Rhenen, Elizabeth (R 113)

1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB VII,14)

MOREELSE Paulus

1571 Utrecht - 1638 Utrecht

Frederik en Elizabeth hadden in Rhenen drie schilderijen van (of naar) Paulus Moreelse.

Het eerste, dat in de inventaris wordt genoemd is: "Ein Copij von einer Shaefferin von Paulij Marelisen" (R 20). Dit kan de "Lady as Flora" geweest zijn, die in 1923 bij Christie in Londen geveild werd als: "Moreelse" (C 122). Het was tot 1923 eigendom van de Earls of Craven (CA 363) en kan dat gemakkelijk geworden zijn door vererving via Rupert van Elizabeth's goederen. Helaas is de huidige verblijfplaats van het schilderij onbekend en zijn er geen afbeeldingen meer van bewaard.

afb.167 (vb)

Het schilderij, dat in de catalogus van de schilderijen in Combe Abbey "Vanity" door "P.Morales" genoemd wordt (CA 150), werd in 1968 bij Sotheby geveild als "een allegorie van de profane liefde" door Paulus Moreelse. Het is gesigneerd en gedateerd 1627 en stelt een meisje voor, dat, gezeten aan een tafel de beschouwer haar spiegelbeeld toont. Aangezien de voorstelling van dit stuk een unieke plaats inneemt in de Craven verzameling en we in deze collectie slechts sporadisch werken van Moreelse aantreffen, is het aannemelijk dat "de allegorie van de profane liefde" het, niet nader in de inventaris van de goederen in het Koningshuis te Rhenen omschreven, schoorsteenstuk van Moreelse is (R 33b). De maat (ca. 100 x 80 cm.) sluit deze mogelijkheid niet uit. Het kan op dezelfde manier in Combe Abbey terecht zijn gekomen als het eerder genoemde "herderinnetje".

afb.168

Beide figuurstukken passen goed in de smaak van Elizabeth, die het pastorale en in een vormgeving verhalende karakter van personen in schilderijen zeer aansprak (n.116).

Het derde stuk van Moreelse, dat volgens de Beer in Rhenen hing was: "l. dochter von Paul Marelesen" (R 117). Met de "dochter" zal uiteraard een dochter van de Frederik en Elizabeth bedoeld zijn en niet een dochter van de schilder zelf.

Van alle kinderportretjes van Moreelse wordt alleen, dat, wat voorheen in de Tapp collectie in Wimbledon was, als een dochter van de winterkoningin geïdentificeerd. Het 2 a 3 jarige meisje dat aan haar rechterarm een mandje heeft en in haar linkerhand een broodje houdt, waarnaar een hondje opspringt, zou Sophie voorstellen. Het is gesigneerd "P Mor. fe." en het zou in 1632-1633 geschilderd moeten zijn, indien het werkelijk een portret van Sophie is. De kleding is ca. 1620-1625 te dateren hetgeen zou betekenen, dat Sophie het oude jurkje van een zusje aanhad.

afb.169

Hoewel in theorie het portret van prinsesje van de Palts in Rhenen te vereenzelvigen is met het paneel, dat eens in het bezit van Major H. Tapp was, is het moeilijk op grond van fysiologische vergelijking kinderen op een dergelijk jonge leeftijd te identificeren. In feite berust de identificatie van het meisje op het paneel van de wijlen majoor op een oude anonieme, niet contemporaine, suggestie, die gemakshalve door beschrijvers van het schilderij is overgenomen. Ikzelf concordeer de kinderportretten dan ook niet.

Men kan zich afvragen, waarom er van alle schilderijen, die ons van Moreelse, hetzij uit de litteratuur hetzij concreet, bekend zijn er maar een portret van een kind van de koning en koningin van Bohemen bekend is. Betekent dit, dat Frederik en Elizabeth niet zelf de opdrachtgevers van het portret zijn geweest, aangezien zij niet speciaal een dochter uitgezonderd zullen hebben om voor een nieuwe portretschilder model te staan? Een zeker antwoord op deze vraag valt niet te geven.

Ook weten we niet hoe de twee andere schilderijen van Moreelse in de Boheemse verzameling zijn geraakt. Wanneer we zien, dat de raad van Utrecht in 1627 een "herder" en een "herderin" van Moreelse als bruiloftsgeschenk aan Amalia geeft (n.116a), rijst het vermoeden, dat de "allegorie op de profane liefde" ook als geschenk door het Utrechtse stadsbestuur bedoeld was. De kopie - dat van de "herderin" - zal, dunkt me, geen passend cadeau voor de stad Utrecht geweest zijn om aan de koningin te geven.

Een ander schilderij, dat de niet nader te identificeren "Lady Boudergem" voorstelt, bevond zich in de Craven verzameling (CA 17). Het werd in 1968 in Londen bij Sotheby ter veiling aangeboden (Sl. 104).

afb.170

Cat.Rais.nr.123

Een kopie van een schilderij van een herderin.

afb.167 (vb)

sch :P. Moreelse

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633-1661 Rhenen, Elizabeth (R 20)

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662-1682 Londen, Rupert

1682-1923 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 363)

1923 Londen, Christie (C 122)

Cat.Rais.nr.124

Een schilderij, dat groot genoeg is op een schoorsteenmantel te plaatsen, waarschijnlijk:

afb.168

een jonge vrouw in een laag uitgesneden jurk, die, gezeten aan een tafel, de beschouwer met haar rechterhand haar spiegelbeeld toont, dat in de spiegel, die zij met haar andere hand ophoudt, te zien is. Op de tafel ligt naast enige juwelen een open boek, waarin de tekening te zien is van een vrouw, die aan Venus en Cupido offers brengt. Onder de tekening staat de inscriptie: "Non sibi, sed Veneri / carnis Lasciavia vinit: / Huic aurum & gemmas, / et bona cuncta sacrat". Aan de muur achter de vrouw hangt een schilderij, dat "Hermaphroditus en de bronmaagd Salmacis" voorstelt.

sch :P. Moreelse

gem : ? (gesigneerd en 1627)

d+m : ? (doek 98,6 x 82,6 cm.)

coll:-

herk:1633-1661 Rhenen, Elizabeth (R 33b)
1661-1662 Londen, Elizabeth (?)
1662-1682 Londen, Rupert (?)
1682-1968 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 150) (?)
1968 Londen, Sotheby (Sl. 103) (?)

Cat.Rais.nr.125

Een dochter van Frederik en Elizabeth, Koning en Koningin
van Bohemen.

afb.169

sch :P. Moreelse

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633 Rhenen, Elizabeth (R 117)

MIJTENS Daniel

ca.1590 Delft - ca.1647 Den Haag

Daniel Mijtens vertrok in 1618 naar Engeland en gold daar tot de komst van Van Dijck tot een van de beste portretschilders.

George Vertue schrijft in zijn "Notebooks" dat er zich, volgens een inventaris uit 1649, een portret van de koningin van Bohemen in de collectie van Charles I bevond (n.117). Hij zal met die inventaris de catalogus bedoeld hebben van de "Commonwealth Sale", de veiling, die na de terechtstelling van Charles I van de koninklijke goederen gehouden werd (n.118).

Dit portret is hoogst waarschijnlijk dat, wat nu in de verzameling van de koningin van Engeland is, en wat Millar aan Mijtens toeschrijft (n.119). Ter Kuile zegt over dit portret van Elizabeth ten voeten uit: "[het is] een der beste portretten uit Mijtens' Engelse periode, waarin vorstelijke allure is bereikt door het gezicht, dat een zekere terughoudendheid doet vermoeden, de virtuoze weergave van de handen en het sober stemmig kleurgebruik". Hij is het met Millar eens, dat het portret in Den Haag geschilderd is in 1626 of 1627, in ieder geval nadat Mijtens op 10 augustus 1626 een pas was verleend "to goe over into the LowCountries and to remaine there for a space of six months" (n.120). Beiden achten het waarschijnlijk dat het portret van Elizabeth in opdracht van haar broer, de koning van Engeland, geschilderd is en wellicht door Mijtens zelf mee terug naar Engeland is genomen.

afb.171

Volgens Vertue heeft Mijtens ook kinderen van de koning van Bohemen geportretteerd; hij kan dit eveneens in opdracht van Charles I gedaan hebben en omstreeks dezelfde tijd als toen hij Elizabeth schilderde. Helaas zijn deze kinderportretten ons alleen uit de litteratuur bekend.

In Heidelberg was in 1685 een portret van Henrietta Maria, koningin van Engeland, dat door Mijtens geschilderd was (HB VI,16). Of Karl Ludwig dit zelf, b.v. op een van zijn vele bezoeken aan Engeland, heeft aangeschaft, of dat hij het uit de collectie van zijn moeder heeft verworven, is niet te bepalen.

OLIVER Isaac

ca. 1560 Rouen - 1617 Londen

De miniaturist Isaac Oliver begon na zijn terugkomst uit Italië (1596) meer en meer roem te verwerven. Hoewel de conservatieve koningin Elizabeth (Tudor) en haar directe hovelingen Nicholas Hilliard bleven begunstigen, was er een belangrijke groep opdrachtgevers, waaronder Anne van Denemarken, echtgenote van James VI, koning van Schotland, en haar zoon Henry Frederick, die de "avant garde" stijl van Oliver enthousiast welkom heette (n.121). Het spreekt derhalve voor zich, dat Oliver ook verscheidene malen Elizabeth heeft geportretteerd.

Het miniatuurtje, dat hij van haar omstreeks 1610 schilderde, toen zij nog prinses van Engeland was, bevindt zich samen met dat van Frederik op 16 jarige leeftijd in de Engelse koninklijke verzameling. Het miniatuurtje van Elizabeth is gemonogrammeerd "I.O.". Van der Doort vermeldt dit portretje van Elizabeth in zijn catalogus van schilderijen in het bezit van Charles I (n.122).

afb.172

In dezelfde catalogus beschrijft hij nog een ander miniatuurportretje van Elizabeth, dat Isaac Oliver "ad vivum" van haar maakte (n.123). Hierop droeg het prinsesje een dubbele parelketting in plaats van haar juwelen en paarden halssnoer, waarmee ze op het miniatuurtje in de Engelse koninklijke verzameling is afgebeeld.

Dit zal een herhaling geweest zijn van het type miniatuurportret dat ca. 1613 ontstond. Exemplaren ervan bevinden zich in de Engelse koninklijke collectie en in het Victoria en Albert Museum, te Londen. Andere werd geveild bij Sotheby, te Londen, op 19 juli 1934 (lot 98) en weer een ander, een goed geschilderd exemplaar, dat het monogram "I.O." draagt, bevond zich in de verzameling van Lt.Col. H.G. Sotheby (Engeland) (n.124).

afb.173

Isaac maakte zijn portretten van Elizabeth en Frederik alle in Engeland.

OLIVER Peter

ca. 1594 Londen - 1647 Londen

Het miniatuurportretje, dat Peter Oliver, Isaac's zoon, van Elizabeth maakte en dat nu in het Victoria en Albert Museum in Londen is, vormde naar mijn mening oorspronkelijk een paar met dat van Frederik, thans in het Mauritshuis te Den Haag (geleend aan het Rijksmuseum, Amsterdam): beide ovaaltjes zijn namelijk voorzien van het monogram "P.O", hebben dezelfde afmetingen (5 x 4 cm) en de figuren zijn behalve naar elkaar gekeerd ook van dezelfde leeftijd (n.125).

afb.174

afb.176

De miniaturen zijn afgaande op de leeftijd en klederdracht van de modellen te dateren omstreeks 1620-1621: De kanten kragen zijn dezelfde als op Miereveld's portretten van het koningspaar uit 1621 (type 2), maar Elizabeth's haardracht is bij Oliver minder frivol (haar bevat geen enkel juweel of versiering) en Frederik's sik is iets minder vol. Dit is in overeenstemming met het miniatuurtje in de verzameling van de Engelse koningin, dat 1621 gedateerd is.

afb.175

De levendige weergave van de karaktertrekken van Frederik's en Elizabeth's gezicht en de aparte jurk, die Elizabeth aan heeft, dringt mij sterk de mening op, dat Peter Oliver de koning en koningin van Bohemen "ad vivum" heeft geschilderd. Dit zou betekenen dat Peter Oliver in 1621 in Den Haag geweest is en de miniatuurtjes waarschijnlijk in opdracht van Frederik en Elizabeth vervaardigd heeft (n.124).

In Heidelberg wordt in 1685 een miniatuurtje beschreven van "Friderici Vti Elector Palatin: Gemahlin Koenigin in Boehmen gemahlt" (HB I,10), maar concordantie van dit met Oliver's portret is te speculatief, daar in principe alle miniatuurtjes van Elizabeth - zelfs die van haar als prinses - aan de beschrijving in Heidelberg voldoen.

ONBEKEND Schilderijen (en miniaturen), waarvan de maker niet bekend is.

Er zijn vele bronnen - inventarissen, brieven, reisbeschrijvingen -, die aantonen dat een bepaald schilderij of miniatuurtje Boheems eigendom is geweest, maar waarin de naam van de schilder niet vermeld wordt. In vele gevallen verschaffen echter andere bronnen aanvullende informatie en kan men met enig speurwerk de naam van de meester wel achterhalen. Van de schilderijen die hieronder besproken worden, is dit mij onmogelijk gebleken.

Omwille van de duidelijkheid, zijn ze al naar gelang het karakter van de voorstelling over een aantal groepen verdeeld. Het betreft de volgende groepen: portretten; religieuze voorstellingen; historiestukken; landschappen; genrestukken; en stillevenen.

PORTRETTEEN

Deze groep bevat twee gedeeltes: eerst komen de beeltenissen van Frederik en Elizabeth, hun kinderen en kleinkinderen aan de orde en daarna worden de overige portretten besproken.

Toen Elizabeth op 25-26 mei 1613 Miereveld 380 pond betaalde voor "a ring and a jewel to set a picture in" (n.126), bevatten deze sieraden - zo blijkt uit de beschrijving "to set" - nog geen miniaturen. Meestal verbeeldden dergelijke miniatuurtjes de geliefde van de drager, hetgeen bij de ring en het juweel ook uiteindelijk het geval zal zijn geweest.

Het juweel kan misschien het medaillon geweest zijn, dat Elizabeth links voor haar borst op haar portret door Miereveld uit 1613 (type 1) aan haar parelketting heeft hangen. Ze zou er een miniatuur van Frederik in hebben kunnen geplaatst, dat zij uit Londen had meegenomen, of het later van zijn beeltenis hebben voorzien.

De ring kan door Elizabeth bedoeld geweest als geschenk voor haar echtgenoot en een miniatuurportretje van haar zelf bevat hebben. Het zou dan aan de beschrijving in de 1685 Heidelberg inventaris voldoen van: "Noch dieselbe [Elizabeth] auf einem guelden Ring gemahlt" (HB I,11) (n.127).

Hoewel Frederik en Elizabeth voor verscheidene miniaturisten model hebben gezeten, blijft het jammergenoeg onduidelijk, wie de maker van de portretjes is geweest.

Dit laatste geldt ook voor het portret van Elizabeth, dat de Beer in Rhenen beschrijft als: "Ein stueck Koenigin zue Boehmen" (R 53).

Op 8 september 1636 schrijft Karl Ludwig aan zijn moeder: "only now I shall desire your Majesty to send your picture to Sir - Browne, my lady Caernavon's uncle, who most infinetly desired me to give it him.." (n.128). Het is niet zeker of Elizabeth aan dit verzoek gehoor heeft gegeven, laat staan dat de eventuele schilder van dit portret bekend is; ik vermeld het hier dan ook volledigheidshalve.

Het enige, wat ons bekend is van een jeugdportret van Frederik in een lange rode jas met een blauwe band om zijn

linkerarm, is dat van der Doort het beschrijft in zijn catalogus van Charles I's schilderijen (n.129).

Het allervroegste groepsportret, dat nu noch van enige kinderen van de koning en koningin van Bohemen bekend is, bevindt zich thans in de verzameling van de Engelse koningin. Het portret van Frederik Henry, Karl Ludwig en Elizabeth (II) werd in Heidelberg door een onbekende Duitse meester vervaardigd en in 1619 door Henry Wootton mee naar Engeland genomen en aan James I aangeboden (n.130). Het heeft zich dus in ieder geval korte tijd in de keurvorstelijke collectie bevonden.

afb.177

Een groepsportret van (mogelijk dezelfde) drie kinderen van Frederik en Elizabeth stond vanaf 1633 in de schouw van de kamer in de rechtervleugel aan de westzijde van het Koningshuis, die op de tuin uitkeek (R 41). Eerder in deze scriptie is Honthorst als schilder van dit stuk gesuggereerd (n.131).

Blijkens de inventaris, die in 1633 van de goederen in Rhenen is opgemaakt, zijn alle kinderen van de winterkoning voor 1633 een keer geportretteerd (R 66, R 69 t/m R 79, en R 81). Het is niet aannemelijk, dat dit door een afzonderlijke schilder in een redelijk korte spanne tijds is gedaan, aangezien we dan toch wel een deel van een 13 delige serie paltsgrafelijke kinderen tegen hadden moeten komen. Als schilders van de portretten komen in ieder geval die meesters in aanmerking, die zeker voor 1633 een of meerdere Boheemse kinderen geschilderd hebben, i.c.: Miereveld, Honthorst, Ravesteyn, van Dijck, Mijtnens, Moreelse, Poelenburg, Dou en Lievens (n.132).

Tussen 1651 en 1653 werden in opdracht van de "commonwealth"- regering de schilderijen van de inmiddels onthoofde Charles I in openbare veiling verkocht. Hieronder bevonden zich een aantal anonieme portretten van leden van het gezin van de winterkoning. Meerdere meesters komen in aanmerking de volgende personen geportretteerd te hebben: "The prince of Bohemia" (n.133); "The Queene of Bohemia. at Length" (n.134); "Charles. Lodovicus. prince Elector at Length" (n.135); "The Queen of Bohemia. Children" (n.136); "4 severall pictures of ye Palsgrave. Children (n.137). Aangezien ze eigendom waren van Charles I, kunnen ze hier niet onder een nummer worden opgenomen.

Opmerkelijk is het portret van Rupert, dat Vertue beschrijft als: "Prince Rupert 2nd brother of the Prince Elector Palatine of the Rhine 1636" (n.138). Blijkbaar is het tijdens Rupert's verblijf in Engeland geschilderd (n.139), mogelijk door van Dijck of zijn werkplaats. Het portret zal dus voordat Vertue het zag, Engeland niet verlaten hebben.

Het staat vast, dat Elizabeth in Den Haag portretten van haar twee kleinkinderen heeft gehad. In november 1659 schrijft ze aan haar zoon Karl Ludwig: "I long verie much for your sonnes [Karl] picture, I vill send it you your daughters [Liselotte] in recompence when she comes hither which vill be at the latter end of next weeke or the beginning of the other" (n.140). Uit latere correspondentie blijkt, dat ze Karl's portret ontvangen heeft ("he is verie prettie, I give you many thanks for it") en dat ze hem Liselotte's portret gezonden heeft ("hers and Celadons, the prettiest beagle that ever was seene..Both my favorites together") (n.141). Hoewel als schilder van Karl's beeltenis van Hulle en van der Borch in aanmerking komen en men geneigd is de

schilder van Liselotte en Celadon portret als Willem van Honthorst te identificeren (hoewel Gerard in 1656 gestorven was is er geen reden aan te nemen, dat de studio na zijn dood ophield voor Elizabeth te werken) (n.142), kan men ook van deze kinderportretten de maker niet met zekerheid aanwijzen.

Frederik en Elizabeth hadden in Den Haag en Rhenen een grote verzameling portretten, die zowel hun tijdgenoten als hun voorouders vertegenwoordigden. Vooral Elizabeth schiep er genoeg in van zoveel mogelijk vrienden en bekenden en vooral van de illusteren onder hen beeltenissen te verzamelen. Het zal voor haar interessanter geweest zijn om een portret van middelmatige kwaliteit van een vooraanstaand persoon te bemachtigen, dan een schitterend geschilderd portret, dat een onbekende man of vrouw weergaf (n.143).

Hierdoor is het te verklaren, dat we van veel de portretten uit de Boheemse verzameling wel de naam van de voorgestelde persoon kennen, maar niet die van de schilder.

Indien we vast kunnen stellen, dat het koninklijk paar zelf de opdrachtgever van een bepaald portret is geweest, kunnen we ons wel enig idee vormen van de schilder ervan; tenslotte deden Frederik en Elizabeth voor hun portretten beroep op een kleine groep schilders (Miereveld, de Honthorsten en in geringere mate van Ravesteyn, Poelenburg, van de Venne, de Geest en Cooper). Waren de portretten echter door de voorgestelde personen zelf besteld en daarna aan de koning en koningin gegeven, dan wordt de groep van mogelijke schilders veel groter.

Als "onbekend" is ook het - weliswaar volledig gedocumenteerde -portret van Francois de Laubespine, Markies van Hauterive (R 88 - CA 329 - Sl. 109) opgenomen, aangezien toeschrijving op stilistische gronden in dit geval moeilijk is (n.145).

afb.178

Behalve de anonieme portretten uit de Rhenense inventaris, beschrijven veel latere bronnen portretten die men op grond van de voorgestelde persoon in relatie kan brengen met de koning en koningin van Bohemen. Het is zeer speculatief om aan te geven welke daarvan in Boheemse verzameling ondergebracht zijn geweest. De betreffende portretten zijn alle opgenomen in de lijst van uittreksels van de inventarissen.

SCHILDERIJEN MET RELIGIEUZE VOORSTELLINGEN

Slechts bij twee van de tien schilderijen in Rhenen met religieuze voorstellingen geeft de Beer aanwijzingen omtrent de identiteit van de schilder: hij meldt dat de "Abraham en Hagar" (R 114) door Rubens geschilderd is en dat de "Jacob en Esau" (R 115) van het monogram "D.F." ("F.D") en het jaartal 1611 voorzien is.

Van het kleine landschapje, waarin een episode uit het leven van Jacob en Esau wordt weergegeven (R 29), zegt de Beer alleen, dat de koningin het aan barones von Rupa heeft gegeven.

Het schilderij voorstellende: "Maria, Jesus en Johannes de Doper" (R 25), is voor ons voorgoed in de anonimiteit geraakt, nadat het "Jungfer Crafft" geschonken is (n.146). Ditzelfde geldt voor het schilderij, waarop Christus te zien was, die zijn kruis op weg naar de Calvarieberg draagt (R 30b), dat "Bess

Dudley" ofte wel Elizabeth Dudley Sutton, Gravin van Loewenstein, uit Rhenen heeft meegenomen (n.147). Onbekend blijven ook de schilders van de "verrijzenis van Christus" (R 30a) en de "Johannes voor Herodes" (R 30b).

Hoewel er een aantal schilderijen met de "geboorte van Christus" (R 28) in latere inventarissen vermeld worden (CA 247), (CA 259), (CA 260) en (HB XVII,22), werpt maar een van de beschrijvingen licht op de identiteit van de schilder, i.c. die in Combe Abbey van "Holy Family..After Raffael" (CA 247). Er bestaat een kans dat de Rafael kopie uit de Craven verzameling de "Heilige Familie in de stal" uit het Palazzo Renese is, maar deze acht ik niet groot genoeg, om het in de catalogus bij Rafael onder een nummer op te nemen. Desniettemin wordt de kans iets vergroot door de opmerking van Vincent van der Vinne in zijn "Dagelijckse Aentekeningen", dat hij in 1652 in het paleis van de winterkoning in Rhenen onder meer een schilderij van Rafael heeft gezien (n.148); hij zou dan de kopie voor een origineel werk van de Italiaanse meester gehouden hebben.

SCHILDERIJEN MET HISTORISCHE EN MYTHOLOGISCHE VOORSTELLINGEN

Van vier schilderijen in het Koningshuis met historische en mythologische voorstellingen noemt de Beer de schilder niet bij naam. Het betreft de "brand van Troje" (R 31), die Elizabeth voor haar vertrek naar Engeland aan barones von Rupa heeft geschonken en een groot schilderij van "Hercules" (R 17), dat in een van de schouwen in het paleis was geplaatst.

Het derde, een naaktportret in Rhenen van "Poppeae Sabina" (R 9), de lichtzinnige vrouw van Marcus Salvius Otho, die later ten gevolge van mishandelingen van haar tweede echtgenoot, keizer Nero, overleden is, zou het schilderij geweest kunnen zijn, dat in Heidelberg beschreven werd als: "Ein nackendt sitzendes frauenbild, per Frantz Floris" (HB VIII,19).

Het stuk "Venus en Cupido" (R 12) is, getuige de vermelding in de kantlijn, naar Heidelberg overgebracht. Van de twee schilderijen met een dergelijk onderwerp, wordt slechts bij een de naam van de schilder genoemd; niemand minder dan Michelangelo (Angel:Bonarota) (HB V,1) had het geschilderd. Het is duidelijk, dat er geen schilderij van Michelangelo in het Koningshuis te Rhenen hing: dit zou als het belangrijkste schilderij uit de gehele Boheemse verzameling, toch wel door de Beer met naam en toenaam vermeld zijn.

Het is niet uitgesloten dat (>) Hendrik Goltzius, van wie er volgens Vincent van der Vinne schilderijen in het Koningshuis hingen, een van de bovengenoemde stukken (met uitzondering van "de brand van Troje") geschilderd heeft.

SCHILDERIJEN MET GENREVOORSTELLINGEN

"Ein stueck Rauberei der Soldaten" (R 27) lijkt mij het beste te vertalen met: "een schilderij met plunderende soldaten". Deze beschrijving is te algemeen om het te identificeren met schilderijen, die in de relevante latere bronnen beschreven worden en waarop soldaten of rovers voorkomen (CA 26), (CA 160), (HB XXIV,7).

De "Baurendantz" (R 45) en het "Baurengefecht" (R 46) hingen als elkaars pendant in het paleis van Frederik en Elizabeth in

Rhenen. Deze voorstellingen en de combinatie van beide is typisch voor David Vinckboons. De stukken zouden door of naar deze meester geschilderd kunnen zijn.

Het schilderij: "Ein stueck von einer badstub" (R 32) is in 1649 naar Heidelberg getransporteerd. Hier wijzen de letters "Heid" in de kantlijn voor de beschrijving in Rhenen op. In 1685 was de enige "badstube" - hetgeen ik vertaal met "badhuis (met badende mannen en / of vrouwen)" - in het paleis in Heidelberg, die aan het Rhenense schilderij kan refereren: "Ein Badstube von einem alten teutschen Meister" (HB VIII,9) (n.149). Het "Badhuis" was een populair thema in de 16e eeuwse Duitse prentkunst (n.149a). Ook Duerer maakte prenten met een dergelijke voorstelling.

LANDSCHAPPEN

Curieus is de voorstelling van het grote schilderij "Landschafft mit etlichen bildern" (R 48), dat in Rhenen in de biljartkamer stond. "Bildern lijkt mij het beste te vertalen met "beelden", hoewel in theorie de vertaling "schilderijen" mogelijk is.

Er komen een aantal schilders in aanmerking om het "schoorsteenstuk met honden" in Rhenen (R 11) vervaardigd te hebben. Men denke aan Frans Snijders, naar een schilderij van wie Louise Hollandine een kopie maakte (n.150) en aan Roelant Savery, waarvan de koning en koningin van Bohemen een aantal schilderijen hadden.

STILLEVENS

Een stilleven dat in 1633 in Rhenen hing stelde een vaas met bloemen voor; het is enige tijd later in het bezit van barones von Rupa overgegaan (R 47).

Van de twee andere stillevens uit Rhenen , een "bloempot met druiven" (R 36) en een "schotel met druiven" (R 37), zijn de makers eveneens onbekend.

PORTRETTEN

Cat.Rais.nr.127

Een miniatuur van Frederik, Keurvorst van de Palts. Gevat in een juweel, waarschijnlijk een broche.

sch :onbekend

gem :- (te dateren ca. 1613)

d+m :-

coll:-

herk:ca.1613-1619Heidelberg, Elizabeth

1619-1620Praag, Elizabeth

1621- -?- Den Haag, Elizabeth

Cat.Rais.nr.128

Een miniatuur van Elizabeth, Keurvorstin van de Palts. Gevat in een (gouden) ring.

sch :onbekend

gem :- (te dateren ca.1613)

d+m :-

coll:-

herk:ca. 1613-1619 Heidelberg, Frederik

1619-1620 Praag, Frederik

1621-1632 Den Haag, Frederik

Cat.Rais.nr.129

Elizabeth, Koningin van Bohemen.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 53)

Cat.Rais.nr.130

Frederik Henry, Karl Ludwig en Elizabeth, zoons en dochter van Frederik en Elizabeth, Keurvorst en Keurvorstin van de Palts, hun hoofdjes onder een rode en witte roos.

afb.177

sch :onbekend

gem :- (te dateren 1618-1619)

d+m :-

coll:de koningin van Engeland

herk:1618-1619 Heidelberg, Frederik en Elizabeth

1619-1625 Londen, James I

1625-1639 Londen, Charles I (van der Doort p.34)

Cat.Rais.nr.131

Drie kinderen van Frederik en Elizabeth, Koning en Koningin van Bohemen.

sch :onbekend

gem :-

d+m :groot genoeg om in of op een schouw te zetten

coll:-

herk:1633 Rhenen, Elizabeth, in of op de schouw in de kamer met uitzicht op de tuin in de westvleugel van het paleis (R 41)

Cat.Rais.nr.132

Sophie, Prinses van de Palts.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth, in het vertrek van de koningin

(R 66)

Cat.Rais.nr.133

Karl Ludwig, Keurvorst van de Palts.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633-1649 Rhenen, Elizabeth, in het vertrek van de koningin
(R 70)

1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (?) (HB XV,8 ?)

Cat.Rais.nr.134

Elizabeth (II), Prinses van de Palts.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633-1649 Rhenen, Elizabeth, in het vertrek van de koningin
(R 71)

1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (?) (HB XVI,5 ?)

Cat.Rais.nr.135

Rupert, Prins van de Palts.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633-1649 Rhenen, Elizabeth, in het vertrek van de koningin
(R 72)

1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB XVI,25)

Cat.Rais.nr.136

Maurice, Prins van de Palts.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633-1649 Rhenen, Elizabeth, in het vertrek van de koningin
(R 73)

1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (?) (HB XVII,15 ?)

Cat.Rais.nr.137

Louise Hollandine, Prinses van de Palts.

sch :onbekend

gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth, in het vertrek van de koningin
(R 74)

Cat.Rais.nr.138

Ludwig, Prins van de Palts.
sch :onbekend
gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth, in het vertrek van de koningin
(R. 75)

Cat.Rais.nr.139

Edward, Prins van de Palts,
sch :onbekend
gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth, in het vertrek van de koningin
(R 76)

Cat.Rais.nr.140

Henriette Marie, Prinses van de Palts.
sch :onbekend
gem :-
d+m :-
coll:
herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth, in het vertrek van de koningin
(R 77)

Cat.Rais.nr.141

Philip, Prins van de Palts.
sch :onbekend
gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth, in het vertrek van de koningin
(R 78)

Cat.Rais.nr.142

Charlotte, Prinses van de Palts.
sch :onbekend

gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1633-1661 Rhenen, Elizabeth, in het vertrek van de koningin
(R 79)
1661-1662 Londen, Elizabeth
1662-1682 Londen, Rupert
1682- -?- Combe Abbey, Earls of Craven (CA 60)

Cat.Rais.nr.143

Gustaaf, Prins van de Palts.
sch :onbekend
gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth, in het vertrek van de koningin
(R 81)

Cat.Rais.nr.144

Karl, Paltsgraaf, op 8 1/2 jarige leeftijd.
sch :onbekend
gem :- (te dateren 1659-1660)
d+m :-
coll:-
herk:1659-1660 Heidelberg, Karl Ludwig
1660-1661 Den Haag, Elizabeth
1661-1662 Londen, Elizabeth

Cat.Rais.nr.145

Elizabeth Charlotte, genoemd "Liselotte", Paltsgravin, op 7
1/2 jarige leeftijd.
sch :onbekend
gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1659-1660 Den Haag, Elizabeth
1660- -?- Heidelberg, Karl Ludwig

Cat.Rais.nr.146

Een vrouw met wuivend haar.
sch :onbekend
gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 14)

Cat.Rais.nr.147

Maria Elizabeth, Gravin van den Berg, dochter van Hendrik,
Graaf van den Berg en Margaretha van Wittem.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 21)

Cat.Rais.nr.148

Twee kleine kinderen.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 44)

voor 1661 "Jkvr. Carri"

Cat.Rais.nr.149

Friedrich IV, Keurvorst van de Palts, (samen met ?) Louise
Juliana van Nassau-Oranje, Keurvorstin van de Palts, ten voeten
uit, "levensgroot".

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:tot 1619-1622 Heidelberg, keurvorsten van de Palts

1623-1633 Den Haag, Frederik en Elizabeth

1633-1649 Rhenen, Elizabeth (R 49)

1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB VII,13)

Cat.Rais.nr.150

James I, Koning van Engeland.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 50)

Cat.Rais.nr.151

Charles I, Koning van Engeland.

Pendant van Henrietta Maria (volgt)

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633-1649 Rhenen, Elizabeth (R 51)
1649- -?- Heidelberg, Karl Ludwig (HB ?)

Cat.Rais.nr.152

Henrietta Maria, Koningin van Engeland.
Pendant van Charles (u.s.)

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633-1649 Rhenen, Elizabeth (R 52)
1649- -?- Heidelberg, Karl Ludwig (HB ?)

Cat.Rais.nr.153

Henry Wriothesley, derde Graaf van Southampton.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 55)

Cat.Rais.nr.154

William Laud, de aartsbischop van Canterbury.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633-1661 Rhenen, Elizabeth (R 57)
1661-1662 Londen, Elizabeth
1662-1682 Londen, Rupert
1682- -?- Come Abbey, Earls of Craven (CA 328)

Cat.Rais.nr.155

Catharine Bruce.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth, in het vertrek van de keurvorst
(R 59)

Cat.Rais.nr.156

Felicitas de Gronsfelt.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-
coll:-
herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth, in het vertrek van de keurvorst
(R 61)

Cat.Rais.nr.157

Anna van der Noot, echtgenote (1627) van Willem, Graaf van Nassau-la Lecq of haar moeder Anna Manmaker, echtgenote van Charles van der Noot, Heer van Hoogwoude en Aertswoude. (cf. Cat.Rais.nr.160)

sch :onbekend
gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth, in het vertrek van de keurvorst
(R 62)

Cat.Rais.nr.158

Magdalene Fruyes.

sch :onbekend
gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth, in het vertrek van de keurvorst
(R 64)

Cat.Rais.nr.159

Marie de Barbancon, echtgenote van Albert, Graaf van Arenberg.

sch :onbekend
gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth, in het vertrek van de koningin
(R 67)

Cat.Rais.nr.160

Anna van der Noot, echtgenote van Willem, Graaf van Nassau-la Lecq. (cf. Cat.Rais.nr.157)

sch :onbekend
gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 68)

Cat.Rais.nr.161

Francois de Laubespine, Markies van Hauterive en
Chateauneuf.

afb.178

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633-1661 Rhenen, Elizabeth, in de koninklijke eetzaal (R
88)

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662-1682 Londen, Rupert

1682-1968 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 329)

1968 Londen, Sotheby (Sl. 109)

Cat.Rais.nr.162

Willem Pynssen van der Aa.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth, in de koninklijke eetzaal (R
91)

Cat.Rais.nr.163

Henry de Nogaret d'Epéron, Hertog van Candale.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth, in de koninklijke eetzaal (R
92)

Cat.Rais.nr.164

Maurits, Graaf van Nassau, Prins van Oranje.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth, in de koninklijke eetzaal (R
93)

Cat.Rais.nr.165

Sir Edward Harwood.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth, in de koninklijke eetzaal (R 95)

Cat.Rais.nr.166

Frances Howard, derde echtgenote van Lodovick Stuart, tweede Hertog van Lennox en Richmond of (minder waarschijnlijk) zijn tweede echtgenote, Jane Montgomery, of zijn eerste, Sophia Ruthven.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth, onder in de zaal (R 96)

Cat.Rais.nr.167

Mary Villiers, dochter van George Villiers, Hertog van Buckingham.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth, onder in de zaal (R 97)

Cat.Rais.nr.168

Een onbekende vrouw, ten voeten uit, met een hondje.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 99)

Cat.Rais.nr.169

Een onbekende vrouw met een vaas in haar hand.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 100)

Cat.Rais.nr.170

Cunigonde, Hertogin van Beieren.

sch :onbekend

gem : (te dateren voor 1520, het sterfjaar van Cunigonde)

d+m :-

coll:-

herk: -?- -1619-1622 Heidelberg, keurvorsten van de Palts
1622-1633 Den Haag, Frederik en Elizabeth
1633-1649 Rhenen, Elizabeth (R 102)
1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB VIII,15)

Cat.Rais.nr.171

Ludwig VI, Keurvorst van de Palts, op 10 jarige leeftijd.
sch :onbekend
gem :1549
d+m :-
coll:-
herk:1549-1622 Heidelberg, keurvorsten van de Palts.
1622-1633 Den Haag, Frederik en Elizabeth
1633-1649 Rhenen, Elizabeth (R 104)
1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB VII,18)

Cat.Rais.nr.172

Maria Jacoba, Hertogin van Beieren.
Pendant van Wilhelm IV (volgt)
sch :onbekend
gem :mir nach der Pfad ist Guth 1525
d+m :-
coll:-
herk: -?- -1622 Heidelberg, keurvorsten van de Palts.
1622-1633 Den Haag, Frederik en Elizabeth
1633-1649 Rhenen, Elizabeth (R 105)
1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB X,3)

Cat.Rais.nr.173

Een vrouw met een bloemenkrans in haar hand.
sch :onbekend
gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 106)

Cat.Rais.nr.174

Wilhelm IV, Hertog van Beieren.
Pendant van Maria Jacoba (u.s.)
sch :onbekend
gem :1626
d+m :-
coll:-
herk: -?- -1622 Heidelberg, keurvorsten van de Palts
1622-1633 Den Haag, Frederik en Elizabeth
1633-1649 Rhenen, Elizabeth (R 107)
1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB X,2)

Cat.Rais.nr.175

Ludwig VI, Keurvorst van de Palts.

sch :onbekend

gem :- (te dateren voor 1583, het sterfjaar van Ludwig)

d+m :-

coll:-

herk:1583-1622 Heidelberg, keurvorsten van de Palts

1622-1633 Den Haag, Frederik en Elizabeth

1633-1649 Rhenen, Elizabeth (R 108)

1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB IX,23)

Cat.Rais.nr.176

Otto Heinrich, Keurvorst van de Palts.

sch :onbekend

gem :- (te dateren voor 1559, het sterfjaar van Otto Heinrich)

d+m :-

coll:-

herk:1559-1622 Heidelberg, keurvorsten van de Palts

1622-1633 Den Haag, Frederik en Elizabeth

1633-1649 Rhenen, Elizabeth (R 109)

1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB IX,19)

Cat.Rais.nr.177

Philipp, Paltsgraaf (van Wittelbach), bisschop van Freising
en Naumburg.

sch :onbekend

gem :1518

d+m :-

coll:-

herk:-?- -1622 Heidelberg, keurvorsten van de Palts

1622-1633 Den Haag, Frederik en Elizabeth

1633-1649 Rhenen, Elizabeth (R 110)

1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB X,6)

Cat.Rais.nr.178

Johann, Paltsgraaf (van Wittelbach), administrator van
Regensburg.

sch :onbekend

gem :1515

d+m :-

coll:-

herk:-?- -1622 Heidelberg, keurvorsten van de Palts.

1622-1633 Den Haag, Frederik en Elizabeth

1633-1649 Rhenen, Elizabeth (R 111)

1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB X,5)

Cat.Rais.nr.179

Een Engelse adellijke dame. In een gouden lijst.

sch :onbekend
gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 116)

RELIGIEUZE VOORSTELLINGEN

Cat.Rais.nr.180

Maria, Jesus en Johannes de Doper

sch :onbekend
gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 25)
voor 1661 "Jkvr. Crafft"

Cat.Rais.nr.181

De geboorte van Christus; de Heilige Familie.

sch :onbekend
gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 28)

Cat.Rais.nr.182

Een landschap waarin zich een episode uit het leven van Jacob en Esau afspeelt.

sch :onbekend
gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 28)
voor 1661 Barones von Rupa

Cat.Rais.nr.183

De verrijzenis van Christus.

sch :onbekend
gem :-
d+m :-
coll:-
herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 30a)

Cat.Rais.nr.184

Christus zijn kruis dragend, op weg naar de Calvarieberg.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 30b)

voor 1661 Elizabeth, Gravin van Loewenstein

Cat.Rais.nr.185

Een episode uit het verhaal van Johannes en Herodes.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 30c)

HISTORISCHE EN MYTHOLOGISCHE VOORSTELLINGEN

Cat.Rais.nr.186

Poppaea Sabina, tweede echtgenote van keizer Nero.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 9)

Cat.Rais.nr.187

Venus en Cupido.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633-1649 Rhenen, Elizabeth (R 12)

1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB V,1 ?) (HB XVII,13 ?)

Cat.Rais.nr.188

Hercules.

sch :onbekend

gem :-

d+m :groot genoeg om in of op een schouw te plaatsen

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 17)

Cat.Rais.nr.189

De brand van Troje.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 31)

GENREVOORSTELLINGEN

Cat.Rais.nr.190

Plunderende soldaten.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 27)

Cat.Rais.nr.191

Een badhuis.

sch :onbekend (een oude Duitse meester)

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633-1649 Rhenen, Elizabeth (R 32)

1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB VIII,19)

Cat.Rais.nr.192

Dansende boeren.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 45)

Cat.Rais.nr.193

Vechtende boeren.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 46)

LANDSCHAPPEN

Cat.Rais.nr.194

Honden (in een landschap).

sch :onbekend

gem :-

d+m :zo groot om in of op een schouw te plaatsen.

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R11)

Cat.Rais.nr.195

Een landschap waarin een aantal personen, beelden of schilderijen staan.

sch :onbekend

gem :-

d+m :groot

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth in de biljartkamer (R 48)

STILLEVENS

Cat.Rais.nr.196

Een bloempot of bloemenvaas met druiven,

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth, in het vertrek van de keurvorst
(R 36)

Cat.Rais.nr.197

Een schotel met druiven.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 37)

Cat.Rais.nr.198

Een glazen vaas met bloemen.

sch :onbekend

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 47)

voor 1661 Barones von Rupa

PACX Hendrik Ambrosius

1602-1603 Amsterdam - 1658 Amsterdam

In het Mauritshuis in Den Haag hangt een schilderij, dat door Hofstede de Groot al aan Pacx werd toegeschreven. Het stelt een aantal graven van Nassau in het gezelschap van Frederik en Elizabeth in een cavalcade op het Buitenhof voor.

afb.179

Vergelijking met Hillegaert's behandeling van dit onderwerp (thans in het Rijksmuseum, Amsterdam), levert de conclusie op, dat het schilderij in het Mauritshuis het eerst is uitgevoerd en dat het stuk in Amsterdam er een vrije versie van is.

Opmerkelijk is het, dat Pacx' schilderij in Den Haag voorheen aan Hillegaert is toegeschreven en dat het stuk van Hillegaert in het Rijksmuseum vroeger voor een werk van Pacx gehouden werd.

Ikzelf kan mij niet aan de indruk onttrekken, dat Pacx zijn ruitertportretten van Frederik en Elizabeth op die van Van de Venne in zijn grisaille uit 1628 (in het Rijksmuseum, Amsterdam) heeft gebaseerd. De positie van de paarden, de page links en de gezichten doen sterk aan van de Venne's schilderij denken. De kleding van de koning en de koningin verschilt echter op de "cavalcades op het Buitenhof".

Het staat vast, dat Pacx niet alle voorgestelden "ad vivum" heeft geschilderd, aangezien een aantal van de voorgestelde personen al overleden waren, toen Pacx ze schilderde. De gezichten van de figuren zijn bovendien op het schilderij ca. 3 cm. hoog (het hele stuk is 145 cm. hoog) en grijpen veeleer terug op bekende portrettypes, dan op de personen zelf: zo roept het portret van Willem de Zwijger Miereveld's bekende weergave van hem op, en is Elizabeth onmiddellijk te herkennen aan haar veren hoofdtooi.

Het schilderij verbeeldt de belangrijkste personen van de huizen Nassau en Oranje en Pacx heeft meer nadruk gelegd op dit historische thema, dan dat hij getracht heeft een aantal individuen zo natuurgetrouw mogelijk weer te geven. Hillegaert weet in zijn "Nassovi proceres" (Oranje Nassau Museum, Apeldoorn) een beter evenwicht te vinden tussen staatsieportret en cavalcade.

De "cavalcade op het Buitenhof" zal door de prinsen van Oranje besteld zijn, aangezien de leden van dit huis centraal staan en de andere personen aan hen gerelateerd zijn. Frederik en Elizabeth waren door Frederik's moeder, Louise Juliana, - de dochter van Willem van Oranje en Charlotte de Bourbon - aan de Oranjes verwant.

PEAKE Robert

werkzaam 1587 Londen ? - 1635 Londen ?

Robert Peake was met name succesvol aan het vroege hof van James I. Hij werd in 1607 samen met John de Critz tot "Sergeant Painter" benoemd, maar verloor na 1620 aan populariteit, door de komst van nieuwe schilders uit de Nederlanden naar Engeland.

Dat hij al voor 1607 bindingen heeft gehad met het huis Stuart, blijkt uit twee portretten, die hem worden toegeschreven en die tot 1933 tot de collectie van de Earls of Downe behoorden. Beide schilderijen stellen namelijk Elizabeth op 7 jarige leeftijd voor.

Een van deze schilderijen bevindt zich nu in het Metropolitan Museum of Art in New York. Het geeft het prinsesje weer ten voeten uit, staande in een interieur op een tapijt, met een boekje in haar hand. Het toont overeenkomsten met Elizabeth's portret door Hilliard in het Victoria en Albert Museum, te Londen (n.150a).

afb.180

Het andere portret uit de grafelijke verzameling, is het laatst gesignaleerd in 1962 in de collectie van Mrs. H.P. Davison; hierop staat Elizabeth, geheel in het wit gekleed, in een landschap, waarvan de brug in de achtergrond het jaartal 1603 draagt.

afb.181

Over de opdrachtgever van de schilderijen is niets bekend.

POELENBURGH Cornelis van

ca. 1593 Utrecht - 1667 Utrecht

Van de vijf versies die er bekend zijn van Poelenburgh's portret van de zeven kinderen van de koning en koningin van Bohemen zijn er twee gesigneerd en gedateerd 1628.

Poelenburgh beeldde de kinderen van de winterkoning uit in een landschap, terugkerend van de jacht en (Frederik Henry en Elizabeth (II)) mogelijk in de rol van "Meleager en Atalante" (n.151). Van de acht oudtse kinderen is alleen de voortijdig gestorven Ludwig niet afgebeeld.

De versie in het Museum in Budapest en die in de collectie van de vorsten von Salm-Salm in Anholt, zijn, behalve gesigneerd en gedateerd, beide van het "C R" (Carolus Rex) brandmerk voorzien, hetgeen erop duidt, dat ze in de verzameling van Charles I ondergebracht waren. Zowel van der Doort in zijn catalogus van Engelse koninklijke schilderijen, als de catalogus van de "Commonwealth" veiling vermeldt echter maar een groepsportret van de Boheemse kinderen door Poelenburgh (n.152).

Van de twee stukken acht Vliegendhart, die ze beide gezien heeft, de Budapest versie de beste (n.153). Welke van de twee echter zeker in Charles I's verzameling was en hoe het andere paneel aan het brandmerk is gekomen, is niet bekend.

Dat Frederik en Elizabeth tenminste een versie van dit schilderij gehad hebben, bewijst de Beer's beschrijving "1. gross stueck ettlicher J. Mt. kinder hangen im grossen saal" (R 80). Dit kan een van de drie ongemerkte versies geweest zijn (b.v. dat, thans in de verzameling van de Engelse koningin). Gezien de overvloed aan exemplaren, is het denkbaar, dat de koning en koningin behalve in Rhenen ook in Den Haag een herhaling van Poelenburgh's werk gehad hebben.

afb.182

Na niet minder dan vijf variaties op het zelfde thema van Poelenburgh achterhaald te hebben, kan men zich afvragen of het koninklijk paar niet meer schilderijen van Poelenburgh in hun bezit heeft gehad. Er is echter geen bewijs dat het Heidelbergse schilderij "Ein Bad von Diana undt Calisto, die Bilder von Cornelio Pullenberg, die Landshafft von Alexander Gehrins" (HB IX,1) eigendom van Frederik en Elizabeth is geweest. Dit zelfde geldt voor de drie schilderijen uit de grafelijke verzameling Craven, die in 1923 bij Christie in Londen onder de naam "Poelenburg" werden geveild (C 128 a,b,c - CA 274, CA 371, CA 445).

Niettemin is de relatie van de winterkoning en -koningin met Poelenburg opmerkelijk. Het bestaan van vijf versies van de groepsportretten brengt Nicolette Sluyter-Seyffert er zelfs toe het vermoeden uit te spreken, dat Poelenburg op voorspraak van Frederik en Elizabeth met Frederik Hendrik en Amalia in aanraking is gekomen (n.153a).

Cat.Rais.nr.199

De zeven oudste kinderen van Frederik en Elizabeth, Koning

en Koningin van Bohemen, in een landschap, terugkerend van de jacht, mogelijk in de rol van "Meleager en Atalante". Van rechts naar links zijn geportretteerd: Frederik Henry (als Meleager ?), Karl Ludwig, Rupert, Elizabeth (II) (als Atalante ?), Louise Hollandine, Maurice en Edward.

Voorbeeld:

sch :C. van Poelenburgh

gem :C.P (?) 1628

d+m :paneel 38 x 65 cm.

coll:prinsen von Salm-Salm, Anholt

herk:1932 Internationales Kunst und Auktions Haus, 24 mei
1932 (lot 506)

HERHALINGEN

- (1) gem :C.P ?, 1628, d+m :paneel 38 x 65 cm., coll:Museum Budapest, herk:voorheen Esterhazy collectie.
- (2) d+m :doek 39,5 x 65,8 cm., coll:de koningin van Engeland, vanaf 1834.
- (3) variaties in landschap en dieren, herk:1914 Joseph Cremer collectie, Dortmund.
- (4) andere versie, coll:Museum in Spiers (beheer Alte Pinakothek, Muenchen).

afb.182

RAPHAEL Raffaello Santi

1483 Urbino - 1520 Rome

Vincent van der Vinne verhaalt in zijn "Dagelijckse Aentekeninge" (n.154), dat hij op zijn bezoek in 1652 aan het Koningshuis te Rhenen "extra-ordinaris schilderijen" van onder andere "Raphel" heeft gezien.

Onder het hoofdje "onbekend", waar het schilderij "der geburt Christi" (R 28), dat in Rhenen hing, wordt besproken, is al gesuggereerd, dat dit het stuk kan zijn, dat in Combe Abbey "Holy Family..after Raffael" (CA 247) genoemd wordt. Het is op zich niet onmogelijk, dat van der Vinne deze kopie bedoeld heeft; een origineel schilderij van Raphael zou zonder twijfel het belangrijkste kunstwerk in de gehele Boheemse verzameling - inclusief de kostbare wandtapijten - gevormd hebben en als zodanig zeker door de Beer beschreven moeten zijn.

Er is echter niet voldoende bewijs om de "geboorte van Christus" definitief met de Rafael kopie te concorderen. En aangezien er in geen enkele aan de Rhenen verzameling relaterende bron een ander schilderij van Rafael voorkomt, ben ik ertoe geneigd van der Vinne's vermelding van werk van de Italiaanse grootmeester evenals van dat van Titiaan en Goltzius als een "dichterlijke vrijheid" op te vatten, waarvan hij zich heeft bediend om zijn betoog meer kracht bij te zetten.

RAVESTEYN Jan Anthonisz. van

ca.1570 Den Haag - 1657 Den Haag

In het Provinzialmuseum in Hannover is een kniestuk van 5 jarige jongen dat aan Jan Anthonisz van Ravesteyn wordt toegeschreven. Het kind heeft rijkelijk met bloemmotieven bestikte kleding aan en houdt een parkiet op zijn linker wijsvinger. De jongen wordt geïdentificeerd als Rupert en toont inderdaad enige fysiologische gelijkenis met de prins van de Palts op het groepsportret, dat Poelenburgh in 1628 van de zeven kinderen van de Winterkoning schilderde (n.155).

afb.185

In Erddig in Clwyd, North Wales, dat eigendom van de National Trust is, bevinden zich twee kinderportretten, die nauwe verwantschap met Rupert's portret vertonen: beide portretten tonen eveneens de kindertjes in meer dan halve lengte en hebben ongeveer de zelfde afmetingen als Rupert's portret (ca. 65 x 55 cm.); bovendien is de klederdracht van ieder kind omstreeks 1625 te dateren. Belangrijker echter is, dat het jongensportret de inscriptie verso "FRIDERICUS HENRICUS BOHEMIAE PRINCEPS" draagt en het meisjesportret Louise Hollandine heet voor te stellen, die net als haar broertje Rupert een parkiet op haar wijsvinger laat zitten.

afb.183
afb.184

Frederik Henry is duidelijk te herkennen, aangezien hij iets ouder is en meer karakteristieke trekken vertoont. "Louise Hollandine's" portret is echter niet dat van een meisje van 3 jaar, hetgeen zij in 1625 geweest zou zijn, maar dat van een ouder kind. De identificatie van het portret als "Elizabeth (II)", die in 1625 7 jaar oud was, is dan ook veel plausibeler. Het is moeilijk vast te stellen of het portret van het meisje op Elizabeth (II) op lijkt. De individuele karaktertrekken van kleine kinderen zijn moeilijk te onderscheiden.

Op stilistische grond ben ik geneigd ook Frederik Henry's en Elizabeth's portret aan Ravesteyn toe te schrijven, daar de schilderhand van de drie portretten - op foto - dezelfde lijkt.

Frederik Henry's portret doet mij bovendien denken aan het portret van Christian von Braunschweig uit 1620, dat in de Craven veiling in 1968 door Sotheby aan "Jan Anthonisz. van Ravesteyn" werd toegeschreven (Sl. 110). Behalve schildertechnische overeenkomsten, vertonen de portretten sterke overeenkomsten in compositie: beide personen zijn in meer dan halve lengte, 3/4 naar rechts gekeerd, de beschouwer aanzien, in wapenrusting met een sjerp over hun rechterschouder weergegeven en laten hun linkerhand op een tafel rusten, waarop een helm met veren rust.

afb.187

Christian heeft zijn portret zelf bij Ravesteyn besteld en het aan Frederik en Elizabeth gegeven. Het hing in het Palazzo Renese (R 54) en is later door Elizabeth mee naar Engeland genomen, waar het naar haar dood uiteindelijk in het bezit van de graven van Craven kwam.

Het lijkt wel of het portret van Elizabeth's lievelingskind bewust volgens het zelfde schema is vervaardigd als dat van Elizabeth's vurigste aanhanger, dat in het paleis te Rhenen hing. Christian stierf, strijdend "Fuer Gott und Fuer Sie" (n.156), zoals zijn wapenspreuk luidde, in 1626. Wellicht dat ter zijner

gedachtenis Frederik Henry's portret (en dat van Rupert en Elizabeth (II)) is vervaardigd.

Men zou verwachten, dat Ravesteyn ook andere kinderen van Frederik en Elizabeth, die omstreeks 1625 nog in leven waren, heeft geportretteerd, zoals Karl Ludwig, Maurice, Louise Hollandine en Edward.

Wellicht dat het kniestuk van Edward, dat 1623 gedateerd is en dat eveneens ongeveer de afmetingen 65 x 55 cm. heeft en dat in het Provinzialmuseum in Hannover hangt, in de serie thuis hoort. Zonder afbeelding van dit schilderij is hier geen uitsluitsel over te geven.

afb.186

Ik noem hier verder nog een portret van Karl Ludwig, in de verzameling van Lord Lansdowne, en het portret van Edward in een kanten schortje met een mutsje op en een hondje rechts, dat zich in "Burg Altena" zou bevinden in Altena, Westfalen. Beide worden aan Ravesteyn toegeschreven, maar passen niet in de bovengenoemde serie: niet alleen wijken ze compositorisch af, bovendien is van het eerste portret is de toeschrijving en van het tweede de identificatie van het model onzeker.

Bij Sotheby werden in 1968 twee portretten van onbekende mannen uit de Craven collectie geveild, die aan Ravesteyn toegeschreven werden (Sl. 111 en Sl. 112).

afb.188

afb.189

Cat.Rais.nr.200

Frederik Henry, Prins van de Palts, meer dan 1/2 lengte, 3/4 naar rechts gekeerd, de beschouwer aanziend, met een afhangende kanten plooi kraag, in een wapenrusting met een sjerp over zijn rechterschouder, zijn rechterhand in zijn zij gezet en met zijn linkerhand op een tafel rustend, waarop een helm, voorzien van pluimen, staat.

afb.183

Pendant van Elizabeth, Rupert en Edward (volgen)

sch : J.A. van Ravesteyn

gem : Verso: FREDERICUS HENRICUS BOHEMIAE PRINCEPS

d+m : paneel 67,2 x 59,3 cm.

coll: National Trust, Erddig

herk: voorheen Hutton familie (?)

Cat.Rais.nr.201

Elizabeth (II), Prinses van de Palts, 3/4 lengte, 3/4 naar links gekeerd, de beschouwer aanziend, met een afhangende plooi kraag, in een effen jurk, met een strik voor. Haar linkerarm heeft ze langs haar lichaam en haar rechter- houdt ze op, zodat een parkiet op haar wijsvinger kan zitten. (het vogeltje is thans niet meer zichtbaar)

afb.184

Pendant van Frederik Henry (u.s.) en Rupert en Edward (volgen)

sch : J.A. van Ravesteyn

gem :-

d+m : paneel, 65 x 51,8 cm.

coll: National Trust, Erddig

herk: voorheen Hutton familie (?)

Cat.Rais.nr.202

Rupert, Prins van de Palts, 3/4 lengte, 3/4 naar rechts
gekeerd, de beschouwer aanzierend, met een afhangende kanten
plooikraag, in een rijkelijk met bloemmotieven bestikt gewaad,
zjn rechterhand langs zijn lichaam houdend en zijn linkerarm
ophoudend; een parkiet zit op zijn wijsvinger.

afb.185

Pendant van Frederik Henry en Elizabeth (u.s.) en Edward (volgt)
sch :J.A. van Ravesteyn

gem :-

d+m :paneel 67,5 x 53,5 cm.

coll:Provinzialmuseum Hannover

herk:voorheen prinsen van Hannover (?)

Cat.Rais.nr.203

Edward, Prins van de Palts, 3/4 lengte, 3/4 naar links
gekeerd, de beschouwer aanzierend.

afb.186

Pendant van Frederik Henry, Elizabeth en Rupert (u.s.)

sch :J.A. van Ravesteyn

gem :Anno 1623

d+m :paneel 68 x 56 cm.

coll:Provinzialmuseum Hannover

herk:prinsen van Hannover (?)

Cat.Rais.nr.204

Christian, Hertog van Braunschweig, 3/4 lengte, 3/4 naar
rechts gekeerd, de beschouwer aanzierend, met een afhangende kanten
plooikraag, in wapenrusting, met een sjerp over zijn
rechterschouder, in zijn rechterhand een pistool houdend en zijn
linkerhand op een tafel rustend, waarop een helm , voorzien van
pluimen, ligt.

afb.187

sch :J.A. van Ravesteyn

gem :1620 en Aet. Suae 21

d+m :paneel 113,8 x 84,5 cm

coll:-

herk:-?- -1633 Den Haag, Frederik en Elizabeth

1633-1661 Rhenen, Elizabeth (R 54)

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662-1682 Londen, Rupert

1682-1968 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 19)

1968 Londen, Sotheby (Sl. 110)

RUBENS Peter Paul

1537 Siegen - 1640 Antwerpen

Rubens is altijd beschouwd als een schilder, die bij uitstek voor vorsten en de allergrootste verzamelaars heeft gewerkt. De biografen van Elizabeth, die zich geen van allen intensief in de Boheemse schilderijenverzameling hebben verdiept, hebben nimmer nagelaten de twee schilderijen van Rubens, die in het Koningshuis te Rhenen hingen, te vermelden. Voor hen toonden de twee Rubensen aan dat Frederik en Elizabeth grote verzamelaars waren en dat de collectie een waardig vorstelijk karakter had.

Ik meen dat men deze conclusie niet zo maar mag trekken: er is niets over directe contacten tussen Frederik en Elizabeth met Rubens bekend en tenminste een schilderij van de Antwerpse meester heeft het - toen nog - keurvorstelijk paar cadeau gekregen.

Dit was Rubens' schilderij "Abraham en Hagar", dat op het eind van de Rhenense inventaris genoemd wordt (R 114), en dat voor de tweede wereldoorlog in de verzameling van de Duke of Westminster was. Uit bronnen blijkt - zoals ik hieronder duidelijk hoop te maken - dat de "Abraham en Hagar" in 1619 in de keurvorstelijke verzameling in Heidelberg terecht is gekomen als gift van Dudley Carleton.

afb.190

In 1618 onderhandelen Rubens en Dudley Carleton, de Engelse ambassadeur in de Nederlanden, over een ruil. Rubens is geïnteresseerd in Carleton's verzameling van antieke marmeren beelden, die geschat wordt een waarde van fl. 6000 (sic) te vertegenwoordigen. Als tegenwaarde verlangt Carleton een aantal schilderijen, ter waarde van fl. 4000, die door Rubens zelf geschilderd dienen te zijn en voor de laatste fl. 2000 tapijten, naar Rubens' ontwerp uit de Brusselse fabriek. Nadat beide partijen het over acht schilderijen eens geworden zijn, stelt Rubens voor om het resterende bedrag van fl. 100 af te lossen met een klein stuk (n.157).

Het schilderij - dat dus voor of omstreeks 1618 geschilderd moet zijn - is, zo schrijft Rubens, en paneel van 2 1/2 x 3 1/2 (Antwerpse) voet, dat Sarah voorstelt, die samen met Abraham, de zwangere Hagar het huis uit stuurt, dat zij "in un atto donnesco assai galante" verlaat. Rubens zegt, dat hij het geheel zelf geschilderd heeft en dat het landschap, zoals hij dat gewoon is, door een zeer capabele kunstenaar heeft laten vervaardigen (n.158).

Dat Dudley Carleton's schilderij hetzelfde is als de "Abraham en Hagar", die zich vroeger in de Engelse hertogelijke collectie bevond, bewijst niet alleen het feit, dat het landschap in het Westminster stuk naar men meent door Jan Wildens geschilderd, maar vooral de afmeting ervan: het was 71 cm. hoog en 102 cm. breed - Rubens opgave was omgerekend 71,8 x 100,4 cm. - en de enige andere "Abraham en Hagar", die ons van Rubens bekend is, bevindt zich in de Hermitage in Leningrad en is beduidend kleiner (66 x 77 cm.).

De relatie tussen Dudley Carleton (en zijn vrouw Anne) en Elizabeth is altijd een zeer goede geweest. In Den Haag is hij de

eerste, die het gestrande koninklijk paar onderdak aanbiedt en ook na zijn vertrek naar Engeland blijft hij nauw contact met de koningin onderhouden. Zijn vrouw maakt in 1624 een reis naar Middelburg en Vlissingen, om daar enige zaken te kopen voor de hertog van Buckingham en de koningin van Bohemen op een veiling van goederen, die een vrijbuiters had geroofd van de viceroy van Napels (n.159).

Dat Dudley Carleton Elizabeth en Frederik al voor die tijd geschenken zond blijkt uit het postscriptum van de brief die Elizabeth op 21 augustus 1619 uit Heidelberg naar hem stuurt, en waarin zij Dudley schrijft: "...I thanke you for the picture you sent me by Mr. Jacob" (n.160).

Dat dit schilderij de "Abraham en Hagar" is geweest, lijkt mij duidelijk: Elizabeth had op 19 augustus haar 23ste verjaardag gevierd en Frederik de zijne vier dagen eerder; een werk van Rubens - misschien wel de beroemdste levende schilder in de vroege 17de eeuw - dat Carleton net weliswaar voor de relatief geringe som van fl. 100 van Rubens had gekocht, was toch zeker een passend geschenk voor de keurvorst en keurvorstin, die op het punt stonden koning en koningin gekroond te worden.

Hoe het stuk zijn weg naar Rhenen heeft gevonden is simpel: nadat het koninklijk paar noodgedwongen in de Nederlanden hun residentie had gekozen, heeft Frederik in 1622 Heidelberg bezocht en heeft een groot aantal goederen uit het Paleis veilig kunnen stellen en naar de Nederlanden kunnen overbrengen. Daar hing het eerst in Den Haag en daarna in Rhenen (R 114), waarna Elizabeth het mee naar Engeland genomen zal hebben. Het wordt niet in de Craven verzameling gedocumenteerd. Wanneer het in de Westminster collectie is geraakt en waar het na de tweede wereldoorlog terecht is gekomen, is mij niet bekend.

De geschiedenis van de andere Rubens, die in de inventaris van 1633 wordt beschreven (R 40) is moeilijker te achterhalen. Blijkbaar hing er boven de schoorsteenmantel in het kleine "Cabinet" van Elizabeth een schilderij van Rubens, dat "Venus en Adonis" voorstelde. De scene zal zijn uitgebeeld, waarin Venus tracht Adonis over te halen niet op jacht te gaan.

afb.191

Meerdere schilderijen van Rubens zijn ons van dit populaire thema bekend, maar ik heb geen enkele aanwijzing gevonden, die tot concordantie kan leiden, van een van deze stukken met de "Venus en Adonis" in Rhenen.

Of het een origineel schilderij, een studio werk of een kopie van de Vlaamse Meester was valt derhalve niet te bepalen. Evenmin weten we hoe het schilderij in de Boheemse verzameling is geraakt of wat er na 1661 mee is gebeurd; kostbare schilderijen verdwenen sneller uit Elizabeth's verzameling, dan de "13 in een dozijn" portretten.

Wat wel zeker is, is dat Elizabeth de "Venus en Adonis" meer moet hebben aangetrokken dan de "Abraham en Hagar"; de pastorale traditie, die in het begin van de 17de eeuw in de Noordelijke Nederlanden opkwam en Elizabeth enorm aansprak, sluit met onderwerpen als "Seladon en Astraea" en "Granida en Daifilo" aan bij de mythologische, wanneer deze de liefde tussen man en vrouw - zij het in de vermomming van goden - verbeeldt.

Zoals Frederik zich zelf in een brief aan Elizabeth "votre pauvre Celadon" noemt, zo kunnen we Frederik en Elizabeth zich

ook met Adonis en Venus vereenzelvigd hebben: Elizabeth, "the Queen of Hearts", die dertien kinderen zou krijgen is dan Venus, die probeert haar ten strijde trekkende Adonis, die op pad gaat de Palts te veroveren, bij haar te houden.

Deze uitleg is deste meer aannemelijk, wanneer we zien, dat Elizabeth in 1646 Honthorst opdracht geeft een "Venus en Adonis" te schilderen, waarin de koningin zelf de rol van Venus speelt (CA 359 - C 93) (n.161).

Cat.Rais.nr.205

Abraham, die samen met Sarah de zwangere Hagar het huis uit zet.

afb.190

sch :P.P. Rubens

gem :- (te dateren voor of in 1618)

d+m :doek ca. 71 x 101 cm.

coll:-

herk:voor en in 1618 Antwerpen, Rubens

1618-1619 Den Haag, Dudley Carleton

aug. 1619-1622 Heidelberg, Frederik en Elizabeth

1622-1633 Den Haag, Frederik en Elizabeth

1633-1661 Rhenen, Elizabeth (R 114)

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662- -?- ?

-?- -ca. 1945 Duke of Westminster

Cat.Rais.nr.206

Venus en Adonis.

afb.191 (vb)

sch :P.P. Rubens

gem :-

d+m :geschikt om op een schoorsteenmantel te hangen

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth, boven de schouw in het kleine vertrek van de koningin (R 40)

RUPERT Prins van de Palts

1619 Praag - 1682 Londen

Wanneer we in deze catalogus de schilderes Louise Hollandine, Prinses van de Palts, opnemen, is het wellicht fair ten opzichte haar broer Rupert, hier ook de artistieke vaardigheden van "Prince Rober" ofte wel de "Bloody Prince" te vermelden.

Rupert had samen met andere leden van het gezin van de winterkoning schilder- en tekenonderricht van Gerard van Honthorst genoten, maar heeft zich vooral in de tekenkunst bekwaamd tijdens zijn periode van gevangenschap in Linz (1638-1641).

Dat hem de uitvinding van de mezzotint wordt toegeschreven berust op een misverstand. Rupert had deze techniek geleerd van de originele uitvinder ervan, Ludwig von Siegen, die in 1637 tot 1641 page en kamerheer van Wilhelm VI, Landgraaf van Hessen-Kassel was. Von Siegen vertrok in 1642 naar Amsterdam, om daar zijn ontdekking te publiceren en de eerste mezzotint werd daar in 1643 uitgegeven. Wanneer hij in 1648 Holland verlaat om naar Keulen terug te keren, ontmoet hij Rupert in Brussel. De prins maakte zich daar meester van het mezzotint procede en introduceerde de techniek op zijn beurt aan Wallerant Vaillant. In 1656 was de methode op het vasteland algemeen bekend, maar Rupert is degene geweest, die het procede na de "restauratie" in Engeland heeft verspreid (n.162).

Van zijn hand zijn verschillende mezzotints bekend o.a. de "Standard Bearer" in 1951 bij Boerner in Duesseldorf, de "executioner" (naar een schilderij van Ribera) in 1971 bij Christie in Londen geveild (22 Juni lot 21). Enige goede tekeningen met militaire voorstellingen bevinden zich in het British Museum in Londen.

afb.193
afb.192

afb.194

Rupert's werk was in de verzamelingen van de met hem bevriende of aan hem gelieerde vorsten te vinden. Hoewel ze daarin geraakt waren als "curiosa" en niet zozeer als zelfstandige kunstwerken, deden ze in artisticeit niet onder voor de schilderijen van zijn zus, Louise.

Rupert's kunstzinnige vaardigheid getuigt net als zijn interesse voor de chemie van zijn veelzijdige belangstelling; daarnaast verwierf hij roem als briljant en dapper generaal, admiraal en strateeg.

SAENREDAM Pieter Jansz.

1597 Assendelft - 1665 Haarlem

De twee pentekeningen, die Saenredam van het Koningshuis te Rhenen heeft gemaakt vormen de meest exacte "ad vivum" weergave van het Palazzo Renese aan de rand van het stadje Rhenen (n.164).

De grootste wordt bewaard in het Rijks Prentenkabinet in Amsterdam (515 x 395 mm.) en toont de toren van de Cunerakerk en het paleis vanuit het noordwesten. De tekening is gemerkt: "[S]aenredam dit geteykend den 29 en 30 Juny 1644".

afb.195

afb.196

De andere tekening is in het Teylers Museum in Haarlem en geeft het zelfde onderwerp van de "achterkant", vanuit het zuidwesten weer. Deze tekening is voorzien van een latere signatuur en van latere stoffage, mogelijk door de Moucheron, van figuren. De tekening is rond dezelfde tijd als de vorige te dateren.

Hoewel in theorie de mogelijkheid bestaat, dat Elizabeth de nauwkeurig uitgevoerde tekeningen van haar paleis onder ogen heeft gekregen, kan men wel stellen, dat Saenredam ze niet in haar opdracht heeft vervaardigd. Voor deze tekeningen geldt, wat voor het merendeel van de stadsgezichten opgaat: ze werden niet in opdracht van een specifieke klant gemaakt, maar waren bestemd voor een algemeen koperspubliek (n.165). Ook kan Saenredam ze voor eigen gebruik bestemd hebben als hulpmiddel bij later te vervaardigen schilderijen.

SAINT SIMON Lucretia de

werkzaam in de 17de eeuw in Oldenburg

Een opmerkelijk schilderij in de verzameling van de koning en koningin van Bohemen was het schilderij "l. fraubild mitt dem horn von Oldenburgh" (R 103). Dit schilderij, dat in 1633 in Rhenen hing is ongetwijfeld het zelfde stuk, dat Pennant in 1782 beschreef als "A remarkable legend of Otto, or Otho I, earl of Oldenburg represented as wearied with the chace, and separated from his companions, on a wild mountain. When he was almost fainting with thirst, a beautiful virgin, in white, with long flowing hair and a garland on her head, bursts out of the side of the hill, and offers him a drink out of a rich horn, which he put into his hand, assuring him, that if he drank, prosperity would attend him and his house. He disliked the proposal, suspecting deceit. Accordingly, pouring some of the liquor on the hind part of his horse, found it so noxious as to take off the hair. He instantly rode off with the horn full speed, terrified at the adventure; and the spectre retired into the bowels of the mountain. The horn, which gave rise to the fable, is of silver gilt, and of most exquisite workmanship; and is still preserved in the museum at Copenhagen. Instead of being from the age of Otho I or about the year 918, it is proved to have been made by Christian I, in honour of the three kings of Cologne, whose names are inscribed on it; for it seems it was customary to dedicate their cups or horns to saints, and make large libations out of them; invoking the saint to assist the mighty draught: Help GOT UNDE MARIA dat iw Got. What gave rise to the particular legend relative to the horn, is the figure of a woman on the recurvated tip, with a label, with this jovial exhortation. Drinc all wt; and round the lip, O mater Dei memento mei" (P 20).

Door de beschrijving wordt weliswaar de legende duidelijk gemaakt, maar niet de schilder en opdrachtgever van het stuk. Christian I zu Bischweiler, Paltsgraaf te Birkenfeld blijkt alleen de opdrachtgever van de hoorn geweest te zijn en niet van het stuk zelf.

In 1923 wordt dit schilderij echter bij Christie in Londen geveild onder de naam "Lucretia de Saint Simon". Het is aannemelijk, dat de naam van de schilderes, net als de uitleg van de legende, onder het werk op een plakkaat was aangegeven, aangezien het ook in de Combe Abbey inventaris uit 1866 (CA 336) aan de verder totaal onbekende kunstenaar wordt toegeschreven.

Het is mogelijk, dat de in Oldenburg werkzame schilderes de legende heeft uitgeschilderd, maar zonder afbeelding van het stuk is hier geen zekerheid over te verschaffen.

Hoe Frederik en Elizabeth aan dit schilderij zijn gekomen, weten we niet, alleen bekend is, dat Elizabeth het vanuit Rhenen mee naar Engeland heeft genomen, waar het via Rupert bij de Cravens belandde.

De legende van de hoorn van Oldenburg. Een vrouw in een wit satijnen gewaad, die een vergulde drinkhoorn vasthoudt.

sch :L. de Saint Simon

gem :Drinc all wt en O mater Dei memento mei

d+m :doek 122,9 x 89,6 cm.

coll:-

herk:1633-1661 Rhenen, Elizabeth (R 103)

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662-1682 Londen, Rupert

1682-1923 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 336)

1923 Londen, Christie (C 136)

SAVERIJ Roelant Jacobsz.

1576 Kortrijk - 1639 Utrecht

Het is goed mogelijk dat Frederik en Elizabeth voor het eerst schilderijen van Saverij gezien hebben, toen zij in 1619 het Hradschin, het Praagse paleis van de Habsburgse keizers, betrokken. De collectie kunstwerken, die onder Rudolf II met veel verve was aangelegd, bevond zich toen nog in redelijk originele staat. Er zullen in 1619 zeker schilderijen van Saverij in het Hradschin gehangen hebben, aangezien Roelant vanaf 1602 eerst in Wenen en daarna in Praag voor Rudolf gewerkt heeft. Hij bleef behoudens een tweejarige reis naar Tirol (1606-1608) tot aan de dood van de keizer (1612) in Praag, maar is in 1616 in Amsterdam. In 1619 treedt hij in het Utrechtse St.Lucas gilde in.

Frederik en Elizabeth hadden drie schilderijen van Saverij in Rhenen en het is waarschijnlijk, dat zij in de Nederlanden met Saverij in contact zijn geweest.

Het eerste schilderij van Saverij, dat in de Rhenense inventaris uit 1633 wordt genoemd is "Ein stueck von allerhand beesten von Saverj von Utrecht" (R 5). Zou dit schilderij, nadat het door Elizabeth mee naar Engeland was genomen, in de verzameling van de Earl of Craven terecht zijn gekomen?

afb.198 (vb)

In 1866 wordt in de catalogus van schilderijen in Combe Abbey een stuk beschreven als: "Stork, Ducks, &c. (Dated 1637)..Sara. V.E." (CA 423). De signatuur en datum moet in de 19de eeuw nauwelijks leesbaar geweest zijn: "Sara. V.E." is geen afkorting van de naam van een 17de eeuwse schilderes, maar een incorrecte transcriptie van "Saverij". Of de datum 1637 correct is valt derhalve te betwisten.

Het is in theorie dus mogelijk, dat het schilderij met allerlei beesten uit Rhenen, Saverij's stuk met een ooievaar, eenden en andere dieren geweest is. De zeldzaamheid, die de Saverij in de Craven verzameling vormt (n.166), maakt deze suggestie in mijn ogen meer dan waarschijnlijk.

De twee andere schilderijen van Saverij, die in Rhenen hingen waren blijkbaar pendants van elkaar: ze worden in de inventaris vlak achter elkaar genoemd (R 34 en R 35) en de voorstellingen stemmen sterk met elkaar overeen. Het ene stelt "2. hunden von Saverj" (R 34) voor en het andere "3. hunden von Saueri" (R 35).

Noch werd er in 1685 in het paleis in Heidelberg, noch in 1866 in Combe Abbey - behalve het bovengenoemde - schilderijen aan Roelant Saverij toegeschreven. Men zou echter de omschrijving "Zweij Jagtstuecker von Hunden und Haassen" (HB XX,16) op de Saverij's in Rhenen kunnen toepassen. Hoewel de Beer niet vermeld heeft, dat de schilderijen naar Heidelberg zijn overgebracht draagt de waardering van Karl Ludwig voor Saverij tot de aannemelijkheid van deze concordantie bij.

De jonge keurvorst had bij een bezoek aan Engeland, waarschijnlijk in 1635, zijn oom Charles I een landschapje van Saverij cadeau gedaan "wherein a Lyons Denn with divers Lyons" te zien waren (n.167).

afb.197

Deze "leeuwenkuil", die tegenwoordig weer in de Engelse

koninklijke collectie is, had Karl Ludwig vanuit de Nederlanden meegenomen. Indien het niet in het Wassenaer Hof in Den Haag gehangen heeft, zal de Boheemse familie het van Saverij zelf of van een handelaar gekocht hebben.

Het is frappant, dat de koningin van Bohemen en haar oudste zoon behalve portretten juist dit werkje aan de koning van Engeland hebben gegeven. Erkenning van de internationale faam van Saverij, maar ook de typische voorstelling zal hebben meegespeeld bij de keuze voor een passend geschenk. Op de voorgrond liggen vijf leeuwen vredig naast elkaar; men zou kunnen zeggen, dat een leeuw, de drager van de keurvorstelijke kroon boven het Paltsische wapen, zijn kop over de andere leeuw legt, Frederik's persoonlijke heraldische dier, en rechts op de voorgrond de Engelse leeuw (met zwaard) naast die van de Nederlanden ligt, terwijl in het midden de (tweestaartige) leeuw van Bohemen zijn stem verheft.

Elizabeth's bewondering van Saverij's schilderijen is, gezien haar passie voor het houden van huisdieren en in het bijzonder voor honden en haar liefde voor de jacht, gemakkelijk te verklaren: weinig schilders hebben zo gedetailleerd een zo grote verscheidenheid aan dieren weergegeven als Roelant Saverij.

Het is mogelijk, dat Frederik en Elizabeth de twee schilderijen van de honden uit het Hradschin hebben meegenomen. De "leeuwenkuil" is zeker in de Nederlanden in hun collectie gekomen, aangezien deze 1622 gedateerd is.

Cat.Rais.nr.208

Een landschap met allerlei dieren, waaronder mogelijk een ooievaar en eenden.

afb.198 (vb)

sch :R. Saverij

gem :-

d+m :- (signatuur en datum)

coll:-

herk:1633-1661 Rhenen, Elizabeth (R 5)

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662-1682 Londen, Rupert

1682- -?- Combe Abbey, Earls of Craven (CA 423)

Cat.Rais.nr.209

Een landschap met twee honden, die mogelijk hazen achterna zitten.

sch :R. Saverij

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 34)

-?- -1685 Heidelberg, Karl Ludwig (?) (HB XX,16 ?)

Cat.Rais.nr.210

Een landschap met drie honden, die mogelijk hazen achterna
zitten.

sch :R. Saverij

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 35)

-?- -1685 Heidelberg, Karl Ludwig (?) (HB XX,16 ?)

Cat.Rais.nr.211

Een landschap met een leeuwenkuil.

sch :R. Saverij

gem :Roelandt Saverij 1622

d+m :paneel 28 x 40 cm.

coll:de koningin van Engeland, sinds ?

herk:voor 1635 Den Haag, Elizabeth, Karl Ludwig of Saverij

1635- -?- Londen, Charles I

afb.197

SCHOUBROECK Pieter

1570 Hessheim (bij Frankenthal) - 1607 Frankenthal

Pieter Schoubroeck vestigt zich in 1600 in Frankenthal, dat naast Heidelberg de belangrijkste stad in de Neder-Palts was. Hij schilderde voornamelijk landschappen, die hij stoffeerde met kleine figuurtjes.

Men mag veronderstellen, dat Frederik het schilderij "Ein stueck von Landschaftt von Peter Schaubruck" (R 22) dat te Rhenen hing als werk van een landgenoot en onderdaan uit Heidelberg heeft meegenomen.

afb.199 (vb)

Cat.Rais.nr.212

sch :P. Schoubroeck

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:-?- -1622 Heidelberg, keurvorsten van d Palts

1622-1633 Den Haag, Frederik en Elizabeth

1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 22)

afb.199 (vb)

SNIJERS Frans

1579 Antwerpen - 1657 Antwerpen

In de veilingcatalogus van schilderijen van de Craven familie in 1969 bij Sotheby in Londen, werd een schilderij beschreven van Louise Hollandine ("A bear hunt with two brown bears being attacked by ten dogs" (S2. 64)), dat een kopie was naar een schilderij van Frans Snijders.

Hoewel het mogelijk is, dat Louise af en toe schilderijen bij bevriende verzamelaars gekopieerde, of in het atelier van Honthorst werkte, heeft zij voor het merendeel thuis in Den Haag, maar vooral ook in de landelijke omgeving van Rhenen geschilderd. Het ligt dan ook in de lijn der verwachting, dat zij enige schilderijen, die in het Koningshuis in Rhenen hingen, daar heeft nageschilderd.

Indien Louise inderdaad de "berejacht" uit de Craven verzameling heeft geschilderd, moet zij het origineel van Snijders gedurende langere tijd tot haar beschikking gehad hebben. Dit maakt de aanwezigheid van Snijders "berejacht" in het Koningshuis waarschijnlijk. Het zou dan door de Beer beschreven zijn met: "Ein stueck von hunden in Camin" (R 11) (n.169).

We kunnen het door de gebrekkige omschrijving echter niet met zekerheid aan Snijders toeschrijven (n.170). Het enige, dat vaststaat is dat hun dochter, Louise Hollandine, een "berejacht" van Snijders gekopieerd heeft.

Dat de voorstelling, behalve Louise, ook haar moeder aangesproken zal hebben, is gezien haar passie voor de jacht, buiten kijf (n.171).

SOMER Paul van

1576 Antwerpen - 1621 Londen

Volgens de catalogus uit 1866 hingen er in Combe Abbey verscheidene schilderijen van leden van de familie Stuart door van Somer; van James I (CA 230) en van zijn vrouw Anne van Denemarken (CA 231) en van hun kinderen Henry Frederick (CA 28) en Elizabeth (CA 450).

afb.200
afb.201

Dat van Elizabeth was - getuige de inventaris - geschilderd toen ze nog prinses van Engeland was. Van Kretschmar heeft het in 1968 nog gezien en merkte op dat Elizabeth een wit satijnen jurk droeg, welke met gekleurde bloemmotieven bestikt was (n.172); daarna is men het spoor van het portret bijster, terwijl van al de andere Stuart portretten de lotgevallen na 1968 wel bekend zijn.

In Heidelberg wordt een portret van Elizabeth, Prinses van Engeland, door "Sommern" genoemd (HB XI,21) en Vertue meldt dat er in Hampton Court een schilderij van de "Queen of Bohemia" door "Vansomer" hing (n.173).

Iets naders kwam ik van bovenstaande stukken of van de relatie tussen van Somer en Elizabeth niet te weet.

STEENWIJCK Hendrik (II) van

1580 ? - voor 1649 Londen

Anthoni Alberts de Beer schrijft in 1633, dat er "Ein Nachtperspectif von Steenwich" (R 7) in het Koningshuis te Rhenen hing.

In 1685 wordt in Heidelberg een dergelijk schilderij beschreven als: "Ein Nachtstuecklein, so eine Soldatenwacht in einem Gewoelbe" (HB XXIV,12). "Een nachtsceene met soldatenwacht" zal stellig een voorstelling van "de bevrijding van Petrus door de Engelen" zijn geweest.

afb.202 (vb)

Het dunkt me, dat het schilderij in Rhenen ook dit geliefde thema van Van Steenwijck verbeeldde, temeer daar er in 1866 in Combe Abbey een "Peter delivered from Prison. (1617)..H.V. Steenwijck" (CA 74) aanwezig was.

Aangezien de Beer niet vermeldt, dat het "nachtperspectif" naar Heidelberg is overgebracht, mogen we het met de "bevrijding van Petrus" uit Combe Abbey concorderen. Het paneel werd in 1923 bij Christie in Londen geveild (C 138), maar een afbeelding of informatie omtrent de huidige verblijfplaats ervan ontbreekt. Noch zijn er aanwijzingen hoe dit stuk oorspronkelijk in het bezit van de koning en koningin van Bohemen is geraakt.

De datum (1617), die in 1866 nog leesbaar was - volgens Christie is het schilderij niet gedateerd -, bepaalt dat Hendrik de jonge de schilder was en niet zijn vader, die in 1603 gestorven was.

Cat.Rais.nr.213

Een schemerachtige kelder, waarin soldaten vergeefs de wacht houden over hun gevangene Petrus, die ongemerkt door de Engelen wordt bevrijd.

afb.202 (vb)

sch :H. van Steenwijck

gem :1617

d+m :paneel 70,5 x 105 cm

coll:-

herk:1633-1661 Rhenen, Elizabeth (R 7)

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662-1682 Londen, Rupert

1682-1923 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 74)

1923 Londen, Christie (C 138)

TITIAAN Tiziano Vecelli

? Reve de Cadore - werkzaam voor 1511 - 1576 Venetie

Vincent van der Vinne meent tijdens zijn bezoek aan het paleis van de winterkoning te Rhenen in 1652 een of meerdere schilderijen van Titiaan gezien te hebben (n.174). In de inventaris van de goederen in het Koningshuis wordt echter geen schilderij van de Venetiaanse meester met name genoemd. Noch komen we schilderijen van Titiaan in andere bronnen tegen, die betrekking hebben op de Boheemse verzameling.

Indien er onder een van de anonieme schilderijen in de Rhenense inventaris een schilderij van Titiaan schuil ging, zal dit zich bevonden hebben onder stukken als "de geboorte van Christus" (R 28) (n.175), "Christus' verrijzenis" (R 30a) of - wellicht waarschijnlijker - "Venus en Cupido" (R 12) (n.176).

Hoewel het in theorie mogelijk is, dat er een Titiaan in Frederik en Elizabeth's collectie in Rhenen aanwezig was, lijkt het mij niet waarschijnlijk, dat Karl Ludwig een dergelijk belangrijk schilderij niet mee naar Heidelberg heeft genomen; tevens is het vreemd dat de Beer de naam van de wereldvermaarde schilder niet noemt (n.177).

Van de Vinne's beschrijving is op zijn minst inaccuraat en wellicht een rhetorische overdrijving om zijn verhaal interessanter te maken.

VELDE Esaias van de

ca 1691 Amsterdam - 1630 Den Haag

Een schilderij van Esaias van de Velde (gesigneerd en gedateerd 1625), dat prins Maurits en Frederik Hendrik met hun gevolg op de jaarmarkt van Rijswijk voorstelt, bevond zich vroeger in de verzameling Six van Hillegom te Amsterdam. Op dit paneel, waarvan ik niet weet waar het zich thans bevindt, herkent men in het gevolg van de prinsen van Oranje ook Frederik en Elizabeth. De koningin van Bohemen is duidelijk herkenbaar aan de "love-lock", die zij in haar oor draagt.

Het bezoek van de prinsen van Oranje aan jaarmarkten en kermissen was gebruikelijk en werd door inwoners van de betreffende stad zeer op prijs gesteld (n.178).

Schilderijen, die van dergelijke gebeurtenissen gemaakt werden zullen gretig aftrek bij de bevolking gevonden hebben. De schilder vertrouwde voor de verkoop van deze schilderijen op een brede markt en niet zozeer op een specifieke opdrachtgever. Van de Velde heeft met zijn "kermis te Rijswijk" net als de schilder van de "Aankomst van Frederik en Elizabeth te Vlissingen", dat in 1979 in de Londense Kunsthandel was, vermoedelijk ingespeeld op de aantrekkingskracht, die hooggeplaatste personen aan het hof en hun doen en laten hadden op het "grote publiek".

VENNE Adriaen Pietersz. van de

1589 Delft - 1662 Den Haag

Hoewel er geen bewijs is, dat Adriaen van de Venne schilderijen heeft vervaardigd in opdracht van de koning en koningin van Bohemen, lijkt mij dat toch waarschijnlijk. Er zijn zoveel schilderijen van Van de Venne die met Frederik en Elizabeth in verband kunnen worden gebracht, dat het moeilijk is hen als opdrachtgevers te negeren.

De cavalcade "Nassovi proceres" (n.179), die in het Rijksmuseum in Amsterdam bewaard wordt, is naar men meent door het atelier van Van de Venne is vervaardigd. Het stuk geeft prins Maurits weer, die vergezeld wordt door zijn twee broers, Frederik V en enige andere graven van het geslacht Nassau. Het schilderij lijkt rechts afgesneden. Een vrije kopie naar dit schilderij is slechter geschilderd, maar geeft wel de gehele voorstelling. Het is in bezit van de Dienst voor Rijks Verspreide Kunstvoorwerpen, in Den Haag.

afb.203

Wanneer men de cavalcade in Amsterdam aan Van de Venne's atelier toeschrijft, impliceert men dat de meester zelf eerder een eigen versie van het onderwerp heeft gemaakt. Naar dit originele werk zou W.J. Delff in 1621 zijn prent gemaakt kunnen hebben; de compositie van de gravure komt sterk overeen met het schilderij in het Rijksmuseum, behalve dan dat het niet Frederik's ruitertret bevat.

Een ander groepsportret van ruiters, waarin in plaats van een centrale groep, twee groepen ruiters zijn opgenomen, is in een particuliere verzameling in Den Haag. Ook dit is hooguit werk van Van de Venne's werkplaats. De linkergroep bevat de Nassause vorsten, de rechter- Frederik en Elizabeth en Christian von Braunschweig. Herhalingen van deze voorstelling bevinden zich in het museum te Darmstadt en in het Oranje-Nassaumuseum.

In het ruitertret in de Dienst van Rijks Verspreide Kunstvoorwerpen wordt van de Venne's "Nassovi proceres"-compositie vrij aangewend om links in een schilderij de aanvoerders weer te geven van de troepen, die zich rechts in het stuk verzameld hebben.

Door het onderschrift van Delff's gravure "Adrianus Vennius Inventor I.P. Vennius exc. Middelb. 1621 " weten we zeker, dat van de Venne een origineel schilderij van dit onderwerp heeft vervaardigd. De populariteit van dit stuk en vooral ook van de prenten ernaar hebben er niet alleen voor gezorgd, dat het veel werd nageschilderd (cf. Hillegaert's cavalcade in het Oranje Nassau Museum, Apeldoorn), maar ook, dat er versies van werden gemaakt waarop de ruitertretten van Frederik en Elizabeth waren toegevoegd. Tenslotte kon Frederik zich als kleinzoon van Willem de Zwijger met recht tot de "Nassovi" rekenen en zal hij zichzelf "clarissimus procerum" geacht hebben.

Suggeert het aantal van de herhalingen, inclusief de prenten, van Van de Venne's "vooraanstaande Nassause graven" een breder koperspubliek, wanneer we het doek met de ruiters bekijken, dat Adriaen vijf jaar later schilderde (n.180), dan lijkt het mij duidelijk, dat de eerste kandidaat voor de

opdrachtgevers de geportretteerden zelf zijn.

Frederik en Elizabeth nemen met hun paarden en twee pages in de grisaille in het Rijksmuseum, Amsterdam, namelijk het gehele voorplan in beslag; met moeite zijn enige ruiters in de achtergrond te herkennen. Het stuk is een grote (154,5 x 191 cm.) uitvoering in olieverf van het brilliante werkje in water- en dekverf, dat van de Venne in 1625-1626 vervaardigde en dat deel uitmaakt van "het boek van de Earl of Spencer", dat eigendom van het British Museum is (n.181).

afb.204

Omstreeks dezelfde tijd zal van de Venne de twee panelen geschilderd hebben, die thans in het Museum het Prinsenhof in Delft hangen. Op het ene is Elizabeth met de prinsen van Oranje te paard afgebeeld, op het andere Frederik met de prinsen. Ook nu wordt door de prominente plaats, die Frederik en Elizabeth op het stuk innemen, en door het feit dat de schilderijen eenmalige composities zijn, aannemelijk dat de koning en koningin van Bohemen ze zelf bij de inmiddels in Den Haag wonende meester besteld hebben.

Het al eerder genoemde boek in het British Museum bevatte oorspronkelijk meer dan 100 tekeningen in water- en dekverf, die elk een deel van het leven in de Noordelijke Nederlanden in de 17de eeuw weergaven; de dagelijkse bezigheden van zowel de hoge als de lagere klassen is door van de Venne minutieus weergegeven. Het is mogelijk dat de prenten oorspronkelijk van een onderschrift voorzien waren. Temidden van tekeningen van ambachtslieden, figuren uit het leger en mannen die aan het gaaischieten zijn, bevindt zich niet alleen het ruiterportret van Frederik en Elizabeth maar ook een scene, waarin het koningspaar samen met Frederik Hendrik en Amalia het biljartspel beoefenen (n.182).

afb.205
afb.206
afb.207
afb.208
afb.209

Dergelijke intieme scenes doen vermoeden dat het boek een privee opdracht was, hetzij van de koning van Bohemen om zijn gastheer in de Nederlanden, die zojuist met de door hen meegenomen Duitse gravin getrouwd was, cadeau te doen, hetzij van Frederik Hendrik om als geschenk te dienen voor de gewezen eigenaar van een van 's-werelds meest beroemde bibliotheken, te weten de "Bibliotheca Palatina", te Heidelberg. Martin Royalton-Kisch, die een publicatie over dit boek voorbereidt, denkt eerder dat het boek door Frederik en Elizabeth bij van de Venne besteld is dan door Frederik Hendrik en Amalia; hier zou met name de telkens terugkerende kleur blauw in vaandels en in sjerpen op duiden. Hoe het ook zij, het is duidelijk dat de winterkoning en zijn gemalin een buitengewone rol in dit boek spelen en het zeer zeker onder ogen hebben gehad.

In 1625 schilderde Adriaen van de Venne een schilderij, dat volgens sommigen een gebeurtenis in het leven van Elizabeth van 12 jaar geleden weergaf. Het is een van zijn laatste werken uit zijn Middelburgse periode zou "het vertrek van Elizabeth, Keurvorstin van de Palts, uit Middelburg op 12 mei 1613" voor stellen.

afb.210

Voor het grote schip, dat in het midden van het schilderij te zien is, lost de driemaster de "Lion" enige schoten. Dit schip stond onder bevel van Thomas Howard, Earl of Arundel en had deel uitgemaakt van het vlooteskader, dat Frederik en Elizabeth naar Vlissingen had begeleid (n.183). Rechts in het stuk doet een

menigte op de kade het schip, dat de vlag van Middelburg voert uitgeleide. Aan het hoofd van de stoet op de kade staan vier ruiters, waaronder Maurits en diens zwager Don Emanuel van Portugal.

Frederik zelf was niet bij het vertrek van Elizabeth aanwezig, aangezien hij na aankomst in Vlissingen naar Den Haag was doorgereisd, waar hij als hoofd van de protestantse Unie verplichtingen had.

Zeer opvallend is echter de man, die op het schip, dat door paarden achteruit de haven uit wordt getrokken, de gegadigen toewuift. Hij is letterlijk en figuurlijk de centrale figuur in het schilderij en het leidt geen twijfel, dat iedereen van hem afscheid neemt. Ik denk, dat we de voorstelling van het schilderij niet mogen uitleggen als "het vertrek van Elizabeth uit Middelburg", voordat we de man in het midden van het stuk geïdentificeerd hebben. De man lijkt niet op Frederik V.

Even onzeker is identificatie van de voorstelling van het schilderij, dat op 12 december 1922 bij F. Muller in Amsterdam geveild werd (lot 196). Dit zou de binnenkomst van Frederik en Elizabeth in Zeeland (of in Vlissingen of in Middelburg) representeren. Op de oude foto (de verblijfplaats van het schilderij is mij onbekend) is het moeilijk het keurvorstelijk paar in de stoet, te ontdekken; in feite zie ik ueberhaupt geen mogelijkheid met alleen de foto de voorstelling te identificeren. We kunnen slechts veronderstellen, dat de beschrijvers van het stuk voorheen enige aanknopingspunten gehad moeten hebben. Of het moet zijn dat de identificatie op fantasie berust.

afb.211

De grisaille "Roem kroont Overwinning" toont een sibille, die een krijger een lauwerkrans aanbiedt en werd in 1923 bij Christie aan van de Venne toegeschreven (C 146). De schilder ervan stond in 1866 in Combe Abbey bekend als "Vander Vinne" (CA 252). De maat die het Londense veilinghuis van de grisaille opgaf (29 x 23 inch) komt op enkele millimeters na overeen met die van het stuk in het Rijksmuseum, Amsterdam, dat vanaf 1948 te leen is van het Delftse Stedelijk Museum "het Prinsenhof". In de catalogus van het Rijksmuseum is het geïdentificeerd als "een allegorie van het stadhoudersschap van prins Frederik Hendrik" (n.184). Het zal verworven zijn na 1935, toen het op 22 februari in Londen door Christie (lot 55) wederom te koop werd aangeboden (het was toen gesigneerd boven in het midden en 1642 gedateerd).

afb.212

Het is zeer waarschijnlijk, dat van de allegorie, voordat die in het Rijksmuseum en Combe Abbey hing, eigendom van Elizabeth is geweest. Zij kan het stuk van Amalia gekregen hebben, mogelijk in ruil voor van de Venne's "De coningin van Bohemen als Diana met jagthonden", dat in Honselaersdijk hing (n.185). Elizabeth zal de "Diana" zelf besteld hebben en daarna aan Amalia hebben gegeven; dit doet althans de voorstelling vermoeden, die zo typerend is voor de smaak van de winterkoningin (Elizabeth is verkleed als "godin van de jacht" en vergezeld van haar honden).

Op het bekende stuk van Van de Venne "de Zielenvisserij" uit 1614 staan Frederik en Elizabeth als Anglo-Duitse voorvechters van het protestantisme op de linkeroever temidden van Maurits, James I, Chrisian IV en Louis XIII, de stadhouder en koningen van Holland, Engeland, Denemarken en Frankrijk. In tegenstelling tot

zijn latere portretten van de keurvorst en zijn vrouw heeft van de Venne zich hier waarschijnlijk op portretten door Miereveld gebaseerd.

De volgende schilderijen maken een meer dan grote kans in bezit van Frederik en (of) Elizabeth te zijn geweest (n.186).

Cat.Rais.nr.214

Elizabeth, Koningin van Bohemen, als "Diana", in een landschap met jachthonden.

sch :A. van de Venne

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:-?- Den Haag, Elizabeth

voor 1661, Honselaersdijk, Frederik Hendrik en (of) Amalia

Cat.Rais.nr.215

Allegorie van het stadhouderschap van Frederik Hendrik, Prins van Oranje. "Overwinning" biedt Frederik Hendrik, die naast zijn paard staat, een lauwerkrans aan. Tussen hen in staat Willem II, de jonge prins van Oranje. Boven hen vliegen engeltjes.

afb.212

sch :A. van de Venne

gem :voorheen signatuur en 1642 en thans "Victoria" en "Triumphal.."

d+m :paneel 75 x 59 cm.

coll:Rijksmuseum, Amsterdam te leen van Stedelijk Museum "het Prinsenhof", Delft, sinds 1948

herk:1642- -?- Frederik Hendrik en Amalia

-?- -1661 Den Haag, Elizabeth

1661-1662 Londen, Elizabeth

1662-1682 Londen, Rupert

1682-1923 Combe Abbey, Earls of Craven (CA 252)

1923 Londen, Christie (C 146)

1935 Londen, Christie 22 februari (lot 55)

VISSCHER Cornelis de

1520 Gouda - ca. 1586 op terugreis van Hamburg

Van der Doort beschrijft een schilderij van Cornelis de Visscher in de verzameling van Charles I als: "some Scholler without a Beard looking downwards upon a letter wch hee houls in both his hands - being side faced lesse then life wch was sent to yor Maty by yor Mats Sister, by Mr Sr Henry Vaine Lord Ambassador from yor Matie to the King of Sweden.. Done by Cornelius ffisher.."

De Zweedse ambassadeur was een goede bekende van Elizabeth en zijn portret door Miereveld hing waarschijnlijk in het Wassenaer Hof in Den Haag (Sl. 96 -- CA 321).

Hoe Elizabeth aan dit portret gekomen is, en waarom ze het juist heeft uitgekozen om het aan haar broer te zenden, is mij niet duidelijk. Ze moet het in ieder geval een korte tijd in haar bezit gehad hebben.

Cat.Rais.nr.216

Een baardeloze geleerde, meer dan 1/2 lengte, van terzijde gezien, naar beneden kijkend, een brief lezend, die hij met beide handen vasthoudt.

sch :C. de Visscher

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:-?- Den Haag, Elizabeth

voor 1639 Londen, Charles I

VROOM Hendrik Cornelisz.

ca. 1566 Haarlem - 1640 Haarlem

De koning en koningin van Bohemen hadden in hun jachtslot in Rhenen twee schilderijen van Hendrik Vroom: "Ein ander Stueck von Schiffen von Vroom von Harlem" (R 4) (n.188) en "1. stuck von Schiff von Vroom" (R 19). Een van deze twee schilderijen, waarschijnlijk het eerste (n.189), zal stellig Vroom's "de aankomst van Frederik en Elizabeth, Keurvorst en Keurvorstin van de Palts, in Vlissingen op 28-29 april 1613", dat nu in het Frans Hals Museum in Haarlem is, geweest zijn. In dit schilderij geeft Vroom de gebeurtenissen van twee dagen weer.

afb.213
afb.214
afb.215
afb.216

Op 28 april 1613 werd het Engelse vlooteskader, dat het pasgetrouwde paar naar de Nederlanden had begeleid, een paar mijl buiten de Zeeuwse kust begroet door een convooi Nederlandse schepen. Deze ontmoeting speelt zich in het schilderij echter vlak voor de kust van Vlissingen af.

Het admiraalsschip van het Engelse convooi oorlogsschepen, die alle aan hun wit met rood gekruisde vlaggen herkenbaar zijn, is links op het middenplan van het doek geheel van opzij weergegeven. Deze viermaster met de "Royal Standard" in top is de "Prince Royal", zo genoemd naar de - inmiddels overleden - kroonprins Henry Frederick, en was in 1610 door Phineas Pett gebouwd. Het gloednieuwe schip, dat het keurvorstelijk paar vervoerde, werd vergezeld door de "Lion", onder leiding van Thomas Howard, Earl of Arundel, (links op de voorgrond) en de "Anne Royal", het schip met de vice-admiraalsvlag (witte en rode banen) op de rechtervoorgrond en enige andere schepen, zichtbaar op de achtergrond links, minder duidelijk herkenbaar als: de "Repulse", onder commando van Viscount Lisle; de "Lingeronge", onder Edward Cecil; de "Phoenix", met de Hollandse vlaggen, onder Levinus Munchus van Gent en de "Dissein". Het statenjacht van prins Maurits, (in het midden op de voorgrond), voert de Hollandse vlag met het wapen van Oranje Nassau; de Hollandse vlag op de achtersteven is voorzien van takken met oranjeappels. Het wordt omringt door kleine schepen met de vlag van Zeeland en Vlissingen (rood veld met zilveren kruik), een boot met de Leidse vlag (zilver veld met rode sleutels) en een schip met vlag van Haarlem (rood veld met gouden zwaard, vier gouden sterren en een Grieks kruis).

De nacht van 28 op 29 april brachten Maurits en Frederik Hendrik en Don Emanuel van Portugal in gezelschap van de keurvorst van de Palts en zijn gemalin door aan boord van de "Prince Royal". De volgende dag gingen de vorsten aan land.

Deze gebeurtenis is door Vroom tegelijkertijd met de begroeting van de dag ervoor in beeld gebracht: de Engelse koninklijke sloep, herkenbaar aan het koninklijk wapen, wordt onder begeleiding van een boot met de Haarlemse vlag, door twintig roeiers de haven van Vlissingen binnen gevaren, en passeert een voor de kust geankerde Zeeuwse oologsbodem. Een gedetailleerde weergave van de stad Vlissingen vormt de horizon in het midden van het schilderij (n.190).

Ik denk dat een dergelijk kostbaar stuk met een zo

specifieke voorstelling voor niemand anders dan het koninklijk paar bedoeld kan zijn.

Het lijkt mij niet waarschijnlijk, dat Frederik en Elizabeth Vroom de opdracht voor het doek gegeven hebben. Hij schilderde het in 1623, tien jaar nadat de "aankomst" had plaatsgevonden; het feit, dat de keurvorst en keurvorstin toen met de grootste pracht en praal hof hielden en navenant ontvangen werden, zal voor de afgezette koning en verarmde koningin in 1625 alleen maar genant geweest zijn en zij zullen zeker geen reden gehad hebben het tienjarig bestaan van deze ontvangst met een schilderij te vieren.

Ik denk dan ook, dat het stuk besteld is door de steden, die op het doek door de vlaggen van de schepen vertegenwoordigd worden - i.c.: Vlissingen, Haarlem en Leiden - en daarna aan Frederik en Elizabeth gegeven is. Zij gaven met een dergelijk stuk te kennen, dat zij nog steeds de keurvorst en zijn vrouw in hun rechtmatige glorie wensten te zien en herinnerden met dit dure geschenk van de hand van de beroemdste marineschilder in de Nederlanden in het eerste kwart van de 17de eeuw aan de kostbare gaven, die zij in 1613 de pasgetrouwen hadden aangeboden (n.191).

Bovendien was er goede gelegenheid de koning en koningin van Bohemen te eren: zij waren immers op "Valantines Day" in februari van het jaar 1623 tien jaar getrouwd.

Op de rol van de opdrachtgevers wordt uitvoeriger en in breder verband ingegaan in de catalogus onder "Zeegezichten".

Indien "de aankomst van Frederik en Elizabeth in Vlissingen" een politiek geschenk was, dan zal Karl Ludwig niet geschroomd hebben het als hoofd van de familie op te eisen. En hoewel de Beer niet vermeld heeft, dat een of twee van de schilderijen van Vroom naar Heidelberg zijn overgebracht, is er reden te veronderstellen, dat dit wel gebeurd is.

De inventaris in Heidelberg noemt "Ein Schiffarth von Henrich Vrom" (HB IX,6) en "Ein grosses Stueck von einer Schiffarth" (HB XV,20) en ook "Ein stueck von einem Seeschiff" (HB XXIII,28) (n.192). De eerste twee beschrijvingen kunnen goed van toepassing zijn op de "aankomst" (R 4 ?) en de laatste vooral op het andere schilderij "1. stueck von Schiff von Vroom" (R 19) in Rhenen. Ook is het mogelijk, dat het kolossale doek (203 x 409 cm.) met de "aankomst" het grote schilderij is, waarover Elizabeth in een brief van 1653 aan Karl Ludwig zegt, dat zij blij is te vernemen, dat hij tevreden is met de zending ervan (n.193).

Deze uitleg sluit aan bij de herkomst van het schilderij die bekend is. Tussen 1685 en 1750 ontbreekt ieder spoor van het stuk. Het wordt in 1750 voor het eerst weer in de Nederlanden vermeld en wel door Pieter Langendijk in zijn beschrijving van schilderijen in het Prinsenhof te Haarlem. Daarna is het in Haarlem gebleven en uiteindelijk in het Frans Halsmuseum terecht gekomen (n.194). De Heidelbergse verzameling is na 1685 uiteengevallen en het merendeel van de schilderijen in openbare veiling verkocht. Het schilderij kan gemakkelijk tussen 1685 en 1750 van Heidelberg in Haarlem terecht zijn gekomen.

Cat.Rais.nr.217

Een zeegezicht met een convooi schepen, waarschijnlijk de aankomst van Frederik en Elizabeth, Keurvorst en Keurvorstin van de Palts, in Vlissingen op 28-29 april 1613 voorstellende (n.194).

afb.213
afb.214
afb.215
afb.216

sch :H. Vroom

gem :Vrom en 1623 (op "aankomst")

d+m :doek 203 x 409 cm (van "aankomst")

coll:Frans Halsmuseum, Haarlem, sinds 1913 (dit is de "aankomst")

herk:1633-1649 Rhenen, Elizabeth (R 4)

1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (?) (HB IX,6 ?) (HB XV,20
?) (HB XXIII,28 ?)

1750 Haarlem, Prinsenhof

voor 1813-1913 Haarlem, Stadhuis

Cat.Rais.nr.218

Een marine met een of meerdere schepen.

sch :H. Vroom

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633-1649 Rhenen, Elizabeth (R 19)

1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (?) (HB IX,6 ?) (HB XV,20
?) (HB XXIII,28 ?)

WERTINGER Hans (Hans Schwab)

1465-1470 Landshut ? - 1533 Landshut

De veelzijdige Hans Wertinger (hij was behalve portrettist ook glasschilder en tekenaar voor houtsneden) onderhield vanaf 1515 betrekkingen met het hof van Ludwig, Hertog van Beieren, maar vooral ook met Paltsgraven van het huis "Wittelbach".

In Rhenen hingen een aantal portretten van de voorvaderen van Frederik, die in de omgeving van Landshuth resideerden en van Wertingers diensten gebruik hebben gemaakt. Zo weten we dat "Schwab" gewerkt heeft voor Philip van de Palts, bisschop van Freising (R 110 -- HB X,6) en diens broer Johann, Administrator van Regensburg (R 111 -- HB X,5) en later ook voor Ottheinrich van de Palts (R 109 -- HB IX,19) en Ludwig V van de Palts (R 108 -- HB X,2) (R 112 -- HB X,1).

Hoewel portretten van deze vorsten in Rhenen hingen wordt maar van een portret in een latere bron vermeld, dat Wertinger de schilder ervan geweest is. Het betreft het portret van Ludwig V (R 112), dat in Heidelberg aan "Schwab" werd toegeschreven (HB X,1) (n.195).

Het lijkt me, dat hij ook enige andere portretten die in 1633 in het Koningshuis te Rhenen hingen heeft geschilderd, maar dit is evenmin te bewijzen, als dat Hans Burgkmair (II), die een generatie jonger was dan Wertinger, dit, buiten het portret van Georg, Paltsgraaf van Simmern (R 101 -- HB IX,23), heeft gedaan.

Cat.Rais.nr.219

Ludwig V, Keurvorst van de Palts.

sch :H. Wertinger

gem :- (te dateren 1508 (jaar waarin Ludwig keurvorst werd) -
1533 (jaar waarin Wertinger overleed)

d+m :-

coll:-

herk: tot 1622 Heidelberg, keurvorsten van de Palts

1622-1633 Den Haag, Frederik en Elizabeth

1633-1649 Rhenen, Elizabeth (R 112)

1649-1685 Heidelberg, Karl Ludwig (HB X,1)

WIERINGEN Cornelis Claesz. van

ca. 1580 Haarlem ? - 1635 ? Haarlem

In 1628 kochten de regenten van het Oudemannenhuis in Haarlem voor fl. 180 van Wieringen's schilderij van de aankomst van Frederik en Elizabeth in Vlissingen in 1613 (n.196). Het bevindt zich nu, ruim 350 jaar na aankoop, nog steeds in Haarlem en wel in het Frans Halsmuseum.

afb.217

Door de gedocumenteerde aankoop is het duidelijk dat dit schilderij niet voor Frederik en Elizabeth bedoeld was. Aangezien het vijf jaar na de veel grotere "aankomst in Vlissingen" door Vroom is ontstaan (dat waarschijnlijk ondermeer door Haarlem als geschenk voor de winterkoning gesponsord was), denk ik dat de regenten het relatief goedkope schilderij van Wieringen hebben gekocht als aandenken aan de grote gift van vijf jaar terug en - indirect - aan de gaven van de stad Haarlem (ter waarde van ca. fl. 50.000) in 1613 aan de koning en koningin van Bohemen (n.197).

Het zou te kostbaar geweest zijn om als aandenken een tweede schilderij bij Vroom te bestellen. Van Wieringen had eerder een opdracht die voor Vroom bestemd was, bemachtigd, toen de beroemde meester onenigheid gekregen had met de Admiraliteit en het stadsbestuur van Amsterdam, nadat zij voor een "slag bij Gibraltar", die voor Maurits bedoeld was, een bedrag van fl. 6000 (sic) overeengekomen waren. De som van fl. 180 was zeer klein vergeleken bij de prijs, die voor "de aankomst in Vlissingen" aan Vroom betaald moet zijn (n.198).

"De aankomst van Frederik en Elizabeth, Keurvorst en Keurvorstin van de Palts, in Vlissingen op 28-29 april 1613" door Cornelis van Wieringen wordt in deze catalogus in een bredere context besproken onder "Zeegezichten".

WILLAERTS Abraham

1603 Utrecht - 1669 Utrecht

WILLAERTS Adam

1577 Antwerpen - 1664 Utrecht

Volgens de Beer hadden de koning en koningin van Bohemen twee schilderijen van Willaerts in Rhenen: "Ein stueck von Schiffen von Abraham Wilges von Utrecht" (R 2) en "Ein stueck mitt schiff von Adam Willars in Camin zusetzen" (R 39).

Welke schilderijen, dit precies geweest zijn is moeilijk te bepalen, maar dat er in de Boheemse collectie versies waren van "de aankomst van Frederik en Elizabeth in Vlissingen op 28 (29) april 1613" en "het vertrek van Frederik en Elizabeth uit Margate op 25 april 1613", is zeer waarschijnlijk.

Niet minder dan zes schilderijen van Willaerts hebben betrekking op de reis, die Frederik en Elizabeth van Margate naar Vlissingen maakten. Drie beelden de aankomst in Vlissingen uit en drie het vertrek uit Margate. Ze zijn hieronder in schema weergegeven:

"VERTREK"				"AANKOMST"				
datum	plaats	sinds	cm	datum	plaats	sinds	cm	
1622	Greenwich	1932	80 x 138 doek	I 1623	Greenwich (Craven)	1984	89 x 155,5 doek	afb.219 afb.220
1622	Christie (ex:Praag)	1933	78 x 138 paneel	I 1633	Lissabon (1623 ?)	1970	80 x 138 ?	
1623	Eng. Kon. (ex:Holland)	1858	122 x 197 doek	I 1623	Nederland (ex:Praag)	1985	123 x 236 doek	afb.218

Alleen het stuk in de collectie van de Engelse koningin lijkt het pendant te zijn van dat, wat thans in een particuliere verzameling in Nederland is, aangezien het formaat van de twee stukken aanmerkelijk groter is dan van de andere vier.

afb.218

Van het paneel - het enige paneel in de serie - van het "vertrek uit Margate", dat in 1933 bij Christie in Londen geveild werd (31 maart lot 119) ken ik geen afbeelding en ook is de huidige verblijfplaats ervan onbekend; door de beschrijving in de veilingcatalogus weten we echter, dat het dezelfde voorstelling heeft als het schilderij in de verzameling van de Engelse koningin. Uit correspondentie van de Londense kunsthandel Spink met het National Maritime Museum omtrent dit schilderij, blijkt bovendien, dat het van hoge kwaliteit is en uit een prive collectie uit de buurt van Bohemen komt.

Dit paneel is samen met het eveneens 1622 gedateerde schilderij in het National Maritime Museum in Greenwich, de eerste in de serie van zes ontstaan.

Er zijn echter belangrijke verschillen tussen deze twee versies van het "zelfde" onderwerp. In het schilderij bij Christie nemen, zo vermeldt de beschrijving expliciet - en dit is ook het geval op het doek in St. James's Palace -, Frederik en Elizabeth afscheid van een groep personen, die op de kade staat. Frederik maakt een buiging en Elizabeth (met haar omhoogstaande kraag en pluimen in haar haar) zegt minder formeel enige dames gedag; de roeiers staan klaar links op de kade, naast de sloep. Achter de stoet staan de rijtuigen en paarden waarmee het voorname gezelschap gekomen is en daarachter ziet men een rokende kalkoven en het stadje Margate (n.199).

Op het schilderij in het Maritime Museum, ziet men weliswaar net als op de andere twee versies ook de "Prince Royal", omringd door verscheidene grote en kleine schepen, maar er zijn verschillen in de gebeurtenissen op de kustlijn.

Opvallend is het, dat in plaats van hoog gezelschap het strand bevolkt is met "toeristen" en werklieden. Op de voorgrond toont een man een vrouw en twee kinderen de stralende viermaster en rechts in de hoek rust een typisch "Willaerts" figuurtje met een staf uit op het zand. Een jongere man ligt languit in een bootje voor de kust. Dit gezelschap is veel te "gewoon" om de dochter van de Engelse koning uitgeleide te doen.

Bovendien is noch Elizabeth, noch haar gemaal in het schilderij te vinden. In de sloep, die zeker geen "Royal barge" als in het andere stuk is, wordt een man, die veel te oud is om de 16 jarige Frederik voor te stellen, door gewone lui naar de "Prince Royal" geroeid.

De scene, die zich achter de groep mensen op de voorgrond op het strand afspeelt, vormt de sleutel tot de interpretatie van de voorstelling. Hier zien we werklieden bezig met het lossen van goederen van paarden en op de achtergrond is nog net de kade waarneembaar, waarop Frederik en Elizabeth in het andere stuk afscheid nemen en daarachter dezelfde rokende kalkoven.

Niet het vertrek van Frederik en Elizabeth heeft Willaerts afgebeeld, maar de activiteiten van enkele dagen ervoor.

Op 21 april in Margate aangekomen, werden Frederik en Elizabeth aan boord van het nieuwe schip door de "Lord Admiral" ontvangen, maar vanwege slecht weer moesten ze weer aan land gaan en waren genoodzaakt drie nachten in Margate door te brengen. Gedurende deze dagen zal het voor de inwoners van Margate bijzonder aantrekkelijk zijn geweest de bedrijvigheid rond het schip, dat op zich al een bezienswaardigheid was gade te slaan.

De drie "aankomsten in Vlissingen" vertonen onderling ook verschillen. Het schilderij in de particuliere verzameling in Nederland toont het convoi schepen rechts en de kustlijn van Vlissingen links, terwijl in de andere twee versies het vlooteskader juist van links naar de stad komt aanvaren.

Alle drie de zeegezichten zijn in een opzicht meer trouw aan de geschiedenis dan Vroom: bij Willaerts liggen de schepen inderdaad ver uit de kust wanneer de sloepen het gezelschap op 29 april aan wal zetten. De zelfde schepen zijn te herkennen evenals in Vrooms "aankomst van Frederik en Elizabeth in Vlissingen".

Het is geheel onduidelijk of en welke van de bovengenoemde zes schilderijen identiek zijn aan de een of twee stukken van Willaerts in de Boheemse verzameling.

Het schilderij, dat in 1968 bij Sotheby niet verkocht werd (Sl. 128) en dat voor de veiling bij Phillips (Phl. 38) in handen van het National Maritime Museum in Greenwich overging, komt, daar het uit de Craven verzameling afkomstig is, het meest in aanmerking in Rhenen gehangen te hebben, voordat Elizabeth het mee naar Engeland heeft genomen, waar het na haar dood in het bezit van William, de eerste graaf van Craven, gekomen kan zijn. Dit schilderij is echter van de drie versies van de minste kwaliteit en draagt een vreemde signatuur, te weten Willaerts naam in hoofdletters (A WILLARTS f 1623).

Mocht het andere schilderij in Rhenen, zoals de Beer zegt, door Abraham geschilderd zijn, dan is dit zeker geen marine uit de serie van de reis van Frederik en Elizabeth van Margate naar Vlissingen geweest; Abraham werd pas in 1624 lid van het St. Lucas gilde in Utrecht en alle bovengenoemde zeegezichten zijn voor dat jaar geschilderd (n.200).

Het is niet onmogelijk, dat er van de vele versies van deze schilderijen ook een paar bij Karl Ludwig in Heidelberg was. Het zouden de "Zweij grosse Stuecker von Seefahrten" geweest kunnen zijn (HB XXI,1).

Wie de opdrachtgevers van de schilderijen van Willaerts geweest kunnen zijn, wordt hierna onder "Zeegezichten" besproken.

Cat.Rais.nr.220

Een marine met schepen

sch :Ab. Willaerts

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 2)

Cat.Rais.nr.221

Een marine met een of meer schepen.

sch :Ad. Willaerts

gem :-

d+m :-

coll:-

herk:1633- -?- Rhenen, Elizabeth (R 39)

ZEEGEZICHTEN

Tot slot enige nadere opmerkingen over de schilderijen die betrekking hebben op de reis, die Frederik en Elizabeth van Margate naar Vlissingen maakten op april 1613.

Van de schilders van de Venne, Vroom, van Wieringen en Willaerts, is Adriaen van de Venne de eerste geweest, die een facet van deze reis in beeld heeft gebracht. Hij was het ongetwijfeld, die de tekeningen heeft gemaakt van de aankomst van het keurvorstelijk paar in Vlissingen, waarnaar zijn broer Jan van de Venne in 1618 een prent in vier bladen heeft uitgegeven.

Alle schilders hebben min of meer deze prent gehanteerd bij het vervaardigen van hun schilderijen van de "aankomst", maar van Wieringen is van de Venne het meest trouw gebleven. Het minst origineel is een schilderij, dat in 1979 in de Londense Kunsthandel was en dat de Antwerpse (sic) schilder Snayers werd toegeschreven. Het is een late herhaling, waarmee een onbekende schilder heeft ingespeeld op de populariteit van de schilderijen door betere meesters van het zelfde onderwerp.

Heel opmerkelijk is dat er ca. 1623 een groot aantal schilderijen ontstaat dat betrekking heeft op "de reis" van tien jaar daarvoor.

De prent van Van de Venne was duidelijk voor de vrije markt bedoeld, maar dat kunnen we van Vroom's "aankomst in Vlissingen" en van de eerste schilderijen van Willaerts van "het vertrek uit Margate" niet zeggen.

Ik heb al in de catalogus onder "Vroom" gesuggereert, dat een aantal steden voor het tienjarig huwelijksfeest van Frederik en Elizabeth het grote zeegezicht bij de beroemde Haarlemse meester besteld hebben om aan het koninklijk paar cadeau te doen. Met name de vlaggen op de schepen brengen mij tot deze hypothese.

afb.213
afb.214
afb.215
afb.216

Bij restauratie van het schilderij van Vroom, is namelijk gebleken, dat de Haarlemse vlag op het schip rechts in de voorgrond over een Vlissingse geschilderd is. De andere vlag van Haarlem op de sloep en de Leidse vlag op het bootje tussen het statenjacht en de "Prince Royal" zijn tevens overschilderingen (n.201). Vlissingen speelde dus voordat Vroom enige retouches in het schilderij aanbracht (n.202) als Zeeuwse stad een zeer belangrijke rol in het schilderij. Zou het kunnen zijn, dat zij de initiatiefnemers zijn geweest van het plan Vroom de glorieuze binnentocht te laten schilderen met het doel het aan de koning en koningin van Bohemen te geven ?

Dat Vrooms "aankomst in Vlissingen" een kostbaar geschenk was staat buiten kijf. Vroom vroeg de Admiraliteit en het stadsbestuur van Amsterdam fl. 6000 voor "een slag bij Gibraltar", die zij Maurits cadeau wilden doen (n.203). Hierna onstond onenigheid en de opdracht ging naar van Wieringen. Kunnen er over de prijs van "de aankomst in Vlissingen" ook problemen gerezen zijn ? Het is het grootste schilderij, dat ons van Vroom bekend is, en Vroom wist, dat de gift passend voor een koning moest zijn.

Het lijkt mij mogelijk dat het stadsbestuur van Vlissingen na enige tijd tot de conclusie is gekomen, dat Vroom zijn schilderij overprijsd had. De Haarlemse staten waren zich

ongetwijfeld bewust, dat de Zeeuwse stad bij de in Haarlem wonende Vroom het schilderij besteld had. Kunnen de vertegenwoordigers van de twee steden zijn overeengekomen, dat een deling in de kosten voor beide partijen aantrekkelijk was ?

Frederik zocht na 1622 in heel Europa verwoed steun, in geldelijk en politiek opzicht, om de Palts te heroveren. Zijn zaak was toen nog niet hopeloos. Hij was net door Tilly uit Heidelberg verdreven en een tegenaanval werd min of meer van hem verwacht. In 1623 bezoekt hij in het geheim Haarlem, terwijl hij als reden van zijn afwezigheid had opgegeven, dat hij op het strand naar het windzeilen was gaan kijken (n.204).

Het stadsbestuur van Haarlem, dat in 1623 politieke contacten met Frederik onderhield, moet de winterkoning goed gezind geweest zijn en kan hun morele steun door de gift van een kostbaar schilderij, dat door een van hun stadsgenoten vervaardigd was, hebben laten blijken.

Het bestuur van de stad Leiden, kan mee hebben willen delen in de kosten, vanwege hun band met de prinsen en prinsessen van de Palts, die op het Rapenburg bij "Monsieur et Madame de Plessen" woonden.

Indien de steden inderdaad gezamenlijk het geschenk bekostigd hebben, zullen zij ieder de initiatiefnemer ervan, de staten van Vlissingen, een bijdrage geleverd hebben, en deze op hun beurt hun contract met Vroom zijn nagekomen. Het uiteindelijk bewijs voor deze stelling zou zijn, wanneer we in de archieven van de Zeeuwse stad vermelding van een betaling aan Vroom kunnen vinden. Dat het "bewijs" nooit geleverd kan worden, is te wijten aan een bombardement in de tweede wereldoorlog, waarin alle Zeeuwse archieven verloren zijn gegaan.

Deze uitleg maakt ook de aankoop door de regenten van het Oudemanshuis in Haarlem in 1628 van het schilderij van Van Wieringen, dat het zelfde onderwerp weergeeft, waarschijnlijk. De aankoopsprijs van fl. 180,- is zeer reeel voor een aandenken aan het grote, zeer succesvolle, geschenk.

De ontstaansgeschiedenis van de zes schilderijen van Willaerts is vergelijkbaar met die van Vroom's en van Wieringen's schilderij.

De vlaggen in "het vertrek uit Margate" kunnen ons geen aanwijzingen omtrent de opdrachtgevers verstrekken, aangezien deze alle Engels zijn. Ik denk, dat ze als pendants bedoeld zijn van de "aankomsten in Vlissingen". Opmerkelijk in deze doeken (n.205) is de aanwezigheid van de vlag van de Admiraliteit (twee gekruiste zwarte ankers op een zilver veld) op de boten, die tevens de Zeeuwse vlag voeren (n.206). Zeer raadselachtig zijn de vaantjes in de mast van een kleiner schip in de voorgrond, die zijn opgebouwd uit drie banen - een groene, een witte en een groene - met in de middelste baan een goud wassend maantje. Is dit de persoonlijke vlag van Don Emanuel van Portugal ? Op de achtersteven van deze boot wappert een vlag met een rode leeuw op een zilver (thans blauw verkleurd) vlak.

Wanneer we de opdrachtgevers aan de vlaggen koppelen, wordt de ontstaansgeschiedenis van de stukken duidelijk. Zowel in het grote doek van "het vertrek" (in de Nederlandse verzameling) dat een paar vormt met het stuk van de Engelse koningin, als in de ex-Craven versie (nu in Greenwich), is behalve de Zeeuwse

afb.217

afb.218
afb.219

Admiraliteit en een onbekende andere partij (Don Emanuel ?) Vlissingen en de prinsen van Oranje door vlaggen vertegenwoordigd. De vlag met het wapen van de Zeeuwse stad komt slechts een keer voor en zal gediend hebben als plaatsaanduiding. Dit betekent, dat zowel de Admiraliteit van Zeeland, als de prinsen van Oranje, als ook de derde onbekende (Portugeese ?) partij opdrachtgevers geweest kunnen zijn.

De producten van de drie verschillende opdrachtgevers kunnen over vier verzamelingen verspreid zijn geweest. Frederik en Elizabeth zullen een paar schilderijen van Willaerts hebben gehad (n.207) en de opdrachtgevers kunnen een "aandenken" aan hun geschenk verlangd hebben.

Ik ben er niet in geslaagd te achterhalen, welke van de zes versies corresponderen met welke opdrachtgevers en in welke verzamelingen zij waren ondergebracht.

Kunnen we de twee schilderijen, die Adriaen van de Venne maakte van het keurvorstelijk bezoek aan de stad Middelburg, door gelijksoortige analyse als opdrachten zien van het bestuur van de Zeeuwse hoofdstad aan hun stadsgenoot met het doel ze aan de koning en koningin van Bohemen te schenken ?

De vlag van Middelburg (een goudkleurige burcht in een rood veld) neemt een prominente positie in het schilderij in, dat men "het vertrek van Elizabeth uit Middelburg" noemt. Maar het plezierjacht op de voorgrond draagt op de spiegel het wapen van de familie Tuyll van Serooskerke en daarboven wappert een vlag met afwisselend bruine en roze banen met het wapen van Antwerpen. Het grotere speeljacht, meer naar links voert de Hollandse vlag met het wapen van prins Maurits in top en een witte vlag met bladeren en vruchten van de Oranjeboom op de achtersteven. De prinsen van Oranje en Don Emanuel staan met gedelegeerden van de stad op de kade.

afb.210

Het andere schilderij, dat de binnenkomst van het hoge gezelschap over land in Middelburg zou verbeelden heeft, voor zover ik kan bekennen, geen heraldische figuren, die de stad vertegenwoordigen.

afb.211

De twijfel aan de suggestie, dat de schilderijen werkelijk episodes van het bezoek van Elizabeth aan Middelburg uitbeelden (n.208), wordt versterkt door de voorlopig onverklaarbare aanwezigheid van de sloep met de Antwerpse vlag en het wapen van de familie Tuyll van Serooskerke in het ene en afwezigheid van een vlag met een Middelburgs wapen in het andere schilderij.

Ik ben mij ervan bewust, dat bovenstaande interpretaties berusten op onderdelen in schilderijen, die in het algemeen niet zelden aan latere overschilderingen hebben blootgestaan. Tot nu toe vormen de vlaggen en wapens, die in de voorstellingen zijn opgenomen echter de belangrijkste houvast voor de ontmaskering van de opdrachtgever van de schilderijen en de verzamelingen, waarin ze zich bevonden.